

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV GERMÁNSKÝCH STUDIÍ

GERMANISTIKA

APLIKACE JAZYKOVÉHO PRÁVA A
JAZYKOVÉ POLITIKY PŘI OCHRANĚ MENŠIN
V SRN

**Na příkladu sporu lužickosrbských obcí Crostwitz a
Radibor se státem Sasko v letech 2001 - 2006**

The Application of Language Law and Language Policy in the
Protection of Minorities in Germany

**Exemplified by the Dispute of the Wendish Municipalities
Crostwitz and Radibor with the State of Saxony
in the Years 2001 – 2006**

LENKA HARTMANOVÁ

Diplomová práce

Praha 2006

Vedoucí diplomové práce: Vít Dovalil Ph.D.

Ráda bych poděkovala vedoucímu diplomové práce, panu Vítu Dovalilovi Ph.D. za jeho čas, podporu a cenné rady při vypracovávání mé diplomové práce.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně, pouze za odborného vedení Víta Dovalila Ph.D., dále prohlašuji, že veškeré podklady, ze kterých jsem čerpala, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Obsah	2
1 Úvod	3
2 Vymezení pojmů	8
2.1 Jazyková politika / jazykové plánování	8
2.2 Menšiny	10
2.3 Menšinové a regionální jazyky	11
3 Ochrana menšin v mezinárodním a evropském právu	12
3.1 EU – pilíře ochrany menšin	12
3.1.1 OSN	16
3.1.2 Rada Evropy	18
3.1.3 KBSE / OBSE	23
3.2 Ochrana menšin a jejich jazyků na evropské úrovni	25
4 Menšinové a regionální jazyky v SRN	27
4.1 Politickoprávní postavení menšinových a regionálních jazyků	27
4.1.1 „Bund und Länder“ / „spolek a země“	27
4.1.2 Dánština	30
4.1.3 Friština	33
4.1.4 Lužická srbština	35
4.1.5 Romština	38
4.1.6 Dolní němčina	42
4.2 Socioekonomické postavení menšinových a regionálních jazyků	44
4.2.1 Šlesvicko – Holštýnsko	45
4.2.1.1 Dánština	46
4.2.1.2 Friština	47
4.2.2 Lužice	49
4.2.3 Romština	52
4.2.4 Dolní němčina	53
4.3 Postavení menšinových a regionálních jazyků v kultuře a vzdělávání	53
4.3.1 Dánština	54
4.3.2 Friština	56
4.3.3 Lužická srbština	57
4.3.4 Romština	59
4.3.5 Dolní němčina	60
5 Případová studie	62
5.1 Kauza Crostwitz	63
5.2 Právní rozbor	66
5.3 Rozhodnutí z roku 2001	70
5.4 Rozhodnutí z roku 2003	72
5.5 Kauza Radibor	76
5.6 Rozhodnutí z roku 2005	76
5.7 Zhodnocení obou sporů	78
6 Závěr	82
7 Resumé	87
8 Summary	90
9 Přílohy	91
10 Prameny a literatura	94

1 Úvod

Cílem této práce je popsat jazykovou politiku Spolkové republiky Německo vůči menšinovým a regionálním jazykům, vyskytujícím se na jejím území. Důraz bude kladen na stav ochrany menšinových a regionálních jazyků, především na soulad německého zákonodárství s moderními standardy ochrany menšin, formulovanými v mezinárodních úmluvách a soft law. Práce se zaměří rovněž na výslednou implementaci politik, týkajících se menšinových a regionálních jazyků a v závěrečné případové studii ji vyhodnotí.

Problematika menšinových jazyků bude vždy posuzována v širším mezinárodním kontextu. Je proto nezbytné zasadit jazykovou politiku a situaci konkrétních menšinových jazyků do souvislosti s jazykovou politikou Evropské unie (EU) a dalších mezinárodních organizací. Jazyková politika patří do kompetencí jednotlivých členských států a Evropská unie jim poskytuje především podporu a to pomocí programů a doporučení. Existují určité náznaky samostatné jazykové politiky a speciálně politiky vůči menšinovým jazykům, ale jsou velmi omezené, jelikož se ani v rámci Evropské unie nedaří nalézt soulad mezi jednotlivými státy v tak ožehavém tématu, jako je ochrana menšin a menšinových jazyků. Přesto patří péče o evropské jazyky a zachování jazykové diverzity k základním principům EU a je zakotvena v článku II – 82 Charty základních práv Evropské unie („Unie dbá různorodosti kultur, náboženství a jazyků“)(<http://www.bpb.de>). Kulturní a jazyková různorodost patří k základním rysům Evropské unie, představuje pro ni velké obohacení a přínos.

Proč ale chránit jazykovou diverzitu a zachování jednotlivých jazyků? Existuje několik přístupů a odůvodnění. Tzv. morálně - právní přístup vychází z toho, že existuje právo „žít“ ve vlastním jazyce a opírá se o jazyková lidská práva (Grin 2003: 24). Ekonomický přístup používá argumenty založené na teorii blahobytu (welfare-based). Tento argument předpokládá, že určitá politika je hodná implementace, pokud zvyšuje blahobyt společnosti

jako celku. Kritériem je vhodná alokace zdrojů, kdy nelze zlepšit postavení jednotlivce ve společnosti bez toho, aby se tím zhoršilo postavení někoho druhého. Neexistují jasné indikátory, zda se má společnost lépe, pokud chrání své menšinové jazyky. Je ale prokazatelné, že jednotlivci získávají podle tohoto přístupu tržní i netržní hodnotu, jestliže hovoří více jazyky. Náklady jazykových politik jsou navíc relativně nízké a mohou pomoci předcházet vzniku politických krizí, jejichž náklady by byly značné (Grin 2003: 25).

Národnostní, kulturní a jazyková pestrost a evropská integrace se navzájem ovlivňují a to jak negativně, tak pozitivně. Na jedné straně se s postupným posilováním integrace stále hlasitěji ozývají kritické hlasy, které varují před nebezpečím zániku kulturní a národnostní diverzity. Integrace svým tlakem na jednotnost totiž ohrožuje kulturní a jazykovou různorodost. Jazyk lze považovat za jeden ze základních konstitutivních prvků národa a kultury. Právě prostřednictvím jazyka se manifestuje existence menšiny, a proto je nutné tomuto fenoménu věnovat náležitou pozornost.

Na druhé straně lze vyzorovat jev opačný. Jazyk jako takový je potenciálním zdrojem konfliktu, jak vnitrostátně, tak v rámci Evropské unie. Jazyková různorodost může představovat určité bariéry pro integraci tím, že ztěžuje především volný pohyb osob, zboží, služeb, rozvoj obchodu a výměnu informací. Tradiční sídelní oblasti menšin patří navíc mnohdy k ekonomicky slabým regionům (Gaeltacht v Irsku, Lužice v SRN,...). Toto může znamenat další překážku v prosazování zájmů těchto menšin a jejich jazyků.

Jazyková různorodost a multikulturní společnost v rámci Evropské unie působí také pozitivně, představuje obohacení evropské kultury, prospívá ekonomickému rozvoji, podporuje turizmus. Lidé, kteří ovládají více jazyků od raného věku, což je případ většiny příslušníků národnostních menšin, si snáze osvojují další cizí jazyky a tak se lépe uplatňují na evropském pracovním trhu.

Zesílenou integraci doprovází současně také proces regionalizace, kde se na základě principu subsidiarity přesunuje rozhodování na nižší, regionální úroveň. Toto je další důvod, proč je nutno věnovat regionům a potažmo regionálním jazykům zvýšenou péči. „Kdo chrání vlastní jazyky, chrání i značnou část vlastní kultury. Kdo chrání značné části kultury, posiluje identifikaci lidí s regionem“ (Úřad prezidenta Šlesvicka- Holštýnska 1999:14).

Samotná integrace pak podle některých autorů (May 2002:8) vytvořila pro regionální a menšinové jazyky politický prostor, v němž mohou na nadnárodní úrovni lépe prosazovat a zastupovat své zájmy a vyměňovat si informace a zkušenosti s ostatními menšinami v jiných státech. Díky těmto aktivitám na nadnárodní úrovni je vytvářen soustavný tlak na státy, aby plnily své závazky vůči menšinám a menšinovým jazykům.

Evropská unie si klade za cíl podporovat všechny jazyky a jejich výuku ve všech členských státech a to nejen tzv. „velké“ jazyky jako je angličtina, němčina, francouzština a španělština, ale i „malé“, regionální a menšinové, což se bude vztahovat také na všechny jazyky nově přijatých států. Týká se to také České republiky (ČR). Je tedy důležité se s touto problematikou seznámit a následně aplikovat i v našem prostředí, jelikož i ČR musí vytvořit vlastní strategie podpory a rozvoje jazyků a jejich výuky. Prvním vstřícným krokem by mohla být ratifikace Charty menšinových a regionálních jazyků Rady Evropy, kterou ČR podepsala 9. listopadu 2000. ČR je jednou z pěti zemí EU, které ji podepsaly, ale dosud neratifikovaly, dalších sedm zemí EU ji ani nepodepsalo (www.conventions.coe.int). To jednoznačně dokumentuje nejednotnost EU v důležitých otázkách menšin a menšinových jazyků.

Problematika menšinových jazyků je vzhledem k pesimistickým odhadům, že na konci 21. století vymizí polovina z 6000 světových jazyků, každých 14 dní jeden jazyk, velmi naléhavá (Grin 2003:4). Menšinové jazyky pak patří k těm nejohroženějším.

Na počátku práce jsou vymezeny jednotlivé pojmy, s nimiž tato práce bude operovat, aby bylo možné vytvořit obraz situace menšinových a regionálních jazyků. Druhá kapitola nastíní systém ochrany menšinových a regionálních jazyků v EU a mezinárodních organizacích OSN, OBSE a Radě Evropy. Jelikož politika vůči menšinám patří do kompetence států, v další kapitole následuje plošný monitoring stavu ve Spolkové republice Německo. Regulace otázky menšin a jejich jazyků je zde specifická, protože se jedná o stát, kde přebírají spolkové země zodpovědnost za menšiny na svém území. Spolková republika Německo (SRN) uznává na svém území jako minoritní jazyk dánštinu, lužickou srbštinu (horní, dolní), frištinu a romštinu (romanes). Jako regionální jazyk definuje dolní němčinu. (Niederdeutsch).¹ Struktura této kapitoly kopíruje jednotlivé oblasti, v nichž se menšinové a regionální jazyky uplatňují. Nejprve bude nastíněna pozice jazyků v německém právu s krátkým politicko-historickým exkurzem. Důraz je ovšem kladen na současnou situaci jazyků, proto následuje popis ekonomicko-sociální situace jazyků, neboť tato oblast má pro jejich zachování klíčový význam. Tuto část uzavírá podkapitola o uplatnění jazyků v oblasti kultury a vzdělávání. Po zhodnocení situace všech menšinových jazyků v SRN je zařazena případová studie sporu dvou lužicko-srbských obcí se státem Sasko zastoupeným ministerstvem školství o rušení výuky na srbských středních školách v těchto obcích. Případová studie analyzuje a vyhodnotí soudní rozhodnutí.

Tato práce se inspiruje myšlenkou Françoise Grina (2003), který svou studii staví na konceptu transdisciplinarity, která jde mnohem dále než běžný interdisciplinární přístup. Stejně jako Grin (2003) tato práce spojuje přístupy různých vědeckých disciplín, jako je sociolingvistika, jazykové právo, analýza politik (policy analysis), jazyková ekonomie (language economy), ekonomie vzdělávání (educational economy) a historicko-politologický přístup. Aby bylo možné postihnout tak komplexní fenomén jako je ochrana menšinových a

¹ Stanoveno v ratifikační listině SRN k Evropské chartě regionálních a menšinových jazyků Rady Evropy, podepsané 5. listopadu 1992 ve Štrasburku, v platnost stoupila pro SRN v roce 1.1.1999.

regionálních jazyků, je nutné použít integrativní přístup, který by zaplnil mezery zanechané jednotlivými disciplínami (Grin 2003: x). Aby bylo možné dostat konceptu transdisciplinarity, bylo nutné čerpat z širokého spektra literatury. Tato práce se opírá o literaturu sociolingvistickou, politologickou i právníckou.

Odborná právnícká literatura se ovšem většinou věnuje analýze právního postavení menšin jako takových, téma jazyků tato literatura zpracovává pouze zprostředkovaně a okrajově. Hlavní pozornost upírá právnícká literatura především na mezinárodní instituce ochrany menšin a problém vymezení definice menšin. Práce proto obsahuje tzv. law in books, tak law in action, kterému se věnuje sociolingvistická literatura, tím že vyhodnocuje politiky, které dané právo implementují. Sociolingvistická literatura klade důraz na to, jaký vliv tyto politiky mají na postavení menšinových jazyků ve společnosti.

Literatura, která popisuje situaci menšin a menšinových a regionálních jazyků v SRN je sporadičtější. Všeobecně se má za to, že menšiny nejsou v SRN tématem odborného ani veřejného zájmu, jelikož převládá názor, že se nejedná o problematickou oblast. Tato práce se snaží zaplnit tuto mezeru.

Klíčový význam pro tuto práci měly primární prameny, hodnotící zprávy institucí a pro případovou studii především soudní rozhodnutí. Velká část nashromážděných pramenů pochází z internetových zdrojů, a to především stránek jednotlivých organizací a spolků menšin, které zveřejňují velké množství užitečných informací. Jako informační zdroj posloužily dobře stránky jednotlivých spolkových zemí.

Pro označení jmen měst budou používána v této práci německá toponyma (pro jednodušší vyhledávání).

2 Vymezení pojmů

2.1 Jazyková politika / jazykové plánování

Jazyková politika a jazykové plánování jsou součástí sociolingvistiky, která studuje sociální dimenze užívání, osvojování a reprodukce jazyka (Grin 2003:5). Jazyková politika se rovněž přiřazuje pod aplikovanou lingvistiku a sociologii jazyka. Aplikovaná lingvistika aplikuje metody jazykových věd (psychologie jazyka, sociologie jazyka, matematické lingvistiky) na praktické jazykové problémy. Sociologie jazyka studuje interakce mezi dvěma aspekty lidského chování: užívání jazyka a sociální organizace chování (Fishman 1979 IN: Cooper 2000: 39).

Pojmy jazyková politika / jazykové plánování neboli language policy / language planning, Sprachenpolitik / Sprachplanung, politique linguistique / aménagement linguistique vznikly v sedmdesátých letech. V některých pracích se užívá obou pojmů synonymně, ale častěji se jazyková politika vztahuje k cílům jazykového plánování (srov. Cooper 2000: 29).

Podle Grina (2003: 28) jazykové plánování označuje intervenci do jazyka jako takového, například reforma hláskování, vývoj terminologie a podobně (Korpus jazyka). Jazyková politika označuje pak zásah do pozice jazyka vůči jiným jazykům (status jazyka), například volbu jazyka za oficiální jazyk, ustanovení úředních jazyků, oficiální uznání menšinových jazyků, či stanovení oblastí, ve kterých se mohou jazyky používat. Oba tyto termíny, jazykové plánování a jazyková politika se mohou překrývat a jejich rozlišení není jednoznačné.²

² Cooperova definice jazykového plánování (2000:39): Language planning refers to deliberate efforts to influence the behaviour of others with respect to the acquisition, structure, or functional allocation of their language codes.

„Jazykovou politiku lze definovat jako systematickou, racionální, o teorii se opírající snahu na společenské úrovni o modifikaci jazykového prostředí s ohledem na rostoucí agregátní prosperitu. Je typicky prováděna oficiálními orgány nebo jejich zástupci a zaměřuje se na část nebo celek populace sídlící v jejich jurisdikci“ (Grin 2003: 30).

„Systematické“ znamená, že je jazyková politika organizovaná s ohledem na určité metodě ve snaze o jasné stanovení cílů. „Racionální“ znamená, že logicky spojuje prostředky a jimi dosažené výsledky. „Na společenské úrovni“ se vztahuje k pojetí jazykové politiky jako veřejné politiky pod zodpovědností státu. Nutnost zásahů státu do produkce a zachování diverzity a neponechání tohoto úkolu trhu se odvozuje od ekonomické teorie selhání trhu.³ Podle ekonomické teorie lze charakterizovat jazyky a jazykovou diverzitu jako veřejný statek. Stejně jako je dnes nezpochybnitelná nutnost ochraňovat biodiverzitu jako veřejný statek, čistotu vzduchu a vody, stejně tak by měla být nezpochybnitelná nutnost ochraňovat jazykovou diverzitu.

Intervence do jazyka lze pak rozdělit na zásahy do jazykového korpusu, do statusu jazyka a Cooper (2000) k tomu přiřazuje ještě zásahy do osvojování jazyka s cílem zvýšení počtu mluvčích nebo situací, kdy se jazyk užívá. Zatímco všechny tyto tři elementy řadí Cooper pod jazykové plánování, pro Grina se jazykové plánování spíše omezuje na zásahy do korpusu, zatímco jazyková politika spíše cílí na status jazyka případně jeho rozšíření. V oblasti plánování a zásahů do statusu jazyka se nejedná jen striktně o právní pozici jazyka, ale i o sociální, politickou a ekonomickou pozici. Všechny tři složky pak na sebe vzájemně působí a ovlivňují se. Tato práce se zaměřuje na status jazyka a částečně na jeho osvojování a rozšiřování, ponechává stranou jazykový korpus.

³ K selhání trhu dochází tehdy, když neregulovaná nabídka a poptávka ústí v nevhodnou úroveň produkce, tedy příliš mnoho nebo příliš málo některé komodity. Pro oblast jazyka a jazykové diverzity je důležité to, že je chápeme jako veřejný statek, kdy jeho užívání jednou osobou neredukuje množství komodity pro druhou osobu, u jazyka je tomu spíše naopak a při nemožnosti exkluze, při neexistenci mechanismu, který by zabráňoval užívání komodity. (Grin 2003: 37)

Pod pojmem „jazyková politika EU“ rozumíme politiku aplikovanou EU a jejími institucemi za účelem zachování jazyků a jazykové diverzity v Unii jako celku a v jednotlivých členských státech.

Jazyková politika má za úkol dosáhnout určitých výsledků. Tato práce popisuje situaci menšinových a regionálních jazyků, která je výsledkem jazykové politiky Spolkové republiky Německo. Na podrobném příkladu sporu lužicko-srbských obcí ji zároveň hodnotí s ohledem na to, zda odpovídá závazkům převzatých ratifikací mezinárodních úmluv ochrany menšin a jejich jazyků, konkrétně Charty menšinových a regionálních jazyků Rady Evropy (ECRML).

2.2 Menšiny

Pojem menšina je sociální konstrukcí, připsání statutu menšiny určité skupině je politickým procesem (srov. Grin 2003:20).

Definice menšiny je dána dvěma kategoriemi kritérií, které musí být splněny, aby bylo možné konstatovat existenci menšiny. Jedná se o objektivní kritéria, jako je odlišnost skupiny od zbytku populace a to v jazyce, náboženství nebo národnosti. Skupina se musí nacházet v menšinovém postavení a to jak početním, tak mocensko - politickém, musí být tedy ovládána většinou. Dalším objektivním kritériem je státní příslušnost. Příslušníci menšiny musí být zároveň státními příslušníky státu, kde žijí a jehož ochranu si nárokují. Podle principu suverenity vykonává stát státní moc nad svým teritoriem a / nebo nad svými občany. Pro cizince platí navíc pouze minimální standart práv. Menšina se ovšem nemusí skládat výlučně ze státních příslušníků daného státu. Vedle objektivních kritérií musí být ovšem splněna také subjektivní, psychologická kritéria. Pro menšinu je konstitutivním prvkem identita skupiny a solidarita (dánská menšina). Identita se musí odlišovat od zbytku populace, vyznačuje se jako pocit sounáležitosti se skupinou, solidarita je vůlí tuto identitu zachovat, chránit a podporovat. Tuto definici vyvinul v roce 1979 Francisco Capotorti pro OSN a až do současnosti je

všeobecně uznávanou základní definicí, na kterou se odvolává většina vědeckých prací včetně této.⁴

Menšiny lze dále rozdělit do několika skupin, podle charakteristik, které je odlišují od většinové populace. Pro tuto práci je relevantní pojem jazykové menšiny. Jazykové menšiny patří k tradičním třem typům menšin uznávaným od 19. století a především od napoleonských válek: náboženské, etnické a jazykové menšiny. Podle OSN je jazykovou menšinou skupina, jejíž příslušníci používají písemně a / nebo ústně, veřejně, či v soukromí jazyk, který se odlišuje od jazyka používaného v daném státě, či oblasti a dále nemá status oficiálního státního jazyka. Cílem této skupiny je ochrana a zachování jazyka (Despeux 1999: 27).

2.3 Menšinové a regionální jazyky

Menšinové jazyky se definují přes příslušnost k národnostní menšině. Příslušnost k určité národnostní, etnické skupině závisí na sebedefinici mluvčích (viz dánština). Jako menšinový jazyk definujeme takový jazyk, který chápe národnostní menšina, jako svůj autochtonní jazyk. Tento jazyk se pak odlišuje lingvisticky od jazyka většiny (katalánština, baskičtina, lužická srbština).

Regionální jazyk vymezuje kromě lingvistických kritérií také teritorium, na kterém je jazyk rozšířen a používán. Jeho mluvčí nejsou etnicky odlišní od většiny obyvatelstva (nynorsk, írština, okcitánština) (Wirrer 2000: 9).

Tato práce se přidržuje definice ECRML (www.conventions.coe.int). Jako regionální nebo menšinové jazyky označuje Charta takové jazyky, kterými hovoří na určitém území státu skupina státních příslušníků tohoto státu, která je početně menší než zbytek populace. Tento jazyk se dále musí odlišovat od oficiálního úředního jazyka státu. Dialekty oficiálního jazyka

⁴ „A group numerically inferior to the rest of the population of a State, in a non-dominant position, whose members – being nationals of the State – possess ethnic, religious, or linguistic characteristics differing from those of the rest of the population and show, if only implicitly a sense of solidarity, directed towards preserving their culture, traditions, religion or language“ (Capotorti 1991: IN Grin 2003: 20).

a jazyky migrantů do této skupiny nepatří. Charta se zabývá jazyky, kterými se mluví tradičně na určitém území. Nenechává ovšem stranou ani jazyky, které nejsou vázané na určité teritorium a jejich mluvčí žijí rozptýleni mezi většinovým obyvatelstvem⁵.

Na evropské politické scéně se převážně v institucích EU etabloval také pojem lesser-used-languages, méně užívané jazyky, jeho účelem je vyhnout se citlivému termínu „minorita“, který se nezamlouval státům, které na svém území oficiálně žádné menšiny neuznávají (www.eblul.org)

3 Ochrana menšin v mezinárodním a evropském právu

3.1 EU – pilíře ochrany menšin

Právo Evropských společenství neobsahuje žádný systém regionální ochrany práv menšin. Problematika menšin patří do kompetence členských států. Přesto je ochrana menšin a menšinových jazyků jedním ze základních demokratických principů Evropské unie.

Na zasedání Rady ministrů EU v Kodani 1993, kde byla stanovena přístupová kritéria pro vstup do EU, patřila v politické oblasti právě ochrana lidských práv a ochrana menšin k základním předpokladům, které státy musely splnit, aby se vůbec kvalifikovaly pro vstup do Unie.

Ochranu menšin v Evropské unii je nutné chápat širěji než jako politiku institucí EU, protože samotné instituce EU mají pouze omezený vliv na problematiku menšin. Evropský soudní dvůr může zasáhnout ve prospěch menšin pouze tehdy, jestliže jsou porušována některá ustanovení zakotvená ve Smlouvách o EU a jiných právních normách, týkajících se

⁵ For the purposes of this Charter: "regional or minority languages" means languages that are: traditionally used within a given territory of a State by nationals of that State who form a group numerically smaller than the rest of the State's population; and different from the official language(s) of that State; it does not include either dialects of the official language(s) of the State or the languages of migrants; "territory in which the regional or minority language is used" means the geographical area in which the said language is the mode of expression of a number of people justifying the adoption of the various protective and promotional measures provided for in this Charter; "non-territorial languages" means languages used by nationals of the State which differ from the language or languages used by the rest of the State's population but which, although traditionally used within the territory of the State, cannot be identified with a particular area thereof. (www.conventions.coe.int, Část 1, článek 1)

jazyka, náboženství, národnosti, tedy konstitutivních znaků menšiny. Může tak učinit, pouze pokud určitý stát oficiálně tyto uznává, což je například případ Belgie a Španělska pro tamní jazykové menšiny. Evropský soudní dvůr nerozhoduje o speciálních právech menšin, ale pouze právech, které náleží každému občanu EU (Heintze 1998: 35).

Výbor regionů, založený v březnu 1994 na základě Maastrichtské smlouvy, také nemá specifický úkol zabývat se menšinami, ty mohou být chráněny pouze nepřímo, pokud region sestává převážně z příslušníků jedné menšiny (Despeux 1999: 447). Regiony, podle evropského práva administrativní územní jednotky, se ovšem se sídelními oblastmi menšin nemusí krýt. Regiony jsou vytyčovány státy a ty nejsou povinny je ustavovat v souladu s hranicemi sídelních oblastí minorit.

Pokusy Evropského parlamentu angažovat se ve prospěch menšin byly četné, ovšem ne příliš úspěšné. Jeho rezoluce nemají navíc právní závaznost pro členské státy.⁶ Snahy o prosazení návrhu Charty práv národnostních skupin z osmdesátých let, která by začlenily menšinová práva do práva Evropských společenství (ES) a umožnily žaloby před Evropským soudním dvorem, neprošly a ani nebyly předloženy k hlasování.⁷ Až rozhodnutí Evropského parlamentu k unijnímu občanství z 21. listopadu 1991, kde je zmíněno právo národních skupin na demokratickou samosprávu, lze považovat za úspěšné. Návrh tohoto rozhodnutí na zanesení vlastní kompetence ES pro ochranu národnostních skupin do Maastrichtské smlouvy však nebyl zohledněn.

V rámci Evropské politické spolupráce, v deklaraci ministrů zahraničí z 16. prosince 1991 o hlavních principech uznání nových států východní Evropy a SSSR, bylo stanoveno, že

⁶ Rezoluce (EP) o Chartě regionálních jazyků a kultur a o Chartě práv etnických menšin z 16.10.1981, zabývající se především jazykovými a etnickými menšinami, Rezoluce (EP) o opatřeních ve prospěch jazyků a kultur z 11.2. 1983, Rezoluce o jazycích a kulturách regionálních a etnických menšin Evropských společenství z 30.10.1987, shrnující jednotlivé návrhy nashromážděné v letech 1981 až 1987. Rezoluce o jazycích sledující stav menšinových jazyků speciálně pak katalánštiny, Rezoluce (EP) o lingvistických a kulturních menšinách v EU z 9.2.1994)

⁷ Návrh Charty práv národních skupin předložený poslancem Staffenbergem v roce 1988 by v případě přijetí znamenal průlom do systému ochrany menšin v EU, jelikož předpokládal závaznost práv a jejich žalovatelnost před Evropským soudním dvorem. (Despeux 1999: 444)

státy ES uznají pouze ty státy, které se konstituují demokraticky a respektují a garantují práva etnických a národních skupin a menšin. Tato Deklarace může budit určité rozpaky vzhledem k tomu, že například členský stát ES Francie na svém území žádné menšiny neuznává a požaduje to od ostatních. Evropská politická spolupráce je pak postavena na mezivládním principu, nelze tedy hovořit o přímé aktivitě ES.

Evropská unie ve spolupráci s Radou Evropy v roce 2001 zorganizovala informační kampaň Evropského roku jazyků. Význam jazyků je zdůrazněn v rozhodnutí Rady EU ze 14.2.2002 o jazykové diverzitě. Jazyky podle tohoto oficiálního stanoviska plní roli sociálního, ekonomického a politického integračního prvku, obzvláště pak v rozšířené Evropě (http://www.europa.eu.int/comm/education/policies/lang/langmin/langmin_de.html). Rovněž Evropský Konvent, který se sešel 28. února 2002 a jednal o budoucí podobě Unie, se zabýval tématy menšin. Vzhledem k tomu, že po rozšíření na jaře 2004 každý sedmý občan EU nepatří k oficiálnímu jazykovému či kulturnímu společenství svého státu, je bezpodmínečně nutné práva menšin zohlednit také v evropském právním systému (Úřad prezidenta šlesvicko-holštýnského parlamentu 2003: 50). Rezoluce o právech menšin, požadovaná zástupci menšin, se do návrhu ústavy nedostala. Ústava se odvolává výslovně na práva zakotvená v Evropské konvenci o lidských právech Rady Evropy z roku 1950 a otevírá možnost přístupu EU k této konvenci. Celá ústava vychází z principu multikulturalismu pod heslem Evropa „jednotná v mnohosti“ (Läuffer 2005:32). V preambuli je zakotvena zmínka o ochraně lidských práv včetně práv menšin jako jednoho z hlavních cílů EU. Do ústavy byla včleněna Charta základních práv přijatá v prosinci 2000, její ustanovení se k otázce práv menšin nevyjadřují, až na článek zakazující diskriminaci mimo jiné na základě příslušnosti k národnostní menšině. Ani Ústava Evropské unie, pokud kdy vejde v platnost, tedy nenabízí žádné novum pro menšiny a menšinové jazyky.

16. června 2005 došlo k průlomů pro menšinové jazyky v rámci evropských institucí. Rozhodnutím Rady ministrů zahraničí v Lucemburku bylo povoleno užívání všech oficiálních menšinových jazyků v evropských institucích. V Evropské Komisi a na zasedání Rady mohou být menšinové jazyky užívány a budou do nich překládány právní normy, mluvčí menšinových a regionálních jazyků se napříště mohou obracet na evropské instituce ve svém jazyce a obdrží odpověď v jazyce podání a oficiálním státním jazyce. Náklady na překlady ponese členský stát (www.eblul.org). Menšinové jazyky ovšem nemají smluvní status, což znamená, že legislativa v menšinových jazycích nemá právní platnost. Smluvní status byl přiznán po dlouhém tlaku pouze irštině, počínaje rokem 2007. Další nevýhodou rozhodnutí z června 2005 je fakt, že toto ustanovení platí pouze pro ústavou či zákonem oficiálně uznávané menšinové jazyky, vyloučeny jsou tedy například všechny menšinové jazyky Francie. Toto ustanovení má zlepšit identifikaci občanů s Evropskou unií. Rozhodnutí připravuje cestu pro užívání menšinových jazyků v Evropském parlamentu a ve Výboru regionů. Až bude rozhodnutí implementováno Evropským parlamentem, mohla by nastat zajímavá situace, protože baskičky či katalánsky hovořící francouzští poslanci Evropského parlamentu budou moci používat překladatelská zařízení, ačkoli jejich stát, Francie, nedala formální svolení. Na Francii tak bude kladen větší tlak, aby uznala své regionální jazyky vzhledem k tomu, že některé jako katalánština a baskičtina mají oficiální status ve Španělsku a mohou být nyní užívány v institucích EU. Bylo by vysoce diskriminující neposkytnout stejná práva ostatním menšinovým jazykům ve Francii, jmenovitě například okcitánštině, korsičtině a bretonštině. Tento krok se setkal s ambivalentními reakcemi. Jedni jej oslavují jako velké potvrzení multikulturality v Evropské unii a jazykové diverzity, pro jiné je to nedostatečné řešení. Nesporně přinese toto rozhodnutí zvýšení již tak obřích nákladů na překlady a tlumočení, na druhou stranu nabídne pracovní místa kvalifikovaným překladatelům a tlumočnickům z těchto jazyků (www.eblul.org).

Pro ochranu menšin a menšinových jazyků v EU je rozhodující také to, že její členské státy podepsaly většinu mezinárodních úmluv týkajících se ochrany práv menšin v rámci mezinárodních organizací, OSN, Radě Evropy, Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE). Tyto tři pilíře tvoří systém garancí práv menšin v EU. Některé závazky, přijaté členskými státy v rámci těchto organizací byly také přejaty do smluv o EU.

Ochrana práv menšin je zakotvena jednak v úmluvách o všeobecných lidských právech, ke specializovaným mezinárodním garancím týkajícím se čistě menšin přikročilo mezinárodní společenství relativně pozdě. Prvním závazným dokumentem zaručujícím práva menšinovým a regionálním jazykům je již zmiňovaná Charta regionálních a menšinových jazyků (v platnost vešla 1.března 1998). První mezinárodní multilaterální smlouva o ochraně menšin jako takových je Rámcová konvence o ochraně národnostních menšin Rady Evropy podepsaná teprve 1.února 1995 a v platnost vstoupila 1.února 1998.

3.1.1 OSN

Institucí OSN zabývající se otázkami menšin je v rámci Výboru pro lidská práva Subkomise pro prevenci diskriminace a ochranu národnostních menšin. Její návrhy na zakotvení kolektivní ochrany menšin ve Všeobecné Deklaraci lidských práv z roku 1948 Valným shromážděním nebyly přijaty. Pokud se týká smluv zabývajících se lidskými právy všeobecně, má pro systém ochrany menšin význam Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966. Předcházející rezoluce garantovaly pouze práva každému člověku, nikoli konkrétně příslušníkům menšiny.⁸ Článek 27 Mezinárodního paktu zaručuje, že právo na kulturní život, vlastní náboženství a vlastní jazyk nebude upíráno příslušníkům etnických, náboženských a jazykových menšin, zároveň má být garantováno kolektivní

⁸ srov. Rezoluce o menšinách 217 C III

vykonávání tohoto práva (Kimminich 1997: 369). Pakt ovšem nepředepisuje, jak mají být tato práva zaručena. Rovněž to, že ratifikační proces trval deset let a teprve v roce 1976 mohl vejít pakt v platnost, naznačuje, s jakým odporem se v jednotlivých státech musel potýkat.

Pro práva menšin považují všeobecně autoři právních rozborů, Kimminich (1997), Blumenwitz/Gornig (1996), za průlomovou tzv. Capotortiho zprávu uveřejněnou roku 1979, která představovala studii o příslušnících etnických a jazykových menšin a zasazovala se o vypracování konvence věnující se právům menšin. Její dokončení se ovšem protáhlo vzhledem k nedostatku konsenzu v mezinárodním společenství. Od roku 1978, kdy Jugoslávie navrhla vypracování deklarace věnující se menšinám, pracovala skupina expertů na jejím návrhu až do roku 1992. Teprve 18. prosince 1992 byla přijata Deklarace o právech osob náležících k národním nebo etnickým, náboženským a jazykovým menšinám (Rezoluce 47, 137 Valného shromáždění OSN) (srov. Kimminich 1997: 370). Tato deklarace nemá žádnou právní závaznost, její význam tkví především v morálně politickém poselství a také kontrolní mechanismus se omezuje na předkládání periodických zpráv generálnímu tajemníkovi. Přesto slouží tato deklarace jako vhodný prostředek nátlaku na státy. Deklarace zaručuje zajištění existence a identity menšin a požaduje také vytvoření odpovídajících podmínek pro jejich rozvoj. Státy mají zajistit výuku a předávání mateřského jazyka menšin, protože na něm závisí jejich přežití.

Deklarace navazuje na článek 27 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech z roku 1966 a rozvíjí ho. K hlavním premisám deklarace patří prohlášení, že ochrana menšin přispívá ke stabilitě států, menšiny jsou integrální součástí společnosti a slouží přátelství a spolupráci mezi státy a národy (Kimminich 1997:372).

3.1.2 RADA EVROPY

Regionální systém ochrany menšin v Evropě se neobejde bez Rady Evropy. Jediné závazné mezinárodní garance pro menšinové jazyky vzešly právě z iniciativy Rady Evropy. Na rozdíl od pouhých proklamací OSN a OBSE zde došlo k pokusu o stanovení konkrétních kroků, které státy mají učinit ve prospěch menšin a menšinových jazyků.

Pro problematiku menšinových jazyků je nutno vyzvednout význam Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin podepsané 1. února 1995. Přestože se věnuje menšinám obecně, má rovněž dopad na situaci menšinových jazyků. V platnost vstoupila 1.2.1998. V SRN platí jako spolkový zákon, vůči ostatním spolkovým zákonům má být, jakožto speciálnější zákon, uplatňována přednostně (*lex specialis*). Úmluva je otevřena přístupu rovněž státům, které nejsou členy Rady Evropy. Obsahuje závazná pravidla, která se inspiroují jinými mezinárodně právními regulacemi lidských práv jako Evropské charty lidských práv, Deklarací OSN o právech osob náležících k národnostním nebo etnickým, náboženským a jazykovým menšinám a rovněž dokumenty OBSE.

Obsahuje zákaz diskriminace na základě příslušnosti k menšině a zákaz násilné asimilace. Státy jsou zavázány k ochraně svobody shromažďování, názoru, svědomí a svobody vyznání. Do jednoho roku od vstupu této úmluvy v platnost jsou státy povinny informovat generálního tajemníka Rady Evropy o prováděcích opatřeních a pak každých pět let předložit rozsáhlou zprávu. Plnění střeží Poradní výbor, který na základě misí sestavuje zprávy, které mohou sloužit jako doporučení pro nápravu nedostatků.

Rámcová úmluva nemá zakotvenu žádnou definici národnostních menšin, protože v této otázce nedošlo mezi státy k souladu. Státy rozhodují, na které skupiny budou ustanovení aplikována. Práva garantovaná Úmluvou jsou individuální práva příslušníků menšin, nikoli kolektivní práva menšin. Práva mohou však být vykonávána kolektivně. V tomto ohledu se

inspiruje ostatními mezinárodně právními dokumenty, které garantují rovněž pouze individuální práva.

V celém textu je zdůrazňována sociální koheze společnosti, k její podpoře má být podporován interkulturní dialog mezi skupinami obyvatelstva za účelem odbourání bariér.

Článek 10 Rámcové úmluvy se věnuje explicitně menšinovým jazykům. Východisko tvoří právo na používání vlastního jazyka. Signatářské státy by měly podporovat používání menšinových jazyků před správními orgány „jak je to jen možné.“ Výraz „jak je to jen možné“ lze hodnotit jako ústupek státům, které mohou opatření přizpůsobit vlastním, především finančním možnostem.

Status jazyků v zemi zůstává ustanoveními úmluvy nedotčen. Další regulace se týkají práva na přístup k informacím soukromého rázu v menšinovém jazyce. Rámcová úmluva otevírá možnost místních názvů a označení ulic a topografických ukazatelů v menšinovém jazyce. Nevyplyvá z toho ovšem automatické uznání těchto názvů v menšinových jazycích (Čl.11).

Podle článku 12 má být šířena mezi menšinovým i většinovým obyvatelstvem znalost kultury, dějin, jazyka a náboženství. Článek 13 umožňuje zřizování vlastních vzdělávacích institucí pro menšiny a řízených menšinami.

Úmluva nepředvídá žádná pozitivní opatření například finančního rázu pro podporu výuky jazyků. Část věnující se menšinovým jazykům jako školnímu předmětu je velmi flexibilní. Podle článku 14 musí existovat „substanciální potřeba,“ aby bylo ustanovení vůbec uvedeno do praxe.

Podle Hanse-Joachima Heintze (1998: 220) vytvořila Rada Evropy touto Rámcovou úmluvou právní šedou zónu. Dokument obsahuje sice programová ustanovení, ale státy samy určí, jak jich bude dosaženo. Formulace jako „v rámci možného,“ „při zohlednění

specifických okolností,“ „při dostatečné poptávce“ státům nechávají prostor k úhybným manévřům a vše závisí jen na jejich vůli.

Zásadní obrat v chápání jazykových práv přináší Evropská charta regionálních a menšinových jazyků Rady Evropy. Na rozdíl od dosavadních instrumentů, které obsahovaly široce pojaté normativní principy a standardy, které by měly nebo naopak neměly státy plnit s ohledem na ochranu menšin a jejich jazyků, Charta přichází s konkrétními návrhy opatření na ochranu jazyků s cílem zajistit jejich existenci a vitalitu na dlouhou dobu.

Evropská charta regionálních a menšinových jazyků Rady Evropy vychází z toho, že jazyky jsou kulturním bohatstvím a tudíž je nutné je chránit. Je právem každého jedince jazyky používat v soukromém i veřejném životě, což je rovněž zakotveno v Chartě OSN a Konvenci Rady Evropy o ochraně lidských práv a základních svobod článku 14 a závěrečných dokumentech Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE/OBSE) v Helsinkách 1975 a Kodani 1990.

Rozhodnutí sepsat Chartu regionálních a menšinových jazyků vycházelo z toho, že dosavadní úmluvy Rady Evropy⁹ zaručovaly pouze nediskriminaci a respekt vůči právům menšin na vlastní jazyk, ale neobsahovaly žádný systém pozitivních opatření k jejich ochraně. Proto došlo k rozhodnutí tyto opatření zakotvit ve speciální konvenci (Resolution 136, 1957). Po přípravných pracích byl přijat návrh Charty ve formě konvence v roce 1988 rezolucí 192. K podpoře tohoto záměru byla zřízena v roce 1988 ad hoc Komise expertů (CAHLR). Dokument byl přijat na zasedání Rady ministrů 25. června 1992 a podepsán byl 5. listopadu 1992. V platnost vstoupil 1.3. 1998 po ratifikaci pěti státy. Vzhledem k tomu, že bylo zapotřebí pouze pět ze 40 států Rady Evropy, nelze tedy Chartu považovat za kritérium společného evropského právního vnímání a politické vůle. Pomalý ratifikační proces to jen

⁹ 4.11.1950 Evropská konvence o ochraně lidských práv a základních svobod, článek 14. Tento článek je integrální součástí ostatních ustanovení a umožňuje příslušníkům menšin odvolávat se na svá práva také před Evropským soudem pro lidská práva.

potvrzuje. Ve Spolkové Republice Německo vstoupila Charta v platnost 1. ledna 1999.

Charta má chránit pouze regionální a menšinové jazyky nikoli jazykové menšiny. Neetabloje také žádná kolektivní ani individuální práva pro mluvčího, vztahuje se výlučně na jazyky. Při definování regionálního a menšinového jazyka byla zdůrazněna především jeho kulturní funkce. Definice a jednotlivá ustanovení nechávají mnoho prostoru pro volnou interpretaci, což umožňuje na jedné straně přizpůsobení situaci v té které zemi a stavu jednotlivých menšinových jazyků. Na druhé straně však může tato volnost vést k nesrovnalostem a nejednotnostem ve výkladu ustanovení. V Chartě se nenachází rovněž seznam menšinových jazyků v Evropě, každý stát v ratifikační listině uvádí sám jazyky vyskytující se na jeho území, kterých se ustanovení budou týkat. Záleží jen na něm, zda existenci menšinových jazyků na svém území vůbec uzná či ne a v jakém rozsahu se rozhodne je ochraňovat a podporovat.

Charta je rozdělena na tři části. V první nalezneme všeobecná ustanovení, druhá konkretizuje cíle a principy a třetí jednotlivá opatření v konkrétních oblastech.

Část II musí přijmout všechny státy. Zásadní je článek 7, který vyžaduje uznání menšinových a regionálních jazyků jako výrazu kulturního bohatství, respektování geografické oblasti regionálních a menšinových jazyků, rozhodné akce na podporu jazyků, zjednodušení a podporu užívání jazyků v mluvené i psané formě ve veřejném i soukromém životě, poskytování vhodných forem a prostředků k výuce a studiu jazyků na všech úrovních, podporu studia a výzkumu jazyků a podporu přeshraniční výměny. Dále se v článku 7 uvádí nutnost odstranění neopodstatněné vylučování ze společnosti, restrikcí či preferencí, majících úmysl odrazovat nebo ohrožovat zachování a rozvoj jazyků (www.convention.coe.int). Jazyky, které se nekvalifikují pro ochranu v rámci části III, jsou automaticky chráněny ve smyslu části II.

Část III odlišuje Chartu od ostatních mezinárodních úmluv díky konkrétnosti jednotlivých opatření. Státy musí ratifikovat minimálně 35 ustanovení a to tři z článku 8 a 12 a jedno z 9,10,11 a 13. Tento systém lze nazvat *à la carte* nebo *table d'hôte menu* (srov. Grin 2003: 64).

Aby byl jazyk užíván a zachován, musí být splněny tři podmínky:

1. mluvčí musí jazyk ovládat, mít kompetenci, schopnost jej užívat alespoň stejně dobře jako jiné jazyky.
2. mluvčí musí mít možnost a příležitost jazyk používat na veřejnosti.
3. musí mít vůli a chuť jazykem mluvit (srov. Cooper 2000, 65)

Politická opatření zahrnutá v Chartě mají podporovat všechny podmínky. Dovednost a jazykovou kompetenci zprostředkovává vzdělávací systém (čl.8), Možnost a příležitost k užívání jazyka je zajištěna, pokud umožníme jeho užívání před soudy (čl.9), v administrativě a veřejných službách (čl.10), v médiích (11) a v kultuře (čl.12). Mluvčí budou více nakloněni mluvit menšinovým či regionálním jazykem, pokud státní politika přispěje k sociální legitimizaci jazyka a jeho symbolické prestiže, tento efekt mohou mít všechny články Charty, jmenovitě článek 13 (ekonomický a sociální život).

Charta rovněž bere v úvahu odlišnou finanční situaci států. Pokud nemohou některá ustanovení splnit hned, mohou tak učinit později.

Opatření ve prospěch regionálních a menšinových jazyků a za účelem jejich zrovnoprávnění s jazyky většinového obyvatelstva nemají být považována za diskriminační. Toto je velmi důležité, protože v některých případech je kritizována diskriminace většinových jazyků v sídelních oblastech menšin, jako v případě katalánské jazykové legislativy (srov. May 2002 :7).

Applikace jednotlivých ustanovení má být pravidelně kontrolována. Za tímto účelem byl zřízen výbor expertů, sestávající vždy z jednoho reprezentanta signatářského státu na dobu

šesti let. Generální tajemník Rady Evropy každé dva roky vydá hodnotící zprávu o provádění Charty, rovněž státy jsou zavázány podávat periodické zprávy o plnění převzatých závazků (www.conventions.coe.int).

Ačkoli je Charta většinou autorů chápána jako velký průlom a úspěch pro zachování jazyků, nelze přehlédnout, že její dopad není tak dalekosáhlý, jak by se zdálo. Především volnost výkladu jednotlivých ustanovení ponechává státům mnoho prostoru k omezenému nasazení ochranných opatření. Státy samy rozhodují o tom, jaký rozsah uznání menšinových jazyků zvolí a která kritéria použijí při stanovení definice menšinových a regionálních jazyků na svém území. V neposlední řadě není nedodržení závazků vázáno na žádné sankce. Kupodivu je Charta akceptována státy pomaleji než Rámcová úmluva, ačkoli si klade hlavně kulturní cíle, jak je stále zdůrazňováno. Podpora regionálních a menšinových jazyků zjevně v některých státech nenaráží pouze na výhrady finančního rázu, ale zneklidňuje politicky. Ve Francii byla dokonce prohlášena za neslučitelnou s ústavou, která proklamuje rovnost všech států bez ohledu na rasu, původ a náboženství a stanovuje, že jediným jazykem země je francouzština (srov. Heintze 1998:153).

3.1.3 KBSE/OBSE

KBSE/OBSE začlenila otázku menšin již do závěrečného dokumentu KBSE v Helsinkách 11.8. 1975. Mezi základní práva zde garantovaná patří v rámci prvního koše rovnost před zákonem a ochrana práv a svobod pro příslušníky menšin, do třetího koše bylo včleněno „Prohlášení k národnostním menšinám a regionálním kulturám a jejich příspěvku ke spolupráci mezi státy.“ Podle závěrečných akt jsou státy povinny chránit menšiny, pokud nějaké existují na jejich území. Státy ovšem mohou existenci těchto menšin jednoduše popřít. Efektivní kontrole zabraňoval také přijatý princip nevměšování, kterým se státy jako SSSR bránily kontrole dodržování závazků. Práva zde zahrnutá se navíc omezují na nediskriminaci

a rovnost před zákonem a interpretaci otázek jazykových práv a ochrany identity je ponechán téměř neomezený prostor, a to s použitím pojmu „protect legitimate interests“ (srov. Scheu 1998:28).

Na konferenci ve Vídni se státy 15. ledna 1989 zavázaly chránit etnickou, náboženskou, kulturní a jazykovou identitu národních menšin, ale také vytvářet podmínky pro podporu této identity. Dále zde byl podepsán dokument o spolupráci v humanitární oblasti. Do závěrečného dokumentu Konference o lidském rozměru OBSE v Kodani 29. června 1990 byl včleněn katalog principů, ve kterém ochrana menšin hraje rovněž centrální roli. Bylo zde ujištěno, že příslušnost k menšině je věcí vlastního rozhodnutí a nesmí být spojena s jakýmkoli znevýhodněním. Pařížská charta pro novou Evropu ze 21.11. 1990 akcentovala nutnost zlepšení spolupráce mezi státy za účelem ochrany menšin. Bylo rovněž svoláno setkání expertů pro národnostní menšiny do Ženevy na 19. července 1991, ale v jeho rámci nedošlo k žádnému zlepšení, spíše regresi. Státy se pokoušely snížit již dosažené standardy ochrany menšin. Do závěrečného dokumentu bylo vloženo prohlášení, že ne všechny etnické, kulturní, jazykové a náboženské rozdíly nutně vedou k tvorbě národnostních menšin. Bylo argumentováno tím, že není potřeba zvláštní regulace ve prospěch menšin, jelikož existuje systém všeobecné ochrany lidských práv. Státy se sice dohodly na formulaci, že ochrana menšin je věcí mezinárodní, ale přesto zde byl patrný krok zpět. Jak ukázaly konflikty ve státech bývalého SSSR a Jugoslávie, u jejichž zrodu stál především právě problém menšin, není všeobecný systém ochrany lidských práv na pokrytí specifické situace menšin dostačující.

V říjnu 1991 byla přes přetrvávající stagnaci prosazena do Moskevského dokumentu tzv. „stížnost států“, kde státy mohly tímto způsobem kontrolovat dodržování závazků (srov. Kimminich 1997: 330) . V Den Haagu byl zřízen Vysoký komisariát OBSE pro menšiny. Vysoký komisař má ovšem dosti omezené pravomoce, jelikož závisí na benevolenci zemí, zda

bude vůbec vpuštěn, aby mohl zhodnotit stav ochrany práv menšin. Komisař plní funkci včasného varování tím, že upozorňuje na problémy v otázce menšin. Nesmí být však například činný tam, kde je otázka menšin spojena s teroristickými akcemi, jako je tomu například v Čečensku, čímž je jeho akční radius opět omezen. Komisař se smí angažovat pouze tam, kde je ohrožena bezpečnost mezi státy. Tím jsou automaticky opomenuty menšiny, které nemají domovský stát, jako lužičtí Srbové, Frísové, Baskové, Korsičané, Romové, a jiné převážně západoevropské menšiny. Komisař smí zasahovat pouze ve prospěch menšin uznaných daným státem. Velká Británie si dokonce vymínila, že smí regulovat přístup komisaře na své teritorium. Všechna tato ustanovení jsou kritizována ze strany států střední a východní Evropy a je upozorňováno na „dvojitý metr“, jímž je měřena ochrana menšin na západě a východě Evropy.

3.2 Ochrana menšin a jejich jazyků na evropské úrovni

Na supranacionální úrovni neexistuje žádná instituce, která by přímo garantovala práva menšin a menšinových jazyků.

Závazky ve prospěch menšin a menšinových jazyků přijaté členskými státy ES/EU v rámci mezinárodních organizací jako je OSN, Rada Evropy nebo KBSE / OBSE jsou na jedné straně nezávazné a spíše morálně politického charakteru (soft law) jako dokumenty OBSE a OSN. Na druhé straně u právně závazných dokumentů jako u obou pojednaných konvencí Rady Evropy jsou pak závazky formulovány velmi volně a umožňují flexibilní výklad směřující svým charakterem rovněž spíše k politickým instrumentům. Přístup k Chartě a Rámcové konvenci je založen na dobrovolnosti a plnění závazků není vymahatelné před Evropským soudem pro lidská práva. To vše lze vysvětlit z tradičního konceptu státu jakožto státu složeného z jednoho státního národa hovořícího jedním státním jazykem. Tato tradiční doktrína sahá až k Velké francouzské revoluci a je stále důležitou součástí identity většiny

občanů Evropských společenství. Odráží se v obavách států z narušení územní integrity a obavy z iredentistických snah menšin, pokud by jim byl dán širší okruh práv či autonomie.

Strach států z otevření „pandořiny skříňky“, kde po poskytnutí kulturních práv následuje kulturní autonomie, samospráva a pak odtržení, je patrný přestože v právní literatuře je vždy zdůrazňován rozdíl mezi ochranou menšin a právem na sebeurčení, kde první je výlučně věcí státu a spočívá na setrvání menšiny ve státě.

K hlavním argumentům proti speciálním mezinárodním garancím práv menšin patří tvrzení, že podpora určité skupiny na základě jejích specifických znaků může kolidovat s principem rovnosti (Blumenwitz/Gornig 1996: 226). Menšiny podle této argumentace nepotřebují speciální garance, jelikož jsou jejich potřeby dostatečně pokryty garancemi všeobecných lidských práv. To ovšem neodpovídá skutečnosti vzhledem k tomu, že se menšiny už ze svého titulu vyskytují ve znevýhodněném postavení a proto je nutné jim zajistit speciální ochranu, ne zrovnoprávnění, ale tzv. „Besserstellung“, zvýhodnění (Despeux 1999: 230). Taková opatření, která by menšině zaručila zvýhodnění, ať už je to ve styku se správními orgány ve vlastním jazyce a ve výuce, tím, že státy dotují výuku v menšinových jazycích, či v kultuře dotací projektů na záchranu menšinové kultury, toto vše si vyžaduje enormní finanční náklady ze strany států a tím naráží opět na přirozené meze. K finančním nevýhodám ochrany menšin může patřit také omezení volného tržního hospodářství, jelikož příslušníci menšin nemusí být ochotni opustit svou tradiční sídelní oblast, aby neztratili zde poskytované výhody. Politické nevýhody mohou vyplynout ze zhoršené schopnosti nalézt konsens v rámci společnosti, tím že je poskytnuta možnost spolurozhodování menšinám. Přesto by si státy měly uvědomit, že za účelem zachování vnitřní stability, zlepšení spolupráce mezi státy a ekonomického rozvoje, je v jejich vlastním zájmu menšiny a menšinové jazyky chránit.

Dokonce i při formálním dodržování principu rovnosti je menšina vystavena, díky své přirozenosti, nebezpečí nevědomé asimilace. Tlaky moderní společnosti a médií se orientují z komerčních důvodů na přání většiny. Některé menšiny jsou ochotny dokonce samy se asimilovat, zatímco jiné se tomu brání. Menšina může existovat pouze na základě vlastního sebeuvědomění, pro jeho rozvoj ovšem musí mít garantovány patřičné podmínky.

Ochrana menšin a jejich jazyků vzhledem k chabému mezinárodnímu právnímu instrumentáriu k jejímu prosazení závisí na vůli jednotlivých států, zda menšiny na svém území uznají, v jaké míře je uznají a jaká práva jim poskytnou.

4 Menšinové a regionální jazyky v SRN

Tak jako neexistuje jednotný systém ochrany menšin na supranacionální úrovni, ani na národní úrovni nelze zredukovat tuto problematiku na jeden celek opatření na ochranu menšinových jazyků, tím spíše toto nelze učinit při popisu situace ve státě s federální strukturou, kde jsou kompetence rozděleny mezi různé federální a zemské složky státní moci. Dále se problematika menšin dotýká mnoha oblastí života a nelze ji omezit pouze na právní postavení menšin ve státě. Proto v této kapitole následuje rozdělení do tří pilířů. Pro vykreslení situace je potřeba vzít v potaz všechny tyto oblasti - jak politickoprávní postavení menšinových a regionálních jazyků, tak socioekonomické, ale také postavení v kultuře a vzdělávání, neboť jazyk je nositelem kultury a pouze jeho zastoupení ve vzdělávání mu zaručí budoucnost a předávání dalším generacím.

4.1 Politickoprávní postavení menšinových a regionálních jazyků

4.1.1 „Bund und Länder“/ „spolek a země“

Ve Spolkové republice Německo se vzhledem k federativní struktuře o zodpovědnost za ochranu menšin dělí četné úřady spolku a spolkových zemí. Ochrana menšin se odvíjí

převážně v rovině jazyka, kultury, vzdělávání a médií, tedy oblastí spadajících podle ústavy do kompetencí spolkových zemí (srov. Grundgesetz, Oddíl II, čl.30). Aplikace nařízení obou mezinárodních konvencí o ochraně menšin a menšinových jazyků je tedy věcí spolkových zemí, ale při jejich převádění do národního práva je nutná koordinace spolku a zemí. Za vnitrostátní implementaci ochrany národních menšin a mezinárodních úmluv ratifikovaných SRN (ECRML a Rámcové úmluvy) odpovídá spolkové ministerstvo vnitra, se kterým spolkové země spolupracují a koordinují provádění opatření, která spadají do jejich kompetence. Při ministerstvu vnitra fungují dva poradní výbory, pro dánskou a srbskou menšinu. Frísové a Romové podobné instituce nemají. Otázkám aspektů lidských práv ochrany menšin se věnuje Spolkové ministerstvo spravedlnosti. V listopadu 2002 byla zřízena na federální úrovni funkce „Pověřence spolkové vlády pro národnostní menšiny“ v Německu, umožňující organizacím menšin prosazovat své zájmy vůči státním úřadům (<http://www.regierungonline.de>). K jednotlivým konvencím přijatým SRN se konají společné konference spolku a zemí zabývající se implementací Charty a Rámcové úmluvy.

Od počátku devadesátých let přetrvává dobrá neformální spolupráce zastřešujících organizací jednotlivých menšin při prosazování společných zájmů vůči parlamentu. V září 2004 došlo k založení společné Rady menšin (Minderheitenrat). Její hlavní úlohou je tlak na prosazení antidiskriminačního zákona pro oblast médií a správního práva a funkce kontaktní instituce pro poslance parlamentu v otázkách dotýkajících se menšin. K jejím politickým cílům patří prosazení článku o menšinách do spolkové ústavy, který by garantoval ochranu a podporu autochtonních menšin v SRN. Dalším požadavkem je rovněž prosazení právní regulace k provádění Evropské Charty menšinových a regionálních jazyků, za účelem zajištění srbských vzdělávacích institucí. Ke zřízení tohoto grémia zavazovaly SRN ustanovení mezinárodních smluv o ochraně menšin. Vzorem Rady se staly Rady Srbů při parlamentech v Sasku a Braniborsku. Neexistence podobné spolkové instituce byla terčem

kritiky hodnotících zpráv Poradního výboru Rady Evropy k realizaci závazků Rámcové úmluvy pro ochranu práv národnostních menšin Rady Evropy (www.bmi.bund.de).

Německo bylo 28. dubna 2005 odsouzeno Evropským soudním dvorem kvůli zpoždění implementace evropského antidiskriminačního zákona, který blokovali ve spolkové radě především poslanci CDU/CSU (Open society institute 2003: 68).

Ústava SRN (Grundgesetz), článek 2 zaručuje právo na svobodný rozvoj osobnosti a identity a článek 3 obsahuje zákaz diskriminace: „nikdo nebude znevýhodněn na základě původu, rasy, vlasti, víry, či světonázoru...“ (čl. 3, odst. 3 věta 1). Obojí se netýká bezprostředně menšin, ale vyplývá z garancí práv všem občanům SRN. V protokolu ke Smlouvě o sjednocení podepsané 31. srpna 1990 Spolkovou republikou Německo a Německou demokratickou republikou, je výslovně uvedeno, že lužickosrbský národ má zaručena zvláštní práva. Přihlášení se k lužickosrbskému národu je svobodné, má být garantováno zachování a rozvoj lužickosrbské kultury. Ústavní rozdělení kompetencí mezi spolkem a zeměmi zůstává nedotknuto. Ve spolkovém volebním zákonu lze nalézt regulace ve prospěch menšin (http://www.bundestag.de/parlament/funktion/gesetze/bwahlg_pdf.pdf). Politické strany zastupující menšiny jsou osvobozeny od 5% uzavírací klauzule pro získání mandátů při volbách. Strany menšin mají dále nárok na státní financování, přestože nedosáhnou potřebný počet voličských hlasů a jsou rovněž privilegovány při vybírání sponzorských příspěvků ze zahraničí (Bundesministerium des Inneren 2004:26). Federace se podílí na financování aktivit menšin skrze BKM (Beauftragter der Bundesregierung für Angelegenheiten der Kultur und der Medien - Pověřenec spolkové vlády pro záležitosti kultury a médií). Toto financování je ovšem vázáno na jednotlivé projekty, což je terčem kritiky jak menšin, tak spolkových zemí. Všeobecně je rovněž kritizována výše příspěvků z federální pokladny.

V zemských ústavách je přednostně garantováno právo na vlastní národní identitu, její zachování a ochranu, právo na jazyk, náboženství a kulturu.¹⁰ Ve spolkových zemích spadají záležitosti menšin do činnosti Státní kanceláře nebo určitých ministerstev, například kultury a vzdělávání. Spolkové země jmenují dále své pověřence pro menšiny, kteří slouží jako zástupci zájmů a potřeb menšin při zemských vládách. Jejich příspěvek k ochraně a zastupování zájmů menšin je enormní. Fungují jako zprostředkovatelé mezi menšinami, většinovou populací a politickou reprezentací. Rovněž na nižších komunálních úrovních jednotlivé okresy a obce jmenují své vlastní pověřence.

4.1.2 Dánština

Status dánštiny v SRN se od ostatních menšinových jazyků liší tím, že jako jediný jazyk se může opřít o sousední stát, ve kterém je tento jazyk jazykem státním. Dále má SRN zájem na podpoře dánštiny už z toho důvodu, že recipročně bude německé menšině v Dánsku garantován stejný standard práv, jaký poskytne Spolková republika své dánské menšině. Dánština jako menšinový jazyk se na území Německa vyskytuje od prusko/rakousko-dánské války z roku 1864. Dánsko válku prohrálo a muselo postoupit Prusku severní a jižní Šlesvicko. Po prusko-rakouské válce bylo Šlesvicko včleněno do Pruska. Ve Šlesvicku bylo po první světové válce provedeno lidové hlasování, v severním Šlesvicku se většina vyslovila pro připojení k Dánsku, což se také stalo. Střední část se vyslovila pro setrvání v Německu, v nejjižnější části hlasování nebylo provedeno, vzhledem k pokročilé germanizaci místního obyvatelstva (www.sydslesvigsk-forening.de).

Díky stále sílící germanizační politice ve Výmarské republice a za nacionálního socialismu rostl od konce války tlak na připojení k Dánsku. Dánsko ovšem připojení odmítalo, protože se bálo sociálního napětí vyvolaného připojením válkou zničených oblastí, jelikož se v této části Šlesvicka nacházelo velké množství uprchlíků.

¹⁰ Braniborská zemská ústava čl. 25, Saská ústava čl. 5, ústava Šlesvicka – Holštýnska čl. 5

Status dánštiny byl po druhé světové válce stanoven nejdříve tzv. Kielským prohlášením Šlesvicko-Holštýnského zemského sněmu (1949). Základ tohoto dokumentu tvořilo prohlášení: „Přiznání k dánské národnosti a dánské kultuře je svobodné“ (<http://www.minority2000.net/Delkort1gb.htm>). Fakticky se k dánské menšině mohl přihlásit kdokoli, aniž by musel být dánského původu. Po válce bylo zdevastované Šlesvicko-Holštýnsko vystaveno přílivu vyhnanců z východních území a ze Sovětského svazu a válečných zajatců, tím se katastrofální situace ještě zhoršila. V této situaci lákala možnost využít výhod statutu příslušníka dánské menšiny, kteří byli finančně a materiálně podporováni z Dánska. Po válce tak došlo k explozivnímu nárůstu příslušníků dánské menšiny, díky možnosti subjektivní volby příslušnosti. Po konsolidaci této spolkové země v průběhu padesátých let se situace uklidnila a nárůst se zastavil, ale přesto dokázala menšina část těchto „Neudänen“, nebo jak jim bylo přezdíváno „Speckdänen“ na sebe dlouhodobě připoutat.

Dvoustranné garance pro Dány v SRN a Němce v Dánsku jsou zakotveny v „Bonnském a Kodaňském prohlášení“ z roku 1955. Hlavní zásada tohoto textu zní: „Němcem je, kdo chce být Němcem, kdo Dánem být chce, jím je. (Deutscher ist wer Deutscher sein will, Däne ist, wer Däne sein will.)“ (<http://www.minority2000.net/Delkort1gb.htm>). Opět zde došlo k potvrzení zásad Kielského prohlášení. Podle prohlášení z roku 1955 lze dánštinu používat před soudem a při jednání se státní správou. Oficiálním jazykem všech německých spolkových zemí je však němčina a to také platí u soudů, proto mohou mluvčí dánštiny využívat služeb překladatele (www.bmi.bund.de). Zemští úředníci nemusí umět dánsky a v dánštině nejsou vydávány žádné oficiální dokumenty.

Dánská minorita je také politicky aktivní. Její hlavní politický reprezentant „Der Südschlesische Wählerverband (SSW)“ (Jihošlesvický spolek voličů) byl po druhé světové válce založen jako strana Dánů a Frísů ve Šlesvicku-Holštýnsku v roce 1948 na popud

britského vojenského úřadu. Po válce slavila ve volbách velké úspěchy především díky hlasům tzv. Neudänen a boomu v řadách menšiny. I dnes získává dvakrát více hlasů, než jaký je počet příslušníků menšiny. Vyplývá to především z atraktivity alternativy k tradičním stranám a přitažlivého skandinávského politického modelu. V sedmdesátých letech přitahovala velké množství levicové mládeže, která jí dala přednost před SPD, k níž má sice SSW velmi blízko, ale je levicovější. Většina politických lídrů SSW dnes se k SSW přidala právě v oněch sedmdesátých letech a většina také není etnický dánský původu. Lars Hams poslanec SSW v parlamentu je fríského původu, předsedkyně Anke Spoorendonk patří právě mezi ony „Gewissensdänen“, „Dány svědomím“, její rodiče byli Němci, ale v žili v dánském prostředí a přijali dánskou identitu (www.sydslesvigske-forening.de).

SSW se účastní politického života na všech úrovních a je osvobozen od 5% uzavírací klauzule při volbách do zemského sněmu, ale musí dosáhnout minimálně ten počet hlasů, který je pro ostatní strany potřebný pro poslední mandát. Původně mohl získávat pouze hlasy ve volebních okrscích, kde kandidovali přímí kandidáti SSW, ale po reformě volebního systému v roce 2000 může jako jiné strany získávat i druhé hlasy se zemskou kandidátní listinou v celé spolkové zemi. SSW je v parlamentu zastoupen dvěma poslanci.

Po volbách 20.2.2005 se ukázal význam této strany jako jazýčku na vahách mezi CDU a FDP na jedné straně a SPD a Zelenými na druhé straně. Ani jedna koalice nedosáhla potřebné většiny pro sestavení vlády. CDU s FDP obdržely 46,8 %, SPD a Zelení by s podporou SSW dosáhly 48,5 % hlasů. SPD jednala s SSW o podpoře, CDU místo aby též jednala, SSW kritizovala a žádala, aby zůstal u své osvědčené linie a držel se zpět. Dánská média upozorňovala na zastřené zpochybňování legitimacy mandátů SSW ze strany CDU (www.sydslesvigske-forening.de). SSW nakonec podpořila SPD, ovšem té se ani tak nepodařilo vládu sestavit.

Pro reprezentaci Dánů na spolkové úrovni došlo již roku 1965 k založení Poradního výboru pro otázky dánské menšiny, složeného ze 2 zástupců frakcí Bundestagu, pověřence pro menšiny Šlesvicka–Holštýnska a tří zástupců Dánů. Na zemské úrovni je zastoupena v grémiu při zemském sněmu.

Pro Dány nepřináší ECRML celkem nic nového. Všechna práva, která zaručuje, již byla víceméně realizována. Pouze snad lze vytknout rezervy v používání dánštiny před úřady a soudy (čl.9 ECRML) a zastoupení ve veřejných službách a úřadech (čl.10 ECRML) také neodpovídá podílu Dánů na obyvatelstvu (Erster Bericht der Bundesrepublik Deutschland gemäß Artikel 1 Absatz 1 der Europäischen Charta der Regional- und Minderheitensprachen (2000)).

4.1.3 Fríština

Frísové přišli na území Šlesvicka-Holštýnska ve dvou vlnách v 8-9. století a v 11. století, později expandovali a asimilovali místní dánské obyvatelstvo. Ve vrcholném středověku byli poddaní dánskému králi a od roku 1864 pak připadli Prusku (www.minority2000.net).

Status fríštiny je garantován ústavou spolkové země Šlesvicko–Holštýnsko v čl. 5. Při šlesvicko - holštýnském parlamentu bylo také roku 1988 zřízeno grémium pro otázky fríské menšiny, které plní stejné funkce jako podobné instituce Dánů a lužických Srbů při parlamentech Saska a Braniborska. V Dolním Sasku byl při krajské správě Weser-Ems rovněž jmenován Pověřenec pro saterfríštinu a dolní němčinu.

Organizace Frísů „Friisk Foriining“ byla založena pod názvem „Foriining for nationale Friiske“ již v roce 1923. „Friisk Foriining“ klade hlavní důraz na jazyk, jeho užívání, výuku a předávání. „Jazyk je elementárním výrazem kulturního jednání, proto je

nezbytně nutné jej cíleně prosazovat.“¹¹ „Friisk Foriining“ Frísy politicky organizuje, politicky zastupování jsou však SSW. Frísové koordinují svou činnost v Interfríské Radě, sestávající ze sekcí severních, východních a nizozemských západních Frísů, do její kompetence spadá rovněž kontakt s evropskými institucemi. „Sekce Sever“ zastřešuje severofríské spolky, „Seelter Buund“ pak saterfríské. „Nordfriesischer Verein/Severofríský spolek“ se orientuje především na péči o jazyk a je největší organizací Severních Frísů, rozhoduje také o použití dotací spolkové země. „Öömrang Ferian / Amrunský spolek“ se orientuje na ochranu zvyků spravuje přírodní rezervaci Amrunské duny. Finanční prostředky na mnoho kulturních aktivit a péči o jazyk poskytuje také jedna soukromá nadace „Fering“(www.bmi.bund.de).

Od roku 1997 jsou povolena dvojjazyčná místní značení, ale jen málo obcí této možnosti využívá s poukazem na finanční náročnost. V listopadu 2004 vešel ve Šlesvicku – Holštýnsku v platnost zákon znamenající faktickou rovnost fríštiny s úředními a státními jazyky (www.ciemen.org). Fríština může být užívána ve správě a při značení budov a místních názvů. Používání fríštiny před správními úřady je nadále dosti omezené, jak dokládají zprávy Rady Evropy. Německá oficiální místa to přisuzují nízkému procentuálnímu podílu na místním obyvatelstvu.

V Saterlandu v Dolním Sasku díky vzniku fríského hnutí v osmdesátých letech, uznání Frísů jako menšiny v EU a zakotvení statutu jazyka v Chartě regionálních a menšinových jazyků, rychle vzrostl počet mluvčích fríštiny. V současnosti je to asi 2000, přičemž toto číslo stoupá. V ústním kontaktu s úřady v Saterlandu se užívá seeltersk/východní fríština. Manželské smlouby je možné skládat také v severní a východní fríštině (<http://www.ciemen.org>).

Frísové sami sebe dlouho nepovažovali za samostatnou menšinu, až v sedmdesátých letech s hnutím evropských regionů a oživení tradičních kultur se situace změnila. Fríština

¹¹ www.friisk-foriining.de

ovšem velmi utrpěla mísením s ostatními jazyky a přebíráním slov z dolní němčiny a dánštiny, ale i standartní němčiny, úsilí o revitalizaci jazyka patří k hlavním cílům zástupců menšiny.

4.1.4 Lužická srbština

Lužická srbština je jediný jazyk uznávaný v Německu jako menšinový, patřící do rodiny západoslovanských jazyků. Srbové představují původní slovanské osídlení na území Německa.

Rozdělení Lužice mezi Prusko a Sasko, a také napoleonské války pozdržely vytváření srbského národního vědomí. Zatímco Sasko se chovalo vůči srbštině velmi tolerantně, byl tento jazyk v Prusku, kterému byla Dolní Lužice a části severní a východní Horní Lužice přiřčeny Vídeňským kongresem 1815, vystaven asimilační a germanizační politice, její následky jsou zde patrné dodnes. Až do poloviny 19. století byli Lužičtí Srbové převážně venkovským prostým lidem. Od poloviny 19. století, po zrušení nevolnictví a rozmachu průmyslu, začala sociální diferenciacie obyvatelstva, vytvořila se skupina dělníků, měšťanstva a vzdělanců. V roce 1816 byla založena „Macića serbska“, kulturní organizace, v jejímž rámci se začala rozvíjet myšlenka moderního srbského národa (Oschlies 1991: 12). Ideály panslavismu a Francouzské revoluce zde zapustily kořeny. Ale až rok 1849 přinesl přelom, kdy se Srbové postavili na stranu krále Friedricha Augusta Saského a pomohli mu proti republikánské vzpouře. Ten na oplátku nechal učit svého syna srbštině, což mělo za následek prudký nárůst prestiže jazyka i mezi prostými lidmi. V roce 1904 otevřený Serbski Dom, financovaný z veřejné sbírky, se stal symbolem národního rozmachu (Stephens 1979: 100). Po roce 1871 byli Srbové vystaveni germanizační politice, po první světové válce jim byla slíbena autonomie, ale slib zůstal nesplněn. Po první světové válce se objevily úvahy o spojení Lužice s nově vzniklým Československem, ale byly záhy zavrhnuty. Ačkoli Masaryk

se myšlenka spojení Lužice s Československem nevyhýbal, ČSR by nebylo schopno stabilizovat své hranice, pokud by se protáhly až k okraji Berlína. Západní velmoci se navíc obávaly oslabení Německa a jeho vystavení bolševickému nebezpečí (Oschlies 1991: 20).

V roce 1925 založili Srbové společně s Dány, Frísy, Poláky a Litevci „Verband nationaler Minderheiten Deutschlands“/“Svaz národnostních menšin Německa“ za účelem lépe čelit tlaku germanizační politiky Výmarské republiky. Již rok 1923 došlo k založení tajného oddělení, které mělo za úkol sledovat aktivity srbské menšiny, její přední osobnosti a tisk. Hitler po svém nástupu k moci toto oddělení podporoval a posílil. Již rok 1933 byl zavřen Sokol a Lužický selský spolek a v roce 1935 bylo zakázáno publikovat v srbštině. Za války existovaly plány na deportaci celé srbské komunity, ale nebyly uskutečněny.

Stejně jako po první světové válce i po druhé světové válce se znovu prosazovaly požadavky sjednocení Lužice s Československem nebo s Polskem, ukázaly se ovšem znovu být nereálné (Oschlies 1991: 23).

Po válce byly znovu založeny srbské organizace a spolky. Z vyvlastnění válečných viníků profitovalo asi 10000 srbských rodin, byla otevřena i škola s výukou v srbštině.

V Německé demokratické republice byli Lužičtí Srbové uznáváni jako etnická skupina. Jejich postavení řídil Zákon o ochraně práv srbského obyvatelstva z roku 1948, v ústavě NDR bylo v článcích 11 a 40 zakotveno, že rozvoj srbské menšiny nemá být omezován, ale všemi prostředky podporován (Stephens 1979:101). Všechny aktivity Srbů a všechny jejich organizace se ovšem musely pohybovat v linii věrné SED a také znovu založená Domowina se stala socialistickou organizací.

S tím, že Lužice patřila k centrům průmyslu v NDR, byly spojeny také negativní dopady na jazykovou situaci, příchod mnoha německých dělníků a jejich rodin do oblasti, ale také vysídlců z východu změnil jazykové poměry. Dnes žijí lužičtí Srbové v Dolní i Horní

Lužici jako menšina mezi většinovou německou populací. V Horní Lužici mezi Bautzen – Hoyerswerda a Kamenz nalezneme ještě některé obce se srbskou většinou.

Právní základ pro ochranu lužické srbštiny po sjednocení je dán Smlouvou o sjednocení (1990) a ústavami Saska (1992) a Braniborska (1992), dále také sérií zemských zákonů. Srbové mají právo v srbských jazykových oblastech se obracet na soudy v srbštině, ale v praxi existují určitá omezení. Zástupci Srbů upozorňují, že při veřejných soutěžích a při konkurzech na úřady nejsou dostatečně zohledněni. Veřejné značení bývá dvojjazyčné, i když v tomto bodě připomíná Výbor Rady Evropy přetrvávající nedostatky (srov. Erster Bericht der Bundesrepublik Deutschland gemäß Artikel 15 Absatz 1 der Europäischen Charta der Regional- und Minderheitensprachen 2000).

Saská ústava garantuje srbskému národu základní práva jako např. právo na vlast (Recht auf Heimat), zachování identity, zachování srbsko-německého charakteru sídelních oblastí, péče a rozvoj jazyka, kultury a tradice hlavně skrze školská a kulturní zařízení (www.landtag.sachsen.de/slt_online/de/infothek/volksvertretung/popup_verfassung.html). Pro zpřesnění ústavní regulace byl vydán dva tzv. Srbské zákony v roce 1994 v Braniborsku a v roce 1999 v Sasku. Rada pro srbské záležitosti při saském a braniborském parlamentu má právo být konzultována parlamentem a vládou v záležitostech týkajících se Lužických Srbů.

Organizace Srbů - Domowina byla založena v roce 1912 a zastřešuje všechny srbské spolky. Jejím hlavním úkolem je zastupovat zájmy srbského národa, je rovněž nositelem srbské kultury.

Ve spolupráci federace, Saska a Braniborska byla v roce 1991 založena “Stiftung für das sorbische Volk / Nadace pro srbský národ“ (Zalozba za serbski lud). Od roku 1999 jsou z jejích prostředků jsou financovány různé aktivity a projekty především kulturního rázu. Její struktura, kdy přispívá jak spolek, tak země, slouží jako příklad kooperace mezi jednotlivými

složkami státu při ochraně menšin, bohužel zůstává omezený jen na srbskou menšinu, ač ostatní menšiny a Rada Evropy doporučují tento model i pro ostatní.

Budoucnost lužickosrbského národa byla vždy hodnocena skepticky, (např. v srbské literatuře minulých století). I dnes se jeví otázka budoucnosti jako naléhavá. Saská vláda vychází z toho, že rozhodující je vůle samotných Lužických Srbů, státem vytvořené rámcové podmínky spolu s podporou kultury a dvojjazyčné výuky tvoří pouze základ pro snahy samotných Lužických Srbů o péči a předávání jazyka a specifických tradic (<http://www.sachsen.de>). Mezi Lužickými Srby převládá tradičně představa, spojující jazyk a národ, že kdo mluví srbsky, je automaticky považován za Srba, kdo ne, není. Proto připadá právě klíčová role předávání jazyka, protože „není-li jazyka, není národa“ (srov. Stephens 1979:101)

4.1.5 Romština

Počet mluvčích romštiny s německým občanstvím se odhaduje na 70 000 až 80 000, jsou tedy početně největší menšinou na území SRN (www.minority2000.net). Její status tomu ovšem neodpovídá, důvodem je jednak roztržštěnost menšiny do více spolkových zemí, ve kterých jsou zavedeny odlišné standardy pro ochranu menšin, Romů a romštiny zvláště. Svou roli hrají i převládající stereotypy a předsudky spojené s touto menšinou a její relativní uzavřenost.

Od května 1995 jsou Sinti a Romové uznáni podle zákona jako národnostní menšina a romština jako menšinový jazyk podle Evropské Charty regionálních a menšinových jazyků, nevztahuje se na ni ovšem speciální část III jako na ostatní menšinové jazyky v SRN. Dosud uznalo pouze Hesensko v Chartě předepsaný minimální počet 35 ochranných opatření v třetí části ECRML. Od roku 2002 je ve spolkovém rozpočtu zakotveno ustanovení o finanční podpoře pro Sinti a Romy. Pouze 5 spolkových zemí má v zákonech začleněny ustanovení

týkající se menšin, v žádném nejsou výslovně zmíněni Sinti a Romové (Open society institute 2003: 81).

Sinti a Romové jsou stále společensky znevýhodněnou skupinou a jsou vystaveni přímé či nepřímé diskriminaci, její kulturní pravidla a tabu rovněž znesnadňují integraci (Úřad Prezidenta Šlesvicko-Holštýnského parlamentu 2003: 36). Podpora této menšiny se omezuje převážně na kulturní sféru, bez toho aby byla přiměřeně zohledněna jejich politická práva.

Hlavní organizace sdružující jednotlivé romské spolky a organizace je „Zentralrat deutscher Sinti und Roma“ (Ústřední Rada německých Sinti a Romů) a Asociace německých Romů a jejich zastřešující organizace Sinti – Allianz se sídlem v Kolíně nad Rýnem. Sinti-Allianz se profiluje jako zastoupení německých Sinti, kteří usilují o zachování tradičního kulturního systému založených na různých tabu a vycházející z védského právního pořádku. Vědomě se charakterizují jako národnostní skupina Sinti, nikoli jako menšina. Rovněž její náhled na některá témata se liší od zástupců Romů v Centrální Radě. Například Sinti-Allianz odmítá zavedení romštiny do vyučování, zatímco Romové se tomu nebrání (Bundesministerium des Inneren 2004:17).

„Zentralrat deutscher Sinti und Roma“, který vznikl v únoru 1982, se skládá z devíti zemských sdružení, Dokumentačního a kulturního centra a regionálních členských spolků. Rada je financována přímo spolkem, Dokumentační centrum pak Pověřencem spolkové vlády pro kulturu a média. Usiluje o prosazení svých reprezentantů do kontrolních orgánů veřejnoprávních i soukromých radiových a televizních služeb, aby se tak lépe mohla zaměřit na odstraňování diskriminace, klišé a stereotypů o této menšině. Velký díl aktivit se soustřeďuje na připomínání romských obětí holocaustu, na studium a dokumentace genocidy Sinti a Romů. Toto vše je spojené s pronásledováním přeživších viníků z řad SS. Za tímto

účelem spolupracuje Rada například i s Simonem Wiesentalem, úřady Spolkové republiky Německo, USA, Argentiny a Izraele.

Sinti a Romové mají nárok na odškodnění za deportace a nucené práce během nacionálního socializmu a druhé světové války, ale toto právo jim bylo dlouhou dobu upíráno s tím, že k jejich deportacím nedocházelo z rasových důvodů, ale představovalo spíš „kriminálně preventivní opatření“ (Genocida Romů a Sinti byla oficiálně uznána až rok 1982). Toto rozhodnutí bylo roku 1956 potvrzeno federálním soudem, 1963 pak bylo revidováno a do roku 2002 byla většina přeživších obětí odškodněna, odškodnění za nucené práce zůstává stále nedořešené (Open society institut 2003:86).

Dalším těžištěm je mezinárodní spolupráce s ostatními romskými organizacemi. Jako příklad mohou sloužit akce na podporu českých romských organizací ohledně jejich snah na prosazení zřízení památníku v bývalém koncentračním táboře Lety. V průběhu přístupových rozhovorů s EU také Ústřední Rada kritizovala stav ochrany práv Romů v kandidátských zemích, jedna z nejostřejších kritik patřila České republice (<http://www.sintiundroma.de>). Velkou pozornost věnuje Rada také boji proti diskriminačnímu označování příslušníků menšiny jako „cikáni“ (OSN, Evropská rada a EU zavedly ve svém oficiálním jazykovém úzu označení „Romové“ a „Sinti“ pro příslušníky německé romské menšiny).

Rada se zaměřuje na boj proti diskriminačním označením především v policejní praxi. Tzv. Reichszentrale zur Bekämpfung des Zigeunerwesens / Centrála na boj proti cikánství byla po 2. světové válce zrušena, její funkci ovšem převzala „Centrála pro kočovníky“ v Bavorsku, jako nejvyšší úřad pro „cikánské“ otázky. Centrály policejních úřadů specializované na „kočovníky“ jednotlivých zemí pokračovaly v činnosti do poloviny 80. let. Od roku 1981 do poloviny devadesátých let vedl Spolkový kriminální úřad (BKA) databázi s informacemi o Romech a jejich vozidlech. Během devadesátých let byla tato praxe ve

většině spolkových zemí zastavena, v Bavorsku k tomu, jako poslední zemi došlo až v říjnu 2001 (Open society institute 2003: 85).

Podle údajů Rady je v některých databázích uváděna zkratka „MEM“ („Mobile ethnische Minderheit“, „mobilní etnická menšina“), někteří policejní úředníci hovoří v médiích o „MEM- Kinder“ v souvislosti s romskými dětmi. Tato skrytá diskriminační označení protirečí podle Rady mezinárodním úmluvám o ochraně menšin, které SRN podepsala (<http://www.sintiundroma.de>). Tuto praxi kritizoval také Poradní výbor Rady Evropy ve svém „Stanovisku k Německu“ 1. března 2002 (ACFC/OP/I-2002).

Ačkoli i v Bavorsku bylo takovéto zacházení postaveno mimo zákon až 2001, Ústřední rada upozorňuje přesto na neoficiální pokračování těchto diskriminačních označení. Celospolkově požaduje Ústřední rada zanesení zákazu diskriminace do mediálního zákona a správního práva. Dvě spolkové země převzaly závazky pro romštinu v oblasti veřejných institucí. Šlesvicko-Holštýnsko umožňuje překlady úředních dokumentů, Hesensko umožňuje používání romštiny v komunálních sněmech, pokud jsou zde zastoupeni dva či více romských příslušníků. Ve Šlesvicku se sociálnědemokratická vláda snažila rozšířit ustanovení ústavy o spoluúčasti menšin na veřejném životě i na romskou menšinu, byla však zablokována opozicí CDU/FDP (Úřad Prezidenta Šlesvicko-Holštýnského parlamentu 2003: 78).

Zpráva SRN k provádění ECRML uvádí, že není potřeba překládat právnické texty a výpovědi svědků vzhledem k dvojjazyčnosti romské menšiny, kde všichni textům rozumí. Zástupci Romů ovšem uvádějí, že mnohdy tomu tak není, a požadují možnost obracet se na úřady a soudy v romštině. U jednoho soudu v Bádensku-Würtenbersku již pracuje jeden překladatel pro romštinu (Open society institute 2003: 89).

Vedle autochtonní menšiny tzv. Sinti se na území Německa vyskytuje také velký počet Romů, kteří přišli od konce osmdesátých a v průběhu devadesátých let, především z jihovýchodní Evropy. Jejich situace se liší od místních Sinti a Romů s německým občanstvím tím, že mají status uprchlíka a nemají žádné občanství a tudíž nemohou čerpat ani výhody vyplývající ze statutu menšiny.

Romština a romská menšina v porovnání s ostatními autochtonními menšinami disponuje nejomezenějšími menšinovými právy. Mezinárodní experti na otázky práv menšin doporučují pro zlepšení specifické situace menšiny roztroušené po celém území Německa uzavírání smluv mezi organizacemi romské menšiny a zemskými vládami.

4.1.6 Dolní němčina

Dolní němčina nebo tzv. Plattdeutsch je jediným regionálním jazykem na území Německa.

Dolní němčina zaznamenala svůj největší rozmach v období vrcholu hanzovního spolku severoněmeckých měst ve 14. století a polovině 15. století. Dolní němčina sloužila jako mezinárodní jazyk obchodu, její vliv sahal až do Skandinávie, na britské ostrovy, do Polska, Ruska a do Pobaltí. V Livonsku sloužila dolní němčina dokonce jako mateřský jazyk mezi aristokraty a jako první a druhý cizí jazyk pro městské střední třídy. Její úpadek je spojen s ekonomickým úpadkem hanzy koncem 16. století a její postupné nahrazení horní němčinou (www.plattnet.de). Dolní němčina byla vypuzena do pozice jazyka „malých lidí“ a „sedláckého jazyka“ a spojena s konotacemi nedostatku vzdělání jejích mluvčích. V tomto historickém exkurzu lze nalézt potvrzení teze, kterou dokazuje tato práce, a to o závislosti statusu jazyka na ekonomické situaci regionu. Od úpadku hanzy zaznamenávala kontinuální ztrátu prestiže a sociální a ekonomické převraty 19. a 20. století tento proces ještě urychlily a ohrožovaly dokonce i její existenci jako okrajové řeči. Přes pokusy o oživení v 18. století a

pak především v období romantizmu 19. století se zachovala jako regionální jazyk hlavně díky soukromým iniciativám. Přesto je používána hlavně v soukromé sféře a běžné komunikaci, velmi zřídka ve veřejném životě. V této soukromé sféře ovšem zaznamenává stále velký ústup, jelikož není předávána na další generace. Dnes je dolní němčina živější spíše v přímořských oblastech severního Německa, ve vnitrozemí je používána řidčeji. Počet mluvčích není znám. Jediné reprezentativní údaje pocházejí z roku 1984. V dolnoněmeckém prostoru 56 % dotázaných uvedlo, že umí „Plattdeutsch“ (velmi dobře, dobře, trochu), 43 % uvedlo, že „Plattdeutsch“ neovládá a 89 % alespoň rozumí, 11 % nerozumí „Plattdeutsch“ vůbec. Pro nové spolkové země by údaje měly vypadat podobně. Odhadem hovoří podle vlastního názoru asi 8 milionů lidí „Plattdeutsch“. Přes masivní státní podporu počet mluvčích ovšem klesá. Jiné zdroje uvádí číslo nižší a to 5,5 milionů, jelikož nezapočítává ty, kteří mluví jen velmi málo dolní němčinou (Úřad Prezidenta Šlesvicko-Holštýnského parlamentu 1999: 56).

Charta regionálních a menšinových jazyků zavazuje země k plošné a všeobecné podpoře jazyků, zástupci dolnoněmeckých institucí ovšem kritizují, že se podpora omezuje pouze na několik regionů, kde je jazyk používán více, zatímco tam, kde je to nejvíce potřeba, jako ve velkých městech, je dolnoněmčina zanedbávána. Podle ECRML je nyní správním úřadům dovoleno v dolní němčině sepsávat úřední spisy, používání jazyka v rámci regionálních či místních úřadů je rovněž povoleno, stejně tak se mluvčí mohou obracet na úřady ústně i písemně v tomto jazyce. Ve spolkových zemích, kde se hovoří dolní němčinou jsou zakládány tzv. Plattdeutsche Räte/ Rady pro Plattdeutsch. Hlavním cílem je zastoupení dolní němčiny na spolkové a evropské úrovni, plánuje se založení tzv. Evropské Rady dolní němčiny. Institucionálně je tento regionální jazyk zaštitěn dvěma centry ve Šlesvicko-Holštýnsku v Ratzeburgu a Lecku a Institutem pro dolní němčinu v Brémách. Ve Šlesvicku-Holštýnsku a Mecklenbursku-Předním Pomořansku jsou při parlamentech činné Rady pro

dolní němčinu, v Dolním Sasku pak v rámci Deuregio Ostfalen se zabývá Ostfálský Institut podporou jazyka a Volkskulturinstitut v Mecklenbursku. Na úrovni federace se zasazuje o podporu jazyka Spolková rada dolnoněmčiny (www.bmi.bund.de).

Hlavní problém jazykových práv pro dolní němčinu představuje fakt, že není jazykem určité, odlišné národnostní entity, jako dánština, fríština, a jiné menšinové jazyky na území SRN. Etnicky jsou mluvčí Němci, stejně jako většinová populace. Zde narážíme na převládající tradiční pohled, spojující jazyk s určitým národem a tedy i poskytnutí jazykových práv. Nejistoty ohledně pojmu regionální jazyk ztěžují účinné kroky k ochraně jazyka. Pojem regionální jazyk je relativně nový, byl zaveden s úmyslem vědomě odlišit regionální jazyky od menšinových jazyků. Ke skupině mluvčích dolní němčiny se pak také nelze jednoduše přihlásit, jako je tomu u menšin, ale patří k ní pouze ten, kdo opravdu regionální jazyk ovládá. Čímž otázka podpory jazyka dostává nový, existenciální rozměr.

4.2 Socioekonomické postavení menšinových a regionálních jazyků

Ekonomická a sociální struktura regionů, ve kterých se danými jazyky mluví, je důležitá pro analýzu problematiky menšin a menšinových jazyků. Ekonomická síla regionů se odráží také do síly a postavení jazyků a může ukázat možnosti jejich rozvoje, či naopak upozornit na nebezpečí potlačení nebo dokonce hrozícího zániku jazyka.

Jako příklady k doložení této teze může posloužit situace menšinových jazyků v jiných evropských zemích, jmenovitě baskičtiny a irštiny. Baskicko v rámci Španělska patří k ekonomicky nejsilnějším regionům. Baskičtina jako menšinový jazyk je schopna se ekonomicky ubránit tlaku španělštiny. Zatímco irština, přesto že je oficiálním jazykem Irska a přes masivní státní podporu, je podle prognóz nejspíše určena k zániku. Irštinou se hovoří v malých oblastech Gaeltachtu, slabě ekonomicky vyvinutých, především zemědělských regionech s vysokou nezaměstnaností, které jsou tím pádem je vystaveny odlivu obyvatel.

Mluvčí irštiny, kteří se stěhují za prací do jiných částí Irska, automaticky přechází na angličtinu. K takto znevýhodněnému postavení se přidává vliv angličtiny jako světového jazyka, jazyka obchodu, financí a médií, které působí na jazykové utváření mládeže.

Postavení jazyků v sociálním a ekonomickém životě přisuzuje i ECRML zásadní význam, neboť je to především tato oblast, která motivuje mluvčí mluvit jazykem. Tím podporuje tedy onu třetí podmínku pro udržení vitality jazyka (viz strana 21), pozvedá prestiž jazyka a jeho status ve společnosti.

Pro zkoumání socioekonomického postavení menšinových a regionálních jazyků v SRN je nutno v této kapitole vycházet především ze statistických dat pro jednotlivé regiony, sídelní oblasti menšin. Statistická data, která by dokládala přímo ekonomickou a sociální situaci menšin v SRN, neexistují a jejich sběr je zakázán (Open society institute 2003:95). Pokud se týká dánštiny, fríštiny, srbštiny a dolní němčiny lze také konstatovat, že neexistuje žádná propast mezi menšinovým a většinovým obyvatelstvem, co se ekonomické a sociální situace týče, proto je možné na základě ekonomického postavení regionu celkově také posoudit ekonomické postavení menšiny, v něm žijící.

4.2.1 Šlesvicko-Holštýnsko

Šlesvicko-Holštýnsko bylo ještě před čtyřiceti lety čistě agrární zemí, u pobřeží byla zastoupena rozvinutá stavba lodí. Nyní zaujímá zemědělství spolu s lesnickým průmyslem 2 % z hrubého domácího produktu (HDP). V roce 2004 činilo HDP na jednoho obyvatele 23, 539 EUR. Což se blíží německému průměru (www.statistik.baden-wuerttemberg.de/Arbeitskreis_VGR/VR_tab01.asp). Šlesvicko-Holštýnsko rovněž postihla celoněmecká krize a tudíž se její dopady odrazily i ve financování aktivit místních menšin, citelně se to projevilo především v roce 2002. Šlesvicko-Holštýnsko je stále na rozhraní mezi dárcovskou a přijímající zemí při finančním vyrovnávání spolkových zemí. Politika

Šlesvicka–Holštýnska vůči menšinám a jejich dotace slouží jako příklad nejen ve spolkovém měřítku, ale i celoevropském.

Podle poslanců zemského sněmu Šlesvicka–Holštýnska „připadá právě menšinovým jazykům klíčová role na pracovním trhu, kde vedle cizích jazyků znalost menšinových jazyků také umožňuje snadnější osvojování dalších cizích jazyků a pochopení jiných kultur“(Úřad prezidenta šlesvicko-holštýnského parlamentu 2003:42). Toto tvrzení může být chápáno jako podpora teze, kterou se snaží tato práce dokázat, že ne jen ekonomická situace regionu má vliv na pozici jazyků, ale platí to též i obráceně - znalost menšinových jazyků může působit pozitivně na pracovním trhu a také na ekonomický rozvoj daného regionu. Ve Šlesvicku–Holštýnsku nalezneme menšinové jazyky dánštinu a fríštinu, ale také romštinu a regionální jazyk Niederdeutsch/Plattdeutsch (dolnoněmčinu).

4.2.1.1 Dánštinou dnes mluví ve spolkové zemi Šlesvicko-Holštýnsko, hlavně v zemědělských oblastech Rendsburg/Eckernförde, Schleswig/Flensburg, Nordfrieslandu a městě Flensburg asi 50 000 lidí (7,7% z celkové populace). Všichni tito lidé jsou bilingvní, hovoří dvěma jazyky, dánštinou a němčinou (www.bmi.bund.de).

Flensburg se svým přístavem je střediskem pro stavbu lodí, výrobu strojů, kancelářských strojů, medicínské techniky a High-tech-přístrojů a strojů zpracování dat. Rendsburg/Eckernförde patří rovněž k regionálním hospodářským centrům ve Šlesvicku, Nordfriesland je typicky turistickou oblastí. Dánština jakožto menšinový jazyk, který se těší podpoře dvou států, je na tom z těchto důvodů ekonomicky nejlépe. Navíc byla vždy v privilegovaném postavení vzhledem k tomu, že se německá spolková vláda její podporou snažila dosáhnout stejné podmínky pro německou menšinu v Dánsku.

Převážná část masivní finanční podpory plyne hlavně z Dánska, jsou to až 2/3. Mezi lety 2000 – 2003 dotace z Dánska kontinuálně rostly, zatímco dotace Šlesvicka–Holštýnska

lehce klesaly. Disproporce v dotacích patří k nejvíce kritizovaným faktům od zástupců dánské menšiny.

Pro dánskou menšinu není ovšem jazyk (jeho znalost a používání) nejdůležitějším konstitutivním prvkem identity. Mnohem důležitější je subjektivní pocit sounáležitosti se skupinou, proto nehraje dánština výraznější roli ani v hospodářské oblasti. Většina Dánů používá v každodenních situacích nejvíce němčinu, nebo dolní němčinu a pak až dánštinu. Pro většinu dětí je mateřským jazykem němčina, nebo dolní němčina. Dánštinu si zpravidla osvojují až ve školách a školách. Dánština má své místo v interním kontaktu, nebo jako manifestace emotivní sounáležitosti s menšinou v případě dánsky píšících spisovatelů a zástupců dánských spolků.

4.2.1.2 Fríština se vyskytuje v několika varietách. Jsou to západní fríština (frysk), kterou se mluví ve Frieslandu/Fryslan (Nizozemí), severní fríština (friisk), sestávající z devíti různých dialektů ve Šlesvicku–Holštýnsku, a Seeltersk/Saterfriesisch (východní fríština), kterou se mluví v Dolním Sasku (www.bmi.bund.de).

Severní fríštinou se hovoří ve Šlesvicku–Holštýnsku v oblastech Severního Fríška (Nordfriesland). Jazyková oblast zahrnuje pevninu, ostrovy Sylt, Föhr, Amrum a Helgoland a souostroví Halligen. V severním Frísku se hovoří 5 jazyky - standartní hornoněmčinou, dánštinou, fríštinou, dolnoněmčinou a jutštinou (dialektem dánštiny). Všichni mluvčí fríštiny jsou bilingvní, trilingvismus je velmi rozšířený a lze nalézt i kvatrolingvismus. V Severním Frísku se podle původu či vlastního sebeuvědomění za Frísy považuje podle oficiálních údajů asi 50 000 až 60 000 obyvatel, což je třetina tohoto regionu, pouze 10 000 ovšem mluví jedním ze severofríských dialektů, dalších 20 000 tomuto jazyku pasivně rozumí. Někteří autoři uvádí mnohem nižší čísla (mezi 6-8 tisíci).¹² Tato disproporce, může pro jazyk jako

¹² Århammar považuje číslo 10000 mluvčí zasilně nadhodnocené, uvádí, že na většině míst byla již fríština nahrazena buď dolnoněmčinou nebo standartní němčinou, pouze v západní a střední části ostrova Föhr se zachovala, přes příliv turistů a cizinců intaktní jazyková oblast..IN: Wirrer 2000:149

takový znamenat dosti černou budoucnost, problematická se jeví roztržštěnost jazyka do více dialektů a dále to, že i dorozumění mezi ostrovními a pevninskými dialekty severní fríštiny a mezi severní fríštinou, východní fríštinou v Dolním Sasku a západní fríštinou v Nizozemsku nebylo dlouhou dobu běžné a možné. Mluvčí jedné variety tedy nerozumí mluvčím druhé, což stěžuje integraci jednotlivých větví této jazykové menšiny za účelem lepšího prosazování zájmů. Publikace vydávané Frísy navíc musí být tištěny ve všech dialektech, což zatěžuje rozpočet a odčerpává finance, které by mohly být použity na jiné kulturní projekty. Některé dialekty jsou vážně ohroženy, hovoří jimi méně než 150 lidí (Open society institute 2003: 87). Jazyk je však hlavním kulturním identifikačním znakem této menšiny a sami Frísové mu přikládají velký význam. Přes rozvinuté institucionalizované snahy nebude nejspíš možné odvrátit hrozbu zániku jazyka. I výše dotací neodpovídá potřebám. Hlavní problém je chybějící politická, náboženská, ekonomická ale i sociálně-komunikační nutnost tento jazyk používat. Přesto jazyk prožívá v současnosti určitou renezanci a nárůst prestiže.

Nordfriesland patřil v minulosti k ekonomicky nejslabším regionům z celého Německa. Mnoho Severních Frísů vycestovávalo za prací do Ameriky, nebo se dávalo najímat na holandské lodě a jezdilo na lov velryb a tuleňů do severního Atlantiku. Od roku 1953 vládní „Program Sever“ napomohl zlepšení situace.

Dnes patří Severní Friesland k oblastem turistického ruchu, což by mohlo pro tradičně žijící menšiny znamenat možnost ekonomického vzestupu, ovšem může hrozit i nebezpečí zakonzervování jazyka a způsobu života do určitého skanzenovitého typu, což by rozvoj jazyka spíše brzdilo, na jazykový obraz regionu negativně působí i příliv nových usedlíků a turistů.

Seeltersk/východní fríština se vyskytuje ve třech obcích Ramsloh, Scharrel and Strücklingen v Dolnosaském regionu Cloppenburg. Průměrná míra nezaměstnanosti v regionu se v roce 2004 pohybovala okolo 7% (www.regis-

online.de/german/region/cloppenb/arbeit.htm). Spolková země Dolní Sasko se řadí s HDP na obyvatele 23,111 EUR za rok 2004 k nižšímu německému průměru, průměr SRN dosahuje 26, 388 EUR (www.statistik.baden-wuerttemberg.de/Arbeitskreis_VGR/VR_tab01.asp). Seeltersk v Dolním Sasku je pouze marginálním jevem zastoupeným ve třech obcích a proto se orientuje převážně na spolupráci se severofrískými organizacemi ze Šlesvicka, odkud čerpá také finanční podporu.

V roce 1992 předali zástupci fríských spolků vládě Šlesvicka–Holštýnska memorandum, ve kterém žádali založení „Nadace pro fríský národ“/“Stiftung für das friesische Volk“. Po jednáních spolkového ministerstva vnitra a Šlesvicka–Holštýnska bylo ujednáno, že nadace bude zřízena, pouze pokud se spolek a země budou finančně podílet stejnou měrou. Spolek ovšem tento slib později pod vlivem napjaté rozpočtové situace stáhl. Ani po gestu Šlesvicka–Holštýnska, které v roce 1995 uvolnilo 1 milion DM, čímž si slibovalo změnu názoru na spolkové úrovni, však ke zřízení nadace nedošlo. Od roku 1998 jsou každoročně vypláceny úroky z tohoto obnosu Severofrískému spolku, který rozhoduje o jejich použití.

4.2.2 Lužice

Lužickou srbštinou se hovoří v několika komunitách ve spolkových zemích Braniborsko a Sasko. Tzv. dolní lužickou srbštinou se hovoří v Braniborsku, v okresech (Landkreis) Spree–Neiße a části Dahme–Spreewald, v Oberspreewald–Lausitz a rovněž ve městě Cottbus.

Horní lužickou srbštinou se mluví v Sasku, v okolí Bautzenu, v dolnoslezské Horní Lužici a Hoyerswerdě. Lužičtí Srbové¹³ vždy tvoří menšinovou protestantskou populaci v rámci německé většiny, lze najít pouze malý počet obcí se srbskou většinou, v trojúhelníku

¹³ v německém úzu se používá vedle slova die Sorben, také výraz die Wenden

Horní Lužice-Bautzen, Hoyerswerda, Kamenz – osídleném katolickými Srby. Počet mluvčích je odhadován na 60 000, z toho v Sasku žije, v Horní Lužici 40 000 a v Braniborsku, v Dolní Lužici 20 000 (www.minority2000.net).

Jak Sasko, tak Braniborsko patří k novým spolkovým zemím, kterým jejich ekonomická situace evidentně nedovolí rozsáhlá finanční angažmá ve prospěch Lužických Srbů. Saský hrubý domácí produkt na obyvatele pro rok 2004 činil pouze 18,539 EUR, braniborský pouze 17,527 EUR (www.statistik.baden-wuerttemberg.de/Arbeitskreis_VGR/VR_tab01.asp).

Celé Sasko se potýká s odlivem obyvatelstva, nejmarkantnější je to pak právě v regionech osídlených lužickosrbskou menšinou, Hoyerswerda zaznamenala v roce 2003 největší odliv obyvatelstva z celého Saska a to -2,35 %, rovněž dolnoslezská Horní Lužice patří k nejpostiženějším regionům v Sasku. Také v počtu nezaměstnaných je bilance sídelních oblastí menšin tristní. V Budyšíně byla pro rok 2003 zaznamenána nejvyšší nezaměstnanost (21, 5%), přičemž celosaský průměr činí 17,9%. Hoyerswerda a Dolní Lužice se neliší příliš od Bautzenu. Pro zhodnocení ekonomické síly regionů globálně, lze použít měřítko růstu HDP. V celém Sasku v roce 2004 HDP rostl, ale pouze díky několika průmyslovým centrům jako Drážďany, Zwickau a Lipsko, oproti ostatním spíše strukturálně slabým regionům je zde velká disproporce. Rovněž panují velké rozdíly mezi městem a vesnicí v používání srbštiny.

V Hoyerswerdě a Budyšíně byly pro rok 2004 se HDP na obyvatele okolo 16,000 EUR, v dolnoslezské Dolní Lužici dokonce pouze 12,800 EUR. (http://www.sachsen.de/de/wu/smwa/download/standort_sachsen_2005.pdf). Z těchto důvodů se ve prospěch srbské menšiny také více angažuje spolek/Bund, který ochranu srbské menšiny prohlásil celospolkovou záležitostí.

K dalším zatěžujícím okolnostem patří fakt, že Lužice byla za časů NDR jejím hlavním hnědouhelným revírem a tvořila centrum východoněmeckého energetického

průmyslu. Hnědé uhlí zde bylo těženo v obrovských rozměrech, což mělo za následek nezměrné ničení přírody a také tradičních sídelních oblastí Lužických Srbů. Po roce 1990 v rámci restrukturalizace došlo k redukci těžby a ztrátě mnoha pracovních míst. Přesto je uhelný a energetický průmysl s hornictvím stále hlavním poskytovatelem pracovních míst v regionu. Kvůli rozšíření těžby došlo k vystěhování celé obce Horno, kde žila celá třetina srbského obyvatelstva. Toto rozhodnutí odporuje článku 25 ústavy Braniborska. Obyvatelé byli nuceni přesídlit do jiné obce mimo své tradiční sídelní území. Také pokles porodnosti v celém východním Německu ovlivňuje mizející srbský charakter regionu.

Vedle průmyslu se v průběhu devadesátých let začaly prosazovat také služby a to především turismus. V braniborské Dolní Lužici je turisticky atraktivní oblast Spreewald a jezerní oblast Dahme, v braniborské Dolní Lužici zůstává ovšem stále zůstává hnědouhelný a energetický průmysl zásadní složkou ekonomiky.

Všeobecně lze konstatovat, že sídelní oblasti Lužických Srbů se nachází ve velmi špatné ekonomické situaci, obzvláště úbytek obyvatel může mít negativní dopad na šance zachování lužickosrbské identity v regionu. Rovněž díky rozšíření Evropské unie je na tyto hraniční oblasti vyvíjen velký tlak, který se bude nejspíš dále zintenzivňovat. Lužičtí Srbové tak oproti Frísům a Dánům, kteří těží ze své role zprostředkovatele v hraničních regionech, jsou spíše postiženi jejími negativními dopady.

U romštiny a dolnoněmčiny nelze jazyky spojit s určitým regionem, jejich situace se liší od dánštiny, fríštiny a lužické srbštiny, každá ovšem jiným způsobem. Díky zákazu sběru dat založených na etnických kritériích nelze proto spolehlivě posoudit ekonomický a sociální stav menšin. Zvláště to pak platí pro menšinu Romů a Sinti, protože se zde nemůžeme opřít o statistická data určitých regionů.

4.2.3 Romština

Většina mluvčích romštiny žije v hlavních městech starých spolkových zemí, v Berlíně a okolí, v konurbaci Hamburku, Düsseldorfu/Kolíně nad Rýnem a v průmyslových centrech v oblasti Porýní – Porúří. To, že příslušníci romské menšiny žijí v průmyslových a vyspělých regionech, nemá ovšem vliv na socioekonomickou situaci menšiny. Monitoring Evropské unie ukázal velmi špatnou sociální a ekonomickou situaci německých Romů a Sinti. Převážně žijí v izolovaných oblastech ve špatných hygienických podmínkách na okrajích velkých měst. Romské sídliště v Hamburku bylo zřízeno na sanované odpadní skládce, o které údajně nebyli obyvatelé informováni (Open society institut 2003: 112). V Düsseldorfu byli Sinti a Romové po návratu z koncentračních táborů po druhé světové válce usídleni do polorozpadlých domů. Tyto domy úřady v roce 1983 obnovily, novostavba sídliště byla chápána jako akt nápravy. Dnes zde žije asi 160 Sinti v relativně dobrých podmínkách. V Heidelbergu žije několik romských rodin v průmyslové zóně na parcele naproti chemické továrně. Předpokládá se, že půda a spodní vody jsou silně zamořeny (Open society institut 2003: 114). Existuje ovšem také několik projektů zabývajících se integrací romských rodin a zamezování tvorby ghett, jako například projekt města Straubing v Bavorsku (Open society institute 2003: 115 ad). Monitoring ukázal existující diskriminaci a „anticiganismus“, jak na pracovním trhu, tak v přístupu k bydlení a veřejným službám (Open society institute 2003: 107, stav srpen 2002). Mnoho Romů a Sinti tak záměrně skrývá svou identitu při přijímacích pohovorech, ač právo na identitu zaručuje výslovně článek 2 ústavy SRN. Počet nezaměstnaných mezi romskou menšinou a Sinti nelze přesně určit, opět kvůli chybějícím údajům. Vlastní odhady zástupců menšiny se pohybují okolo 60 – 90 %. Toto číslo může být ovšem zkreslené vzhledem k tomu, že někteří pracují neoficiálně a mohou být úřady vnímáni jako nezaměstnaní (Open society institute 2003: 111).

4.2.4 Dolní němčina

Dolní němčina má podle rozhodnutí spolkové vlády k Chartě evropských regionálních a menšinových jazyků na území SRN status jediného regionálního jazyka.

Dolní němčinou se dnes hovoří v oblastech severního Německa v osmi spolkových zemích: Bremen, v části Brandenburgu, Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern, Niedersachsen, části Nordrhein-Westfalen a části Sachsen-Anhalt a ve Schleswig – Holstein.

Jedná se o ekonomicky silně diferencovanou oblast. Hamburk a Brémy mají jedny z nevyšších HDP na hlavu, zatímco Mecklenburg-Vorpommern (17.256 EUR) a Brandenburg (17.527EUR) zase nejnižší z celého Německa (www.statistik.baden-wuerttemberg.de/Arbeitskreis_VGR/VR_tab01.asp). Koordinační roli pro podporu dolnoněmčiny převzalo Šlesvicko – Holštýnsko.

Dolní němčina má své místo ve dvou oddělených subsystémech společenského života. Jednak je jazykem všedního dne, konverzace v úzkém sociálním kruhu známých a rodiny (www.plattnet.de). Zde dochází k jejímu pozvolnému ústupu. Vedle toho se izolovaně rozvíjí bohatá kulturní scéna, nesená iniciativami četných spolků a amatérských divadel, tyto aktivity ovšem většinou nepřispívají k šíření jazyka ve společnosti.

4.3 Postavení menšinových a regionálních jazyků v kultuře a vzdělávání

Pro existenci a zachování identity menšin je podpora kultury ve vlastním jazyce životně důležitá. Dánská a fríská menšina těží z toho, že jsou chápány jako kulturní zprostředkovatelé v hraničním regionu, kde fungují jako prostředníci mezi německou a dánskou kulturou a frísko-německou a holandsko- frískou kulturou. Jejich význam stoupá zvláště s ohledem na postupnou ztrátu významu státních hranic, prohlubující se integraci Evropy a její zesilující regionalizaci. Je otázkou, zda by podobnou roli mohla hrát i

lužickosrbská menšina, coby zprostředkovatel mezi Německem a slovanskými sousedy Polskem a Českou republikou, v rámci stávajících euroregionů.

Vzdělání je z pohledu státu prostředkem sociální kontroly, z pohledu jednotlivce pak znamená prostředek sociální mobility, volba jazyka vzdělávání je pak politickou otázkou (srov. Cooper 2000: 140). Prevence úpadku jazyka vyžaduje zachování osvojování jazyka, k tomu je zapotřebí poskytnutí prostředků pro zlepšení možností učit se, prostředků primárně ke zlepšení motivace k učení a prostředků k zlepšení obojího současně. Podpora škol s vyučováním ohroženého jazyka může zmírnit negativní přístup k jazyku a jeho mluvčím, které provází ústup jazyka, pomáhá předávat dějiny etnika a představuje ekonomický přínos pro komunitu zapojenou do revitalizačních snah, nebo snah o zachování jazyka, ve formě pracovních míst pro učitele v menšinovém jazyce, jejich pomocníky a školitele učitelů (srov. Cooper 2000: 149). Vzdělávací politika sice vyžaduje také určité náklady, ale v porovnání s přínosy či s výdaji na jiné druhy veřejných politik jsou relativně nízké.

4.3.1 Dánština

Hlavní kulturní organizací dánské menšiny je „Sydslesvigske Forening, Jihošlesvický spolek“, provozující dánské muzeum „Danevirkegården“ a byty a kluby pro seniory a klubovní domy a systém knihoven. Projekty Jihošlesvického spolku jsou financovány jako v případě kulturních aktivit ostatních menšin z prostředků BKM/ Pověřence spolkové vlády pro kulturu a média a z prostředků spolkových zemí (www.bmi.bund.de). Spolek si klade jako hlavní cíl podporu jazyka a lidové kultury, nezanedbatelná je i jeho funkce zprostředkovatele kontaktů mezi Dánskem a Šlesvickem. Vedle spolku má rovněž Nordisk Informationskantor / Nordická informační kancelář zřízená Nordickou ministerskou radou v popisu práce zviditelňovat a propagovat nordickou kulturu v pohraničních regionech.

Vyučování v dánštině na 53 soukromých školách a 60 školkách organizuje 'Dansk Skoleforening for Sydslesvig'/ Asociace dánských škol v jižním Šlesvicku. 85 % nákladů na výuku hradí Šlesvicko–Holštýnsko, zbytek pak dánská vláda. V roce 2002 navštěvovalo dánské školy asi 1750 dětí. V rámci tzv. Besserstellung/zvýhodnění dostává 'Dansk Skoleforening for Sydslesvig' na každého žáka o dvacet procent více než jiné německé soukromé školy. V roce 1998 došlo ke krácení dotací, pro další léta pak byly dotace pevně stanoveny na základě roku 1998. Většina učitelů ale i učebnic pochází z Dánska, a tak nereflektuje plně životní zkušenosti žáků. Pro ně je dánština také zpravidla až druhý jazyk a mezi sebou se také dorozumívají německy. (Úřad prezidenta šlesvicko-holštýnského parlamentu 2003: 87).

Dánské menšině patří 43 farností. „Dansk Kirke i Sydslesvig“ tyto farnosti řídí. Církev představuje tradičně instituci, která se usiluje o udržení vitality jazyka.

Na rádiu Schleswig-Holstein jsou denně vysílány zprávy v dánštině, jednou měsíčně pak vysílá Norddeutscher Rundfunk na regionální televizi německo – dánské vysílání, lze také přijímat programy z Dánska. Vydáván je jeden převážně dánský deník Flensborg Avis. Oblibě se těší od druhé světové války také tradičně divadlo (www.bmi.bund.de).

4.3.2 Fríština

Po prvních pokusech na ostrově Sylt v roce 1910 byla od poloviny dvacátých let vyučována fríština na lidových školách. V té době se mohli učitelé opřít o solidní znalosti jazyka žáků. Po pauze během nacionálního socializmu bylo na výuku navázáno koncem 40. let, ale tentokrát v mnohem nepříznivějších podmínkách (srov. Úřad prezidenta šlesvicko-holštýnského parlamentu 2003: 107) . Díky zhoršeným znalostem žáků a školské politice v 60. letech výuka fríštiny ustupovala. Od sedmdesátých let v souvislosti s citovaným revivalem hnutí národnostních skupin a menšin se situace pozvolna zlepšovala. Frísové

nemají žádné vlastní školy. Severní fríština je vyučována na základních školách v oblasti hodinu či dvě týdně většinou na školách dánské menšiny, v Risumu je výuka dokonce povinná. Výuka fríštiny se ovšem potýká s konkurencí ostatních cizích jazyků. Na veřejných školách v Severním Frísku a na Helgolandu vyučuje v současnosti fríštinu 25 učitelů (srov. Úřad prezidenta šlesvicko-holštýnského parlamentu 2003: 108). V letech 1992 až 1996 byl vyzkoušen pilotní projekt smíšené německo-fríské výuky již ve školkách a prvních třídách. V současnosti je fríština zavedena v 17 školkách. Osvojení si tohoto ohroženého jazyka již v ranném věku na co nejširší bázi může být považováno za základní kámen pro revitalizaci jazyka v regionu. Århammar ovšem ani přes zintenzivněnou výuku v ranném věku nevidí šance na revitalizaci fríštiny (srov. Wirrer 2000:154).

Saterfríština je na dobrovolné bázi nabízena v prvních čtyřech ročnících základních škol v obcích Ramsloh, Scharrel-Sedelsberg a Strücklingen. Fríštinu do svých osnov zahrnují také 4 školky. V Ramslohu jsou k dispozici kurzy pro dospělé.

Na univerzitě ve Flensburgu lze studovat fríštinu jako učitelský obor, od roku 2001/02 však pouze jako druhý obor. Na univerzitě v Kielu je s oborem Fríská filologie spojeno také lexikografické pracoviště. Oblast školství patří k hlavním těžištím v úsilí o podporu jazyka, proto Frísové usilují do budoucnosti o rozšíření výuky na všechny školy v Severním Frísku a rozšíření nabídky pro učitele na univerzitách v Kielu a Flensburgu. K projektům do budoucnosti patří rovněž zřízení „Heimatvolkshochschule“ pro vzdělávání dospělých.

Programy na rádiu Norddeutscher Rundfunk ve fríštině jsou vysílány asi tři minuty za týden, což je zcela nevyhovující. Neexistují žádné deníky ani týdeníky čistě ve fríštině, ale objevují se články v německých novinách a v novinách dánské minority Flensborg Avis . Fríská minorita, ale i Poradní výbor Rady Evropy kritizuje především nedostatečnou reprezentaci fríštiny v médiích, v evropském srovnání je fríština mezi ostatními menšinovými jazyky na posledním místě. V televizním vysílání fríština chybí zcela (srov. Erster Bericht der

Bundesrepublik Deutschland gemäß Artikel 15 Absatz 1 der Europäischen Charta der Regional- und Minderheitensprachen 2000). Ve fríštině lze nalézt také krásnou literaturu, fríšтина je užívána také mnoha amatérskými divadelními společnostmi a sbory. V Saterlandu a některých kostelech Severního Fríska existuje dokonce fríská verze římskokatolické mše, je publikováno také stále více biblických textů v tomto jazyce (srov. Úřad prezidenta šlesvicko-holštýnského parlamentu 2003: 110).

Kulturní provoz je zaštiťován Severofríského spolku a Friiske Foriining. Počet veškerých kulturních aktivit ve fríštině narůstá. Od roku 2000 poskytuje (BKM) dotace pro projekty fríské národnostní skupiny v oblasti kultury a podpory jazyka, nových médií, ovšem ty se od roku 2002 snížily. Revitalizace fríštiny se neomezuje pouze na školská zařízení, ale přerůstá i do širší veřejnosti, což je patrné na úspěchu literárních soutěží ve fríštině. Prestiž fríštiny všeobecně roste (Úřad prezidenta Šlesvicko-holštýnského parlamentu 2003: 67), je otázka, jak se trend bude vyvíjet dál a zda již není pozdě.

4.3.3 Lužická srbština

Výuka srbštiny je garantována Zákonem o vzdělání spolkové země Sasko (1991) a Braniborsko (1996), zákony zaručují možnost vyučování srbštiny jako školního předmětu a zavádí opatření pro užívání srbštiny jako jazyka vyučovacího u vybraných předmětů na několika školách. Předškolní vzdělání je rovněž k dispozici. V současnosti je horní srbština vyučována v Sasku jako mateřský jazyk, druhý jazyk a jako cizí jazyk. V Braniborsku, kde žije Srbů méně, je v nabídce jako druhý nebo cizí jazyk. Pro předávání jazyka má velký význam jazykové centrum WITAJ, které se věnuje podpoře, zachování, zprostředkovávání a užívání jazyka (www.domowina.de).

Hlavním cílem do budoucna je pro lužické Srby co nejvíce dvojjazyčných dětí v sídelních oblastech pod heslem „Lausitz ist zweisprachig“ (Lužice je dvojjazyčná), nebo

aby co nejvíce dětí ovládalo srbštinu alespoň pasivně. Mezi městy Kamenz, Bautzen a městem Hoyerswerda je v různých místech předávána srbština jako mateřský jazyk dalším generacím, jazyk je zde živý, používáný všemi generacemi v různých sférách běžného života, škole, kostele atd (www.sorben-wenden.de). Důležité je aktivní užívání jazyka v rodině. Cílem je, aby toto zůstalo zachováno a eventuálně rozšířeno, ale je zde velké nebezpečí potlačení jazyka. Děti a mladiství jsou v médiích konfrontováni neustále s němčinou od útlého věku, média hrají velkou roli při jazykovém formování. Ve střední Lužici okolo Hoyerswerdy a Schleife srbština v rodinách skoro není předávána a není pro většinu dětí mateřštinou (www.sorben-wenden.de). Velký problém představuje zavírání srbských škol, odůvodňované nedosažením minimálního počtu žáků. Počet 20 žáků na jednu třídu střední školy považuje i Rada Evropy za příliš vysoké číslo, výuka má podle Rady být poskytována, jestliže je zaručena poptávka (srov. Erster Bericht der Bundesrepublik Deutschland gemäß Artikel 15 Absatz 1 der Europäischen Charta der Regional- und Minderheitssprachen 2000). Jelikož Srbové proti zavírání škol silně protestují, je poptávka zaručena. Tento systém škol poskytující výuku v srbštině je založen na staleté tradici. Když uvážíme jeho důležitost pro předávání jazyka, je jeho ohrožení v současnosti nanejvýš povážlivé.

Radiová stanice Ostdeutscher Rundfunk Brandenburg (ORB) vysílá v dolní srbštině 21,5 hodin týdně a Mitteldeutscher Rundfunk (MDR) v horní srbštině 6,5 hodin týdně. V televizním vysílání jsou pořady v srbštině spíš vzácností. Od roku 1996 je vysílán měsíčně třicetiminutový program Sachsenspiegel a každou druhou neděli pořad pro děti (www.sorben-wenden.de). Tiskoviny s tradicí sahající do 19. století jsou v obou jazycích dobře zastoupeny. Ve vydavatelství Domowina založeném roku 1958 je ročně vydáváno asi 70 knih z toho 48 v horní srbštině, 15 v dolní srbštině a 7 v němčině, polovina z nich jsou školní a studijní materiály. Nakladatelství provozuje také Knihkupectví „Smoler'sche Verlagsbuchhandlung“, jediné knihkupectví specializující se na literaturu v srbštině. K nakladatelství patří také

redakce hornosrbského večerníku "Serbske Nowiny", dolnosrbského týdeníku "Nowy Casnik" a kulturního měsíčníku "Rozhlad." Nakladatelství je závislé na státní podpoře a od roku 1990 vykazuje redukci publikací (www.domowina.de).

Informace o lužickosrbské kultuře, tradicích a historii podává Srbské muzeum v Budyšině. Deutsch-Sorbisches Volkstheater Bautzen - Nemsko-Serbske ludowe diwadlo je jediným profesionálním divadlem se srbskými inscenacemi činohry, hudebního a loutkového divadla. Divadlo se stará také o vlastní herecký dorost, pro zprostředkování her i německému publiku dává k dispozici simultánní tlumočení. Jevištnímu umění a tanci se věnuje Srbský národní ansámbl Sorbisches National-Ensemble GmbH (SNE) Bautzen - Serbski ludowy ansambl, založený 1952. Samostatně činní srbští spisovatelé, hudebníci, umělci a filmaři se v prosinci 1990 sdružili do Srbského kulturního svazu "Sorbischer Künstlerbund e.V." (www.sorben-wenden.de).

4.3.4 Romština

U romštiny lze vysledovat specifický model péče o jazyk a jeho předávání dalším generacím. Hlavní odlišností je ale fakt, že romština je převážně jazykem mateřským, zatímco němčina tzv. Heimatsprache, jazyk domova. Po pronásledování a vyvražďování této jazykové komunity během nacionálního socialismu, je tato komunita uzavřená do sebe a převládá zde názor, že by jazyk měl být předáván pouze uvnitř komunity a také vyučován učiteli pocházejícími z této skupiny (Open society institut 2003: 104).

Romské děti jsou znevýhodněny v přístupu ke vzdělání, jsou nadproporčně zastoupeny na zvláštních školách, s tím je později spojeno znevýhodnění na pracovním trhu. Díky chybějící předškolní přípravě, mnohdy nedostatečné znalosti němčiny (což není veřejnosti všeobecně známo), vysoké úrovni chudoby a životním podmínkám, které nepodporují studium, jsou pak automaticky slabší, nejsou navyklé na školský systém a jsou

přeřazeny do zvláštních škol. Za účelem zlepšení šancí romských dětí na integraci ve školách bylo zahájeno několik projektů předškolního vzdělávání za spoluúčasti romských vychovatelů. Romština není ve veřejné školské nabídce zastoupena, probíhají ovšem různé kurzy na soukromé bázi. Hlavní důraz je kladen na kultivaci jazyka v rodině a komunitě. V současnosti poskytuje pouze Hamburg možnost výuky v romštině na některých státních školách. Spolková vláda jako odpověď na tyto problémy navýšila počet zvláštních škol, což zástupci menšiny kritizují jako řešení jí vnucené. Experti se shodují, že takto se problém nevyřeší (Open society institute 2003:107).

Romština se vyskytuje pouze v ústní formě a většina představitelů Romů také odmítá její převedení do písemné formy, ač ne všichni, jak uvádí oficiální dokumenty zemí. S tím je také spojena nepřítomnost v tištěných médiích. Samy romské organizace však vydávají různé publikace o Sintí a Romech v němčině. Hlavní pozornost upírá Ústřední rada především na prosazení antidiskriminačního zákona do mediálního práva. Podle představitelů Romů se v médiích nejčastěji objevují Sintí a Romové buď v kontextu s kriminalitou, nebo kulturními akcemi. Pouze jedno rádio, berlínské SFB 4 Multikulti, vysílá v romštině jednou týdně 30 minut.

4.3.5 Dolní němčina

Dolní němčina před Evropskou chartou menšinových a regionálních jazyků hrála zřídka nějakou roli ve školním vzdělání. Byla vyučována na několika školách v severním Německu, ale převážně jako součást vlastivědy a byla lehce opomíjena a mnohdy nepřesáhla memorování několika známých básniček a písniček. Po oficiálním uznání jako regionální jazyk začaly spolkové země přijímat plány na zavedení dolní němčiny do všech stupňů vzdělání od školek až po vysoké školy. V Institutech pro dolní němčinu jsou nabízeny kurzy

pro budoucí učitele tohoto jazyka a na některých severoněmeckých univerzitách lze studovat dolní němčinu jako speciální obor pro učitele.

V dolní němčině jsou vydávány knihy, převážně menšími vydavatelskými. Časopisy nabízejí velké množství rozmanitých informací o jazyce, jako „Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung“/Ročenka spolku pro dolnoněmeckou jazykovědu založený již roku 1876, a pro širší veřejnost je to „Quickborn: Zeitschrift für plattdeutsche Sprache und Dichtung“ vydávaný od roku 1906 a „Kennung: Zeitschrift für plattdeutsche Gemeindearbeit“, pravidelně vychází také ročenky literárních společností. Literární časopis „Diesel: dat oostfreeske Bladdje“ začal vycházet v posledních letech. Mnoho regionálních listů rovněž zohledňuje dolní němčinu, mnoho spolků publikuje také vlastní materiály v dolní němčině a o dolní němčině. Každoročně vychází také dolnoněmecký kalendář. V běžných denících je zastoupena dolní němčina ve formě sloupků, pojednávajících většinou o záležitostech běžného života v poučné a humorné formě. V tištěných médiích je tedy zastoupena, jedná se však mnohdy spíše o zprávy ve standardní němčině o dolní němčině.

V rozhlase se první dolnoněmecká rozhlasová hra objevila již v roce 1930, od roku 1956 pravidelné ranní vysílání v dolnoněmčině slaví velké úspěchy. Od 1977 jsou rovněž Zprávy ze světa na Radiu Bremen k dispozici v tomto regionálním jazyce dvakrát týdně, od 1997 každý den na Radiu Bremen Melodie. NDR Hamburg vysílá také v sobotu večer regionální zprávy v plattdeutsch. I soukromé radiové stanice nabízejí programy v dolní němčině. V televizním vysílání je dolní němčina stále okrajovým jevem. Jediné pravidelné vysílání, je „Talk op Platt“(www.plattnet.de).

Na internetu se první stránky objevily v Brémách v únoru 1996, Instituty pro dolní němčinu nabízejí na svých internetových stránkách také širokou škálu informací a to jak v dolní němčině, tak v standardní němčině. Radio Bremen nabízí internetové kurzy plattdeutsch.

V Severním Německu existuje asi 8000 až 9000 divadelních skupin uvádějících divadelní hry v dolní němčině. V Hamburgu Ohnesorg-Theater, v Brémách Waldau-Theater a Fritz-Reuter-Bühne ve Schwerinu jsou jediná tři profesionální divadla v dolní němčině.

5 Případová studie

V následující případové studii se zaměřím na prostudování dvou případů sporů lužicko-srbských obcí a saského ministerstva školství. V prvním případě jde o spor obce Crostwitz, která bojovala proti uzavření 5. třídy tzv. Mittelschule a poté i celé školy, nařízené saským ministerstvem školství. Poprvé se případ dostal k soudu v roce 2001 a poté 2003. Druhý spor obce Radibor, rovněž kvůli uzavření 5. třídy střední školy v obci, se dostal k soudu v roce 2005.

„Mittelschule“ představuje formu navazujícího vzdělávání, zavedenou v Sasku pro školní rok 1992/1993. Tento typ školy nemá v češtině ekvivalent. Žáci tyto školy navštěvují od 5. do 10. třídy a obdrží zde všeobecné vzdělání a přípravu pro zaměstnání. Studium může být ukončeno buď po 9. třídě tzv. Hauptschulabschluss nebo po 10. třídě zkouškou tzv. Realschulabschluss. Diferenciace pro tyto dva druhy závěrečných diplomů probíhají od sedmé třídy ([www.de.wikipedia.org/wiki/Mittelschule_\(Sachsen\)](http://www.de.wikipedia.org/wiki/Mittelschule_(Sachsen))).

Ve studii se soustředím především na analýzu soudních rozhodnutí vrchního správního soudu - Oberverwaltungsgericht Bautzen a správního soudu - Verwaltungsgericht Dresden, které vrchní soud zahrnuje do svého rozboru. Spor se ovšem neomezil pouze na soudní žaloby, ale zapojila se do něj širší veřejnost i politická scéna a média. V závěrečném hodnocení bude použit jako vodítko model vyhodnocování politik (Grin 2003, 79-163), založený na třech kritériích: efektivitě, efektivitě přiměřených nákladů a demokratičnosti.

Vzhledem k tomu, že není možné doložit exaktní empirická data, bude se jednat spíše o hypotézy.

5.1 Kauza Crostwitz

Historie sporu

Koncem roku 2000 byla obec Crostwitz informována saským ministerstvem kultury a školství, že srbská střední škola „Jurij Čežka“ v Crostwitz nesmí zřídit počátkem školního roku 2001/2002 žádnou 5. třídu, protože počet přihlášených žáků nesplňoval kritéria daná školským zákonem, který stanovil jako minimální počet 20 žáků. V Crostwitz se jich přihlásilo 17. Dalším důvodem k zavření 5. třídy byl problém diferenciací pro závěrečné zkoušky a nabídky speciálních kurzů, která vyžadovala minimálně dvě třídy na jeden ročník.

Po tomto rozhodnutí se obec obrátila s žalobou ke správnímu soudu. Do saského zemského sněmu byly podávány petice, které žádaly všeobecné udržení srbské školní sítě, a zároveň tedy i školy v Crostwitz, moratorium a další opatření, odkládající uzavření 5. třídy. *Již jen tyto akce svědčily o dostačujícím zájmu menšin na udržení školy, které vyžaduje Evropská Charta menšinových a regionálních jazyků (ECMRL).*

Dne 7. července 2001 se zúčastnilo 300 lidí protestní akce na školním dvoře, kterou svolala školní iniciativa crostwitzské mládeže. Na akci byli přítomni také sympatizanti z Čech, Finska a Polska (<http://chroscicy.sorben.com/>).

Odmítnutí všech návrhů v saském parlamentu a silící tlak ze strany ministerstva a jemu podřízeného regionálního školského úřadu Bautzen vedly k vyostření situace. Narůstala také vůle k udržení všech čtyř škol v zemském okrese Kamenz, katolickém jádru sídelní oblasti lužických Srbů. Škola v Crostwitz je jednou ze dvou škol v okrese, kde se hovoří pouze srbsky. Jedná se o školu typu A. Ve „třídách a školách A“ se vyučuje v srbštině, vychází se z toho, že pro žáky je srbština jazykem mateřským. Ve „třídách B“ mají žáci

základní znalost jazyka. Srbština je pouze jazykem vyučování v předmětu srbština (sachsen-macht-schule.de/smkmeld/sorb_ms.html#[2]). Kromě toho se škola vyskytuje na okraji této sídelní oblasti. Její udržení je proto životně důležité a zabraňuje postupnému „ukrajování“ srbského území asimilací. Každé zavření srbské školy znamená oslabení srbského charakteru území a postupný obrat od srbštinou dominované dvojjazyčnosti k dvojjazyčnosti určované němčinou.

Proti tomu se zformovalo hnutí odporu z řad lužických Srbů, Němců, politických stran, církevních zástupců, kulturních a jiných hnutí, srbských spolků a institucí, studentů a mládeže za podpory Domowiny.

Školský úřad nařídil žáky 5. třídy od nového roku posílat do střední školy v Ralbitz. 1200 Srbů a Němců zorganizovalo 8. srpna 2001 protestní manifestaci za udržení školy, za účasti poslanců saského parlamentu a ministra pro spolkové a evropské záležitosti. Rodiče se rozhodli posílat nadále své děti do 5. třídy, i přes zákaz a za pomoci penzionovaných učitelů vyučovali děti v obsazených učebnách. Ministerstvo školství, regionální školský úřad a úřad zemské rady hrozili pokutou 2500 DM za každé dítě a výhrůžkami opakování 5. třídy (<http://chroscicy.sorben.com/>). Denně se konaly protestní demonstrace a bohoslužby na podporu této iniciativy a to po 26 dní. Setkání se účastnili také poslanci opozice v saském parlamentu, německém parlamentu, Evropského parlamentu a zahraničních poslanců. Pokus o zprostředkování biskupa drážďansko-míšenského biskupství Joachima Reinelta ztroskotal. Ministr školství a kultury se po dlouhém váhání sešel s rodiči, ale o rozhovoru bylo zachováno mlčení. Domowina svolala s ohledem na blížící se rozhodnutí o plánování školské sítě zemského okresu Kamenz kulatý stůl, hlavní projednávanou otázkou byla důležitost udržení středních škol na periferii kompaktní srbské jazykové oblasti tzn. v Panschwitz-Kuckau, Ralbitz a Crostwitz, protože jedině tak se dá působit proti asimilačnímu tlaku. Svým rozhodnutím z 5. prosince 2001 ignorovalo okresní zastupitelstvo Kamenz tento návrh.

V novém školském plánu měl být zachován Räckelwitz jako centrální samostatný školský ústav a jemu měla být přiřazena okrajová místa Ralbitz a Panschwitz – Kuckau. Crostwitz v plánu nebyl zahrnut. Ministerstvo plán schválilo v roce 2003. Vzbuzuje to ovšem obavy vzhledem k tomu, že ani zachování okrajových stanovišť není zakotveno v ustanovení ministerstva k plánu školské sítě a je tak ohrožen i zbylý stav středních škol (<http://chroscicy.sorben.com/>).

Domowina se rovněž obrátila na OSN a UNESCO a informovala je o plánovaném uzavření školy v obci Crostwitz. S problémem byl konfrontován i bývalý kancléř Gerhard Schröder, při této příležitosti slíbil saský ministerský předseda Kurt Biedenkopf ještě nechat událost přezkoumat. Petice “Budoucnost potřebuje školu“ bylo předáno zemskému parlamentu. Navrhovala, aby byl v referendu přijat školský zákon, který by stanovil podmínky pro školy a umožňoval i udržení školy v Crostwitzu. Předpokládala třídy s 15 žáky, jednu třídu na ročník a možnost budovat školská sdružení aj. V závěru bylo získáno 417 000 podpisů, pro platnost jich bylo ovšem požadováno 450 000. Po ztroskotání této podpisové akce byl podán frakcí CDU návrh novely školského zákona, který zachoval stávající restrikce i pro srbské školy a tím pádem znamenal katastrofu pro Crostwitz, ale i další srbské školy.

Sílicí mediální tlak zvyšoval napětí. O situaci informovalo více než 50 německy píšících novin, rozhlas a televize ARD a MDR. Na mezinárodní úrovni se o problém zajímaly agentury Reuters a BBC, média v ČR, Polsku a Rusku a nevládní organizace, bývalý zmocněnec pro lidská práva ČR Petr Uhl, předseda výboru pro zahraniční záležitosti Ruské Státní dumy Dmitrij Rosigin. Vláda ČR se záležitostmi také zabývala a poskytla z prostředků Česko-německého fondu budoucnosti 180 000 korun jako první pomoc. V Čechách byla iniciována sbírka podpisů na podporu zachování srbské školy, která se rozšířila do 20 evropských zemí (<http://chroscicy.sorben.com/>).

Ve třetím týdnu protestů zakázal ředitel regionálního školského úřadu Bautzen přístup žákům do školních budov, výuka byla tedy přesunuta do tělocvičny. Následující den se uskutečnila stávka všech srbských škol v Horní Lužici. Dne 4. září byl ohlášen konec protestu a žáci začali navštěvovat školu v Ralbitz, byla zde ovšem otevřena vlastní třída pro žáky z Crostwitzu. Poté se každé pondělí konaly protestní manifestace.

I pro rok 2002/2003 ministerstvo školství odňalo svou spolupůsobnost na provozu 5.třídy, kvůli chybějící „veřejné potřebě.“ Před začátkem prázdnin informovalo ministerstvo obec o tom, že od 31. července 2003 ruší svou spolupůsobnost na chodu celé školy. Za podpory Domowiny podalo 42 postižených rodičů žalobu u správního soudu proti tomuto rozhodnutí. Předběžnou právní ochranu, kterou žádali rodiče, soud 22. srpna 2003 odmítl. Rodiče se pak odvolali k vrchnímu správnímu soudu, ten rozsudek a tedy i zavření školy potvrdil.

5.2 Právní rozbor

Školský spor má mezinárodněprávní a ústavněprávní pozadí. **Saská ústava** (www.landtag.sachsen.de/slt_online/de/infothek/volksvertretung/popup_verfassung.html) zaručuje ochranu srbské menšiny. Článek 5 odstavec 1 stanovuje všeobecnou zásadu, že občané srbské národnosti jsou vedle občanů německé národnosti součástí státního národa saského státu, ten uznává právo na vlast. Odstavec 2: „Země zaručuje a chrání práva národnostních a etnických menšin německé státní příslušnosti na zachování jejich identity a péče o jazyk, náboženství, kultury a tradice“. ¹⁴ Srbské menšině speciálně se věnuje článek 6. Odstavec 1 opakuje, že Srbové jsou rovnoprávnou součástí státního národa. Země zaručuje a

¹⁴Verfassung des Freistaates Sachsen: **Artikel 5 [Das Volk des Freistaates Sachsen]** (1) Dem Volk des Freistaates Sachsen gehören Bürger deutscher, sorbischer und anderer Volkszugehörigkeit an. Das Land erkennt das Recht auf die Heimat an. (2) Das Land gewährleistet und schützt das Recht nationaler und ethnischer Minderheiten deutscher Staatsangehörigkeit auf Bewahrung ihrer Identität sowie auf Pflege ihrer Sprache, Religion, Kultur und Überlieferung.

chrání práva na zachování identity, péče o jejich jazyk, kultury a tradice, hlavně v oblasti škol, předškolních a kulturních zařízení. Toto právo lze již sice odvodit z kolektivního zrovnoprávnění, ale tím, že je explicitně zmíněno, obsahuje objektivně-právní zřizovací garanci. Princip kolektivního zrovnoprávnění podle Pastora (1997:91- 92) činí z čistě ochranné klauzule klauzuli vyžadující podporu, ale nepřipouští přímý ústavní výkon! Odstavec 2 stanovuje, že v zemském a komunálním plánování mají být zohledněny životní potřeby srbského národa. Má být zachován německo-srbský charakter sídelní oblasti srbské národnostní skupiny. Odstavec 3 pak uzavírá: spolupráce Srbů, hlavně z Horní a Dolní Lužice je v zájmu země.¹⁵ Článek 18 ústavy zakazuje diskriminaci na základě pohlaví, původu, rasy, jazyka, vlasti a vyznání.¹⁶ V souvislosti s kauzou školského sporu je nutné uvést i článek 29 zaručující svobodu vzdělání a svobodnou volbu vzdělávací instituce.¹⁷

I kdyby neexistovaly mezinárodní smlouvy o ochraně menšin, jako je ECMRL, již tato ustanovení v ústavě zaručují právo na provoz školy v Crostwitzu. Udržení školy je nezbytně nutné pro zachování srbské identity a jazyka podle článku 6 odst.1. Zemské školské plány, ve kterých se s crostwitzskou školou nepočítá, protiřečí jednoznačně odstavci 2 článku 6. Vzhledem k tomu, že rodiče a žáci se jednoznačně vyslovovali pro školu v Crostwitzu a byli nuceni toto zařízení opustit a navštěvovat jiné, byla tím poškozena jejich práva na svobodnou volbu vzdělávací instituce ve smyslu článku 29.

Vedle ústavy je nutné věnovat pozornost tzv. **Srbskému zákonu** z roku 1999 (www.tcm-kp.de/downloads/saechsischessorbengesetz.pdf), který se na ústavu výslovně

¹⁵ **Artikel 6 [Das sorbische Volk]** (1) Die im Land lebenden Bürger sorbischer Volkszugehörigkeit sind gleichberechtigter Teil des Staatsvolkes. Das Land gewährleistet und schützt das Recht auf Bewahrung ihrer Identität sowie auf Pflege und Entwicklung ihrer angestammten Sprache, Kultur und Überlieferung, insbesondere durch Schulen, vorschulische und kulturelle Einrichtungen. (2) In der Landes- und Kommunalplanung sind die Lebensbedürfnisse des sorbischen Volkes zu berücksichtigen. Der deutsch-sorbische Charakter des Siedlungsgebietes der sorbischen Volksgruppe ist zu erhalten. (3) Die landesübergreifende Zusammenarbeit der Sorben, insbesondere in der Ober- und Niederlausitz, liegt im Interesse des Landes.

¹⁶ **Artikel 18 [Gleichheitsgrundsatz]** (3) Niemand darf wegen seines Geschlechtes, seiner Abstammung, seiner Rasse, seiner Sprache, seiner Heimat und Herkunft, seines Glaubens, seiner religiösen oder politischen Anschauungen benachteiligt oder bevorzugt werden.

¹⁷ **Artikel 29 [Bildungsfreiheit]** (1) Alle Bürger haben das Recht, die Ausbildungsstätte frei zu wählen. (2) Alle Bürger haben das Recht auf gleichen Zugang zu den öffentlichen Bildungseinrichtungen.

odvolává v preambuli. Pro analýzu sporu je důležitý článek 2 odst. 3. Jednak uznává jak individuální, tak kolektivní práva a zavazuje se, že všechny složky státní správy, vláda, zemské okresy, i obecní svazy a obce mají poskytovat podmínky umožňující občanům srbské národnosti zachovat a rozvíjet jazyk, tradice a kulturní dědictví.¹⁸ *Podle tohoto zákona by tedy mělo ministerstvo školství vytvářet takové podmínky, které by umožnily zachování stávajících srbských školských zařízení a ještě by se mělo starat o jejich rozvoj.*

Zavření škol znamená krok k uvolnění prostoru pro postupnou asimilaci srbského sídelního území. Zachování sídelního území je nesmírně důležité. Podle Srbského zákona je srbským sídelním územím území, kde je prokazatelná srbská jazyková a kulturní tradice až do současnosti. Ve smyslu zákona by pak území, kde toto již neplatí, nemělo nárok na zvláštní opatření na ochranu srbské identity (Čl.3).¹⁹ Srbskému jazyku se věnuje článek 8.²⁰ Podle tohoto článku má být chráněno a podporováno užívání jazyka ve veřejném životě. Je zde tedy výslovně uvedena povinnost aktivní podpory („Förderung“).

Smlouva o sjednocení, Protokol k čl. 35 (www.jura.uni-sb.de/BIJUS/einigungsvertrag/) zaručuje, že přiznání se k srbské národnosti a kultuře je svobodné a má být zaručeno zachování a rozvoj srbské kultury a tradic. Příslušníci srbského národa a jejich organizace mají mít zaručenu svobodu pro péči a zachování jazyka ve veřejném životě.²¹

¹⁸ §2(3) Das sorbische Volk und jeder Sorbe haben das Recht auf Schutz, Erhaltung und Pflege ihrer angestammten Heimat und ihrer Identität. Der Freistaat Sachsen, die Landkreise, Gemeindeverbände und Gemeinden im sorbischen Siedlungsgebiet gewährleisten und fördern Bedingungen, die es den Bürgern sorbischer Volkszugehörigkeit ermöglichen, ihre Sprache und Traditionen sowie ihr kulturelles Erbe als wesentliche Bestandteile ihrer Identität zu bewahren und weiterzuentwickeln.

¹⁹ §3 Sorbisches Siedlungsgebiet (1) Als sorbisches Siedlungsgebiet im Sinne dieses Gesetzes gelten die Kreisfreie Stadt Hoyerswerda sowie diejenigen Gemeinden und Gemeindeteile der Landkreise Kamenz, Bautzen und des Niederschlesischen Oberlausitzkreises, in denen die überwiegende Mehrheit der im Freistaat Sachsen lebenden Bürger sorbischer Volkszugehörigkeit ihre angestammte Heimat hat und in denen eine sorbische sprachliche oder kulturelle Tradition bis in die Gegenwart nachweisbar ist.

²⁰ §8 **Sorbische Sprache:** Der Gebrauch der eigenen Sprache ist ein wesentliches Merkmal sorbischer Identität. Der Freistaat Sachsen erkennt die sorbischen Sprachen, insbesondere das Obersorbische, als Ausdruck des geistigen und kulturellen Reichtums des Landes an. Ihr Gebrauch ist frei. Ihre Anwendung in Wort und Schrift im öffentlichen Leben und die Ermutigung dazu werden geschützt und **gefördert**.

²¹ Protokol zum Einigungsvertrag zu Art.35: Das Bekenntnis zum sorbischen Volkstum und zur sorbischen Kultur ist frei. Die Bewahrung und Fortentwicklung der sorbischen Kultur und der sorbischen Traditionen

Saský školský zákon (www.sachsen-macht-schule.de/recht/schulgesetz_04.pdf)

v článku 4a, odstavec 1 stanovuje minimální počet žáků na „Mittelschule“ v prvních dvou ročnících na 20 žáků, v ostatních pak 19.²² Článek 4a odstavec 3 určuje, že střední školy musí mít na každý ročník nejméně 2 třídy.²³ Článek 2 se věnuje srbskému národu a školství. V srbské sídelní oblasti má být zaručena možnost vyučování srbštiny a vyučování v srbštině v určených předmětech, třídách a stupních. Ministerstvo školství je zmocněno nařízením regulovat organizaci výuky, status srbštiny jako vyučovacího jazyka a určování předmětů a rovněž otázky tříd a stupňů.²⁴

Rozhodující pro obě kauzy je článek 4a, odstavec 4 uvádějící výjimky z 4a odstavce 1 až 3. Je možné nesplnit minimální počet žáků a tříd na ročník, pokud to dovolují: 1. zemské a regionální plány, 2. škola má nadregionální význam 3. kvůli zvláštním pedagogickým důvodům, 4. v případě ochrany a zachování práv srbské menšiny, podle saské ústavy a ECMRL, 6. při neúnosných podmínkách cesty do školy a vzdálenosti školy.²⁵

Zemská ústava neobsahuje pojem „podpora srbského jazyka a kultury“, jak bylo původně navrhováno, a omezila se pouze na „ochranu“ a „úctu.“ Přesto někteří autoři povinnost podpory ze znění ústavy odvozují (Pastor 1997:91). Podobně ani v Srbském zákoně

werden gewährleistet. Angehörige des sorbischen Volkes und ihre Organisationen haben die Freiheit zur Pflege und zur Bewahrung der sorbischen Sprache im öffentlichen Leben.

²² § 4a Mindestschülerzahl, Klassenobergrenze, Zügigkeit, Schulweg(1) Die Mindestschülerzahlen an allgemein bildenden Schulen betragen: 2. an Mittelschulen für die ersten beiden einzurichtenden Klassen je Klassenstufe 20 Schüler und für jede weitere einzurichtende Klasse 19 Schüler

²³ § 4a (3) Mittelschulen werden mindestens zweizügig, Gymnasien mindestens dreizügig geführt.

²⁴ § 2 Sorbische Kultur und Sprache an der Schule(1) Im sorbischen Siedlungsgebiet ist allen Kindern und Jugendlichen, deren Eltern es wünschen, die Möglichkeit zu geben, die sorbische Sprache zu erlernen und in festzulegenden Fächern und Klassen- und Jahrgangsstufen in sorbischer Sprache unterrichtet zu werden.

(2) Das Staatsministerium für Kultus wird ermächtigt, durch Rechtsverordnung die erforderlichen besonderen Bestimmungen zur Arbeit an sorbischen und anderen Schulen im sorbischen Siedlungsgebiet, insbesondere hinsichtlich 1. der Organisation, 2. des Status der sorbischen Sprache als Unterrichtssprache (Muttersprache und Zweitsprache) und Unterrichtsgegenstand, 3. der gemäß Absatz 1 festzulegenden Fächer und Klassen- und Jahrgangsstufen zu treffen.

²⁵ (4) In begründeten Ausnahmefällen sind Abweichungen von den Absätzen 1 und 3 zulässig. Dies gilt insbesondere 1. aus landes- und regionalplanerischen Gründen, 2. bei überregionaler Bedeutung der Schule, 3. aus besonderen pädagogischen Gründen, 4. zum Schutz und zur Wahrung der Rechte des sorbischen Volkes gemäß Artikel 6 der Verfassung des Freistaates Sachsen oder gemäß Artikel 8 Buchst. b, c und d der Europäischen Charta der Regional- oder Minderheitensprachen, 6. bei unzumutbaren Schulwegbedingungen oder Schulwegentfernungen.

nelze nalézt větší závazky. Nyní je tedy možné, že zákony s nižší právní silou a na nich postavená nařízení podkopávají Srbský zákon. Právě interpretace pojmu „povinnost k podpoře“ („Förderung“) je jednou z hlavních otázek v analyzovaných soudních sporech.

5.3 Rozhodnutí z roku 2001

Vrchní správní soud odmítl ve svém rozhodnutí (Az:2BS 183/01) žádost o přípustnost žaloby proti rozhodnutí správního soudu v Drážďanech z 23.7.2001 a fakticky tak odsouhlasil uzavření 5. třídy Mittelschule Crostwitz. Zdůvodnil to následovně: Odůvodnění žádosti založená jen na vážných pochybnostech o správnosti rozhodnutí, je nedostačující (Az:2BS 183/01: 2).

Rozhodnutím z 16.3.2001 odvolalo ministerstvo školství svou součinnost na provozu 5. třídy srbské Mittelschule typu A - s mateřským jazykem srbštinou pro rok 2001/2002. Správní soud odmítl žádost o znovuzavedení odkladného účinku proti rozhodnutí z 16.3.2001 s tím, že toto rozhodnutí nebylo nezákonné. Podle článku 21 odst.2 školského zákona není podle soudu dána veřejná potřeba k vytvoření jednotřídního ročníku²⁶. **Podle soudu může být ponecháno k úvaze, jestli mají být správními předpisy dané normy pro třídy bez výjimek uplatňovány i na srbské střední školy. Odchýlení se od daných podmínek pro zřízení 5. třídy nepřichází v úvahu, jelikož v „únosné“ vzdálenosti se nachází pro žáky srovnatelná školní nabídka, která vyhovuje školskoprávním požadavkům** (Az:2BS 183/01: 10).

Vážné pochyby o správnosti rozhodnutí se mohou vyskytnout pouze tehdy, pokud je úspěch právního prostředku pravděpodobněji než neúspěch. Senát usoudil, že tomu tak není.

Je možné znovunastolit odkladný účinek, pokud při uvážení zájmů převládá suspenzivní zájem žalobce nad prováděcím zájmem žalovaného. Tento případ by nastal,

²⁶ § 21 Grundsätze(2) Die Schulträger sind berechtigt und verpflichtet, öffentliche Schulen einzurichten und fortzuführen, wenn ein öffentliches Bedürfnis hierfür besteht.

pokud by přetrvávaly pochyby o zákonnosti správního rozhodnutí. Na provedení protizákonného správního aktu totiž zákonitě nepřevládá veřejný zájem.

Žalobce uváděl, že v rozhodnutí správního soudu nejsou vyjasněné hranice mezi ochranou menšin a školským zákonodárstvím, což se neobrací ovšem na přezkušovací přístup správního soudu jako takového. Žaloba se domnívá, že na základě právních těžkostí plynoucích ze zohlednění ochrany menšin nelze vycházet ze zákonnosti rozhodnutí školského úřadu a tudíž je nutné použít nezávislé „zvážení následků.“ Nezávisle na vyhlídkách úspěchu, ale správní soud vycházel podle vrchního správního soudu právem ze zákonnosti rozhodnutí ministerstva školství.

„Při odmítnutí žádosti obce Crostwitz jsou negativní důsledky pro ni minimální,“²⁷ neboť strana neztrácí svou pozici zřizovatele školy a existuje možnost navštěvovat školu v Ralbitz, která je jako škola v Crostwitzu školou typu A. Proto neexistují také negativní následky pro péči o srbský jazyk. Správní soud zvažoval i vztah mezi ochranou menšin a školským právem, ač se žalobce domníval o opaku((Az:2BS 183/01), 4-5), zvážil i ECMRL čl. 8 odst.1c. Článek 6 odst.1 saské ústavy je konkretizován podle soudu čl.2 odst.1 školského zákona. Podle něj má být dána na německo-srbském území všem dětem a mládeži, pokud si to přejí jejich rodiče, možnost, učit se srbštinu, či absolvovat v určitých předmětech výuku v srbštině.

Ze Srbského zákona čl. 2 odst. 3 a čl.8 vyplývá povinnost úřadů zajišťovat podmínky a podporovat srbský národ v tom, aby rozvíjel svůj jazyk a kulturu. Tím se podle vrchního správního soudu řídil i správní soud, když stanovil, že je nutná existence stejné školy v únosné vzdálenosti. V případech zavírání německých škol se žádá pouze o existenci jakékoli náhradní školy, tímto požadavkem je tedy podle soudu učiněno ochraně menšin zadost. Škola v Ralbitz je vzdálena od Crostwitz 5 -7,5 km a má dostatečnou kapacitu.

²⁷ (Az:2BS 183/01), S.4:Im Falle der Ablehnung des Antrags sind die Nachteile für die Antragstellerin allenfalls geringfügig.

Sousední obce Räckelwitz a Panschwitz-Kuckau mají školy typu A/B, tzn. v jedné třídě je vyučována srbštinou a v paralelní třídě srbština jako druhý nebo cizí jazyk. Rodiče dětí z Crostwitzu je chtěli spíše posílat do sousedních škol než do Ralbitzu.

Soud neuznal ani následující důvod jako postačující. Škola byla 1992 výslovně zřízena jako jednotřídní. Soud rozhodl, že z rozhodnutí školského úřadu, zřizovatele školy, nelze vyčíst, že měla zůstat jednotřídní trvale. Platnost tohoto usnesení byla tak jako tak zrušena školským nařízením z 16.1.2003.

Žalobce jako protiargument uváděl, že se Ralbitz nenachází v přiměřené vzdálenosti, ta byla měřena od školy ke škole, ale některé děti bydlí ve vzdálenějších částech obce a i do školy v Crostwitz to některé měly 15 – 25 km. Protistrana kontrovala tím, že žádné z dětí přihlášené do 5. třídy nebydlelo tak daleko.

Žalující strana uváděla, že žalovaná strana ani správní soud nedbaly závazků vyplývajících z ústavy, Srbského zákona a mezinárodních úmluv. Neuváděla ovšem kterých mezinárodních úmluv, proto to nemohl soud vzít úvahu.

Žalující strana uváděla také, že není brána v potaz důležitost školy v Crostwitz jako jedné ze dvou škol s mateřským jazykem výuky. Škola podle ní funguje jako institucionální jazykový prostor v německém prostředí a motivuje k užívání jazyka. Soud zastával názor, že tuto úlohu plní i Ralbitz. **Zavření 5. třídy neznamená podle soudu útok na srbské školství.**

5.4 Rozhodnutí z roku 2003

Žaloba (Az:2BS 273/03) se obrací proti rozhodnutí správního soudu Dresden z 22. 8. 2003 ve věci dalšího provozu „Mittelschule Jurij Čežka“ v obci Crostwitz. Žádost je vrchním soudem odmítnuta z důvodu nepodloženosti, uvedené důvody nedají rozpoznat, že správní soud rozhodl nezákonně. Strana žadatele-obec Crostwitz uvádí, že správní soud nerozpoznal, že zájem na výkonu nařízení ministerstva školství není „hodný ochrany“ a byl

„vyprovokován“ krátkodobým rozhodnutím úřadu. Toto vrchní soud neuznal jako dostatečné odůvodnění. Pro tvrzení, že žalovaná strana chce rychlým provedením nařízení ztížit možnost strany žalující na účinnou právní ochranu, nejsou žádná odůvodnění. Klesající počet žáků je sice znám již několik let. Ministerstvo mohlo tedy oznámit již dříve, že se vzdává své spolupůsobnosti na provozu školy od roku 2003/2004. Nebylo tedy třeba nařídít okamžitou působnost rozhodnutí. Je ovšem třeba vzít v potaz, že rozhodnutí ministerstva jsou v souladu se schváleným školským plánem. Ten byl pro zemský okres Kamenz odsouhlasen 20.5.2003 a hned vzápětí byla obec informována o odejmutí spolupůsobnosti. Nato následovalo rozhodnutí ministerstva, které toto oznamovalo 26.6.2003.

Podle soudu není rozhodnutí ministerstva nezákonné, přestože nebylo s obcí konzultováno. I v rámci stávajícího řízení může uplatnit své zájmy.

Rovněž nevyplývá podle soudu nezákonnost z toho, že nebyla konzultována Domowina a Rada pro srbské záležitosti. Účast Domowiny není předepsaná a nevyplývá, jak uvádí žalující, z čl. 5 Srbského zákona.

Podle něj mají úřady se zástupcem srbské menšiny konzultovat závažné otázky týkající se menšiny, ale z výslovného znění zákona se podle soudu nedá odvodit povinnost formální účasti Domowiny na konkrétním správním řízení. Srbský zákon čl. 5 podle soudu dává pouze možnost vnímat zájmy občanů zastoupených Domowinou. Soud sugeruje také to, že otázka zavření školy, když je zajištěna náhrada, nemusí být právě onou důležitou otázkou ve smyslu Srbského zákona. Nezávisle na tom se může Domowina na ministerstvo obracet, aniž by byla formálně účastna a informovat ho o svém stanovisku, což také učinila. Rovněž nemusela být účastna Rada pro srbské záležitosti (ve smyslu čl. 6 Srbského zákona), protože se v případě uzavírky školy nejedná o záležitost, která by se dotýkala celé srbské menšiny. Soud nesouhlasí s argumentem obce, že v případě zavření školy odpadne v této oblasti „základní zásobení mateřštinou“ (Muttersprachliche Grundversorgung) srbského

obyvatelstva. Postižení jsou pouze žáci z Crostwitz, jejich rodiče a ti žáci, kteří se školu chystali navštěvovat. Navíc má povinnost Radu konzultovat pouze saský zemský sněm a vláda, nikoli jednotlivá ministerstva.

Soud vyvozuje, že školský zákon míří na střední školy jako na diferencovaný druh školy a tudíž z toho odvozuje, že neexistuje v zásadě žádný veřejný zájem na tvorbě jednotřídních ročníků na středních školách, kromě mimořádných okolností. Ty podle soudu nejsou dány. Mimořádnou okolností není to, že žáci musí změnit školu, což je podle soudu pravidlem při uzavření škol. Rovněž nevyplývají mimořádné okolnosti z čl. 5 odst. 2 a čl. 6 odst. 1 věta 2 saské ústavy. Obec Crostwitz se domnívá, že čl. 6 odst. 1 věta 2 saské ústavy obsahuje kromě povinnosti státu udržovat síť školských a kulturních zařízení ještě objektivně-právní zřizovací garanci, která státu zakazuje zasahovat do srbské školní sítě resp. připouští ji jen v nejužších hranicích!!(L.H.) Ale povinnost zachovat všechny školy stávající k datu uvedení ústavy v platnost se nedá ze zákona podle soudu odvodit. Podle soudu je povinnost plynoucí z ústavy splněna existencí náhradní školní nabídky v přiměřené vzdálenosti. Obec Crostwitz uvádí, že školy nejsou svým druhem, kvalitou zprostředkovávání jazyka a jejich socio-lingvistickým prostředím identické. Podle soudu článek 6 odst.1 věta 2 ústavy ovšem neobsahuje žádnou povinnost státu udržovat v určité době stávající jazykovou úroveň na konkrétní škole a na určitém druhu školy!((Az:2BS 273/03): 14)²⁸.

Obec argumentuje, že uzavřením jedné šestiny školské sítě dojde k snížení péče a rozvoje jazyka a kultury, což není slučitelné s čl. 6 ústavy a nebude tak dosažena minimální institucionální garance. Soud namítl, že v ústavě nejsou dané garance týkající se konkrétních škol a je zajištěna náhrada.

Pro tvoření skupin pro výběrové kurzy je potřeba určitý počet žáků, který výrazně převyšuje počet žáků na škole. Pro rok 2003/2004 se přihlásilo do 5. třídy 7 žáků, do 8. až 10.

²⁸ ...Art. 6 Abs. 1 Satz 2 SächsVerf keine Pflicht des Freistaates zur Wahrung eines zu einem bestimmten Zeitpunkt bestehenden Sprachniveaus an einer konkreten Schule und einer bestimmten Schulart begründet.

třídy jen 20, 15 resp. 14 žáků a do budoucna lze očekávat pouze 8-18 žáků na jeden ročník. Toto odporuje podle soudu právu na odpovídající vzdělání podle čl.1 odst.1 školského zákona.²⁹

Obec se odvolávala na čl. 35 Zákona o sjednocení, ale podle soudu nepřekračuje tento zákon a ani ustanovení v Srbském zákoně garance v ústavě a nezaručují udržení školy. I kdyby se vycházelo z toho, že zákon vyžaduje udržení statu quo ochrany v NDR, nevztahuje se to na konkrétní školská zařízení. Povinnost zachovat školu v Crostwitz se také nedá odvodit z čl. 10 Smlouvy mezi Svatou stolicí a státem Sasko z 2.7.1996, čl.27 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech z 19.12.1966 a Evropské Charty regionálních a menšinových jazyků Rady Evropy a ani z Rámcové konvence Rady Evropy o ochraně národních menšin a článku 14 Evropské úmluvy o lidských právech z roku 1948 a protidiskriminačních zákazů EU.

Čl.10 Smlouvy mezi Svatou stolicí a státem Sasko zmiňuje ochranu katolického kulturního dědictví katolickou církví. Sasko má církve v tomto úsilí podporovat v rámci svých možností. Z toho podle soudu nevyplývá právo ochrany zachování stávajících konkrétních škol.

Článek 8 Charty nezakládá nárok na zachování školy v Crostwitz vzhledem k náhradě v podobě školy v Ralbitz.

Článek 27 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech nepřekračuje garance ústavy. Ve všech ostatních případech soud rovněž poukazuje na adekvátní náhradu v Ralbitzu.

²⁹ Art.1.(1) Der Erziehungs- und Bildungsauftrag der Schule wird bestimmt durch das Recht eines jeden jungen Menschen auf eine seinen Fähigkeiten und Neigungen entsprechende Erziehung und Bildung ohne Rücksicht auf Herkunft oder wirtschaftliche Lage.

Vzhledem k tomu, že další fungování školy ani po zohlednění ústavy a výše zmíněných zákonů není právně podložitelné, není možné aplikovat podle soudu ani výjimku podle čl. 4 a odst. 4 školského zákona.

5.5 Kauza Radibor

Střední škola v obci Radibor se nacházela ve stejné situaci jako škola v Crostwitzi. Ministerstvo kultury a školství rozhodlo 27. 5. 2005 o neotevření 5. třídy místní střední školy ve školním roce 2005/2006. I zde se jako v Crostwitzi přihlásilo pouze 17 žáků, v té době platilo již nové znění školského zákona z roku 2004, ve kterém ovšem omezení pro srbské školy zůstalo jako ve starém, což byl povinný počet 20 přihlášených. Obec Radibor ovšem se svou žalobou uspěla a mohla předběžně 5. třídu otevřít. Vrchní správní soud změnil rozhodnutí správního soudu z 8. 8. 2005 a nařídil odkladný účinek jejich žaloby.

Senát zdůvodnil své rozhodnutí (Az.: 2BS 236/05) tím, že vyhlídky na úspěch žaloby jsou otevřené a existuje převažující zájem na zřízení 5. třídy pro následující školní rok. Při 17 přihláškách nesplňuje škola kritéria daná školským zákonem, ale tento připouští výjimky za účelem zachování práv srbské menšiny podle čl. 6 saské ústavy. Jak uvádí ministerstvo, je žákům sice k dispozici v přijatelné vzdálenosti náhradní srbská škola ve městě Bautzen, ale kvůli závazkům k podpoře srbského jazyka zůstalo podle soudu neprávem opomenuto, že by se tím snížil počet žáků vyučovaných v srbštině, protože děti nechtěly do „Mittelschule Bautzen“. Proto převládá zájem na předběžném zřízení 5. třídy. Soud rovněž rozhodl, že současné plány školské sítě v zemském okrese Bautzen se zřetelem na srbské školy nejsou hodnověrné.

5.6 Rozhodnutí z roku 2005

Žalující strana, obec Radibor v žádosti (Az.: 2BS236/05) žádala o znovuzavedení odkladného účinku proti rozhodnutí ministerstva školství ze 27. 5. 2005. Soud této žádosti vyhověl a stanovil, že žaloba je odůvodněná. Rozhodnutí správního soudu z 8. 8. 2005 se ukázalo jako protizákonné.

Ministerstvo školství trvalo na tom, že není dána veřejná potřeba pro zřízení 5. třídy podle článku 21 odst.8 a odvolalo svou spolupůsobnost na jejím zavedení. Vrchní správní soud stanovil, že vyhlídky na úspěšnost jsou otevřené. Soud stanovil, že převažuje zájem strany žalující.

Zřízení třídy na veřejné škole při nedodržení normovaných předpokladů podle čl. 4a odst.1 až 3 školského zákona je jediné možné, pokud existuje výjimka podle čl. 4 a odst. 4 věta 4 – výjimka z důvodu ochrany práv srbské menšiny, nebo pokud to odporuje platnému školskému plánu.

Počet přihlášených se po rozhodnutí ministerstva školství navýšil o tři, a tudíž by splňoval kritérium pro třídu, ale již ne pro vedení dvou paralelních tříd. Je otázkou zda lze tyto tři přihlášky uznat, protože studenti byli již v té době přijati na „Gymnasium Bautzen“.

Je nejasné, zda lze uplatnit výjimku podle čl. 4a odst. 4 věta 2 a 4: nadregionální význam školy a ochrana srbské menšiny. Soud vychází z přednostního uplatnění zákonů s vyšší právní silou, ústavy a spolkového zákona (ECMRL) před školským zákonem. Je otázkou, proč takto neuvažoval v případě Crostwitz!!!(L.H.) Podle soudu uplatňuje žadatel právem, že Sasko má kromě poskytování možností k výuce v srbštině i povinnost podporovat jazyk a kulturu zvláště školskými zařízeními, i tak ale z toho podle soudu nevyplývá povinnost zaručit existenci stávající školy.

Podle soudu je sice nutné zohlednit dramaticky klesající porodnost v regionu. Žalovaná strana uvádí, že při počtu 17 žáků není možná organizace odpovídajícího středoškolského vzdělání státem Sasko a to podle ní vylučuje výjimku podle čl. 4a odst. 4 věta 4. Náhradní možnost existuje na „Mittelschule Bautzen“, senát ovšem uvedl, že to nestačí a je nutné stále zohledňovat potřeby srbského národa.

Jen tři ze 14 dětí se vyjádřily pro to navštěvovat jako náhradní školu školu v Bautzenu, ostatní si vybraly jiné školy, které ovšem nenabízí dvojjazyčné vzdělávání a navíc mají být dvě z nich uzavřeny. Proto by nebylo možné splnit požadavky žáků, což by odporovalo svobodě volby vzdělávací instituce ve školském zákoně. V případě uzavření celé školy a i jen nezřízení 5. třídy by došlo tedy k poklesu počtu žáků, kteří se na střední škole učí a mluví v srbsčině. Toto je podle soudu rozdíl mezi Radiborem a Crostwitzem!!!(L.H.)

5.6 Zhodnocení obou sporů

Hlavní rozdíl mezi případem obce Crostwitz a Radibor se jeví v existenci respektive neexistenci **náhradní školní nabídky v přijatelné vzdálenosti**. V obou případech obce Crostwitz jak v roce 2001, tak v roce 2003 byl hlavním argumentem soudu fakt, že existuje náhradní školní nabídka v nedaleké obci Ralbitz, poskytující rovněž jako škola v Crostwitz výuku typu A, tedy v mateřském jazyce. Tím byly splněny podle soudu jak ústavní, tak zákonné a mezinárodněprávní závazky k ochraně srbské menšiny. Zatímco v případě Radiboru se žáci vyjádřili pro náhradní školy nenabízející výuku typu A. Je to ovšem krajně sporné, vzhledem k tomu, že v případě Radibor je to vůle žáků a rodičů, která znemožňuje zaručení přijatelné náhradní nabídky, ne tak samotné uzavření školy.

Soud odhlížel od toho, že zrušení školy v Crostwitz znamená první krok k asimilaci části srbské sídelní oblasti, protože se obec Crostwitz nachází na jejím okraji a její škola tak tvořila **institucionální hráz asimilačním tlakům**.

Je také nutné přihlédnout k tomu, že dané **normy stanovující počet žáků** jsou vzhledem k ochraně menšin nepřiměřené, jelikož se vztahují na německé žáky i na žáky na školách jazykových menšin. Rovněž porovnání s ostatními státy v Evropě ukazuje nedostatky v úpravě této otázky. V ČR stanovuje zákon pro základní školy menšin minimální počet žáků na třídu 10 a pro střední školy 12 žáků (www.zuskomzaka.cz/zakony/561-2004_skolsky_zakon_.htm čl. 14). „Typ „Mittelschule“ by pokrýval částečně jak základní školní docházku, tak první ročník středních škol v ČR. Počty jsou nesrovnatelně nižší, než stanovuje Saský školský zákon. Problémy způsobuje rovněž šedá zóna, kterou vytváří ECRML článkem 8 stanovujícím, že má být poskytnuta výuka v menšinovém jazyce při počtu rodin považovaném za dostatečný („number considered sufficient“). Rodiny jsou znejistěny při rozhodování o raném jazykovém vývoji svých dětí, jelikož neexistují konkrétní údaje o počtech žáků pro tvorbu samostatné skupiny pro dvojazyčnou výuku menšinových a regionálních jazyků (Zweiter Bericht der Bundesrepublik Deutschland gemäß Artikel 15 Absatz 1 der Europäischen Charta der Regional- und Minderheitssprachen (2003), IN: www.bmi.bund.de, 435). Příklad školy „Jurij Čežka“ dokumentuje, jak je nutné prosadit specifické zákonné úpravy pro plnění ECRML, které vyžaduje Výbor Rady Evropy. SRN argumentuje, že další úpravy jsou redundantní, ale v případě Crostwitz se ukázalo, že chybějící specifikující zákonné úpravy umožnily, aby nižší právní normy jako školský zákon znemožnily naplnění cílů nadřazeného zákonu - ECRML.

Oběma případy se táhne spor o povinnost podpory **„Förderungspflicht“** srbských škol. Neshody panují v tom, zda Saská ústava, Srbský zákon, Zákon o sjednocení a ECRML obsahují povinnost k podpoře konkrétních škol, která by vylučovala jejich zrušení, či se jedná o všeobecný princip podpory srbského školství, kterému je učiněno zadost poskytnutím náhradní školní nabídky v přijatelné vzdálenosti.

Z hlediska analýzy jazykové politiky státu Sasko dokumentované v této práci, je nutné vzít v úvahu efektivitu politiky, její náklady a její demokratičnost. Efektivitu politiky lze měřit v případě škol počtem hodin, kdy je během výuky používána srbština. Lze s domnívat, že zrušením školy v Crostwitz dojde k snížení počtu těchto hodin. Rodiče se mohou rozhodnout z praktických důvodů posílat své děti raději na blíže situované školy, které neposkytují výuku typu A.

Ohledně nákladů jazykové politiky státu Sasko lze vyslovit domněnku, že v případě ponechání školy v provozu by nebyly náklady vysoké. Naopak její zrušení vyžaduje zvýšení nákladů s ohledem na přesun žáků i učitelů, neboť se předpokládá, že s dětmi přejdou do náhradní školy i učitelé. Tím nedojde k ušetření nákladů na platy a školení pedagogů.

Podle údajů ministerstva školství Saska v zásadě nejsou poskytovány zvláštní dotace pro komunální zřizovatele srbských škol. Nadace pro srbský lid v roce 2004 schválila následující dotace pro komunální zřizovatele pěti srbských Mittelschule 10 309, 87 EUR na učební materiály a celkem 1403 EUR na časopis Plomjo. Celkem Nadace vyčlenila 56 517 EUR na srbské učebnice pro komunální zřizovatele v Horní a Dolní Lužici dohromady. Nadace poskytla také finance na projekty se srbskými dětmi a mladistvými v hodnotě 27670 EUR. Srovnání dodatečných nákladů s německými školami nelze provést. Další dotace plynuly na vybavení informačními technologiemi pro Bautzen, Radibor a Rablitz-Rosenthal dosahovaly celkem 85 184 EUR k 30.6.2005. Na údržbu budov bylo přispěno 257551 EUR vše pro školu v Radiboru, jednalo se o 55 % nákladů a bylo uskutečněno v letech 2001 a 2002.

V roce 2004/2005 dosahovaly celkové personální výdaje na Mittelschulen v Sasku 572 183 345 EUR. Vzhledem k tomu, že jsou srbské Mittelschulen menší než německé jsou výdaje na jednu školu nižší u srbských škol (1255 272 EUR/německá Mittelschule a 960136 EUR/ srbská Mittelschule), v poměru na jednoho žáka jsou o 42 % vyšší u srbských škol, opět

vzhledem k nižšímu počtu žáků na srbských školách. Výdaje na učitelské síly na jeden školní rok (pro 2004/2005) dosáhly v pěti srbských školách celkem 4 800 665 EUR. Zavírání srbských škol tedy může ušetřit hlavně položky za opravu a údržbu školních budov a na vybavení informačními technologiemi. Zůstává otázkou zda se uskuteční ušetření na nákladech na učitelské síly, neboť ty by se měly přesunout společně s žáky, je otázkou zda by se ovšem přesunuli všichni učitelé a nebo by skutečně došlo k snížení nákladů. Toto se ovšem nedá vyčíslit ani doložit. Hlavní problém lze spatřit v tom, že veškeré náklady nesou na bedrech komunální zřizovatelé a stát Sasko nepřispívá.

Ve školním roce 2004 / 2005 bylo celkem na pěti srbských Mittelschule zapsáno celkem 789 žáků. 157,8 průměrně na jednu školu. Údaje pro školu v Crostwitz nejsou k dispozici, pokud ale předpokládáme, že měla přibližně stejný počet, jako nejmenší škola v Panschwitz - Kuckau, které hrozí zavření od 2006/2007, tj. 103 žáků, můžeme předpokládat, že velká část z těchto žáků již nebude dále navštěvovat srbskou Mittelschule, vzhledem ke vzdálenosti a tudíž dojde k úbytku hodin, kdy je mluveno srbštinou. Podle tvrzení srbského učitele v Panschwitz se nyní hlásí každý čtvrtý žák na německou školu (LN Příloha 28.4.2006, 19). U těchto žáků můžeme očekávat rovněž zhoršení kompetence a tedy ohrožení stavu srbských mluvčích.

Lze konstatovat, že byla porušena zásada demokratičnosti, jelikož nedošlo ke konzultacím se zástupci menšiny a bylo jim odepřeno základní právo vyjádřit se a ovlivnit záležitosti, které se jich dotýkají. Charta vyžaduje, aby stát konzultoval s mluvčími menšinových jazyků, jak si přejí, aby jejich jazyky byly chráněny a podporovány (srov. Grin 2003: 72). V případě obce Crostwitz toto pravidlo bylo jednoznačně porušeno, protesty proti uzavření školy jsou jasným důkazem toho, co si mluvčí přejí.

V roce 2006/2007 má být uzavřena Mittelschule v Panschwitz / Kuckau, nejsou očekávány žádné podobné protesty jako se odehrály v Crostwitz. Do budoucna se nevylučuje uzavírání dalších srbských škol.

6 Závěr

„Proč je nutné chránit menšinové jazyky?“ Veřejnost by si měla uvědomit, proč je třeba chránit menšinové a regionální jazyky. Pokud nežijí v sídelních oblastech menšin, jen zřídka lidé vědí, že na území SRN vůbec nějaké menšiny existují. Hlavním úkolem do budoucna by mělo být seznámení široké veřejnosti s problematikou ochrany menšinových a regionálních jazyků. Je důležité, aby si veřejnost uvědomila, že jazyková a potažmo kulturní různorodost znamená pro společnost velký přínos. U menšin, kterými se práce zabývá, se jedná o národnostní skupiny, které na území Německa žijí staletí vedle většinové populace. Všechny menšiny na území SRN jsou početně v porovnání se zbytkem populace velmi malé, o to hůře mohou odolávat tlakům němčiny. Proto je nutné vybalancovat tento tlak patřičnou podporou a ochranou, neboť je tak ohrožena část historických kulturních tradic Německa a Evropy.

Spolkové republice Německo nelze upřít enormní zásluhy za ochranu menšin a menšinových a regionálních jazyků, které ve srovnání s mnohými jinými zeměmi EU jsou příkladné (např. Francie).

Německo plní závazky vyplývající z mezinárodních úmluv na ochranu menšin a Evropské charty menšinových a regionálních jazyků. Hlavní problém spočívá v tom, že dané mezinárodní instrumenty poskytují příliš volnou interpretaci a může tak docházet k nesrovnalostem, kdy znění smluv umožňuje implementaci politik, jejichž výsledky protirečí cílům vytyčeným těmito smlouvami, jak dokazuje případová studie.

Zhodnocení politicko-právního postavení menšinových jazyků v SRN

Při hodnocení politicko-právního postavení německých menšin lze mezi nimi opět spatřit rozdíly. Dánové, Frísové a Lužičtí Srbové mají zajištěna politická práva vzhledem k daným okolnostem dostatečně a institucionálně jsou zastoupeni na četných úrovních federace a spolkových zemí. Ačkoli možnosti používat menšinové jazyky na úřadech a soudech jsou značně omezeny a je zde ještě prostor k nápravě.

Příslušníci romské menšiny jsou stále vystavováni diskriminaci. Nedostatečná aplikace právních předpisů na spolkové úrovni pro boj proti diskriminaci v důležitých oblastech veřejného života jako je školství, zdravotnictví, zaměstnání to jen potvrzuje.

Dolní němčina, která se nemůže opřít o žádnou národní identitu, se potýká s úbytkem mluvčích. Je omezena téměř výhradně na soukromou sféru nebo zcela izolovanou kulturní sféru. Z ustanovení Charty by právě dolnoněmčina mohla těžit nejvíce.

K hlavním politickým cílům všech menšin patří zastoupení na spolkové úrovni a celkové zvýšení angažmá federace v jejich prospěch. Spolek financuje Srby, Romy a Sinti, od roku 2000 Frísy a od roku 2001 také Dány. Zástupci všech menšin rovněž požadují zakotvení článku o menšinách do spolkové ústavy, tak jak je tomu v ústavách zemských. Společně usilují rovněž o prosazení antidiskriminačního zákona v mediálním a správním právu.

Poradní Výbor Rady Evropy se pozastavuje nad komplikovaným systémem způsobeným federální strukturou SRN a tříštěním kompetencí. Pro menšiny je tak ztížena možnost žádat o dotace, jelikož se musí obracet na velké množství instancí a úřadů a celá politika dotací je tak zpomalena a ztížena. Výbor navrhuje zjednodušení tohoto systému.

Zhodnocení socioekonomického postavení menšinových jazyků v SRN

To, že většina spolkových zemí, kde se vyskytují menšinové a regionální jazyky patří k ekonomicky slabším zemím, negativně působí na situaci menšinových a regionálních jazyků. Tyto spolkové země nemohou poskytovat dostatečné finanční dotace, potřebné pro projekty na podporu jazyků a financování institucí zaštiťujících menšiny. Špatná ekonomická situace v sídelních oblastech menšin nutí je tyto oblasti opouštět a stěhovat se za práci a tím přispívá k rozměňování této menšiny a úbytku počtu obyvatel hovořících menšinovými jazyky.

Nejhůře z porovnání vychází romština, jejíž mluvčí se nachází ve velmi špatné ekonomické a sociální situaci. Relativně nejlépe je na tom dánština, jednak díky masivním dotacím z Dánska, jednak díky průmyslovým centrům v regionu. Frísktina a lužická srbština mají určitý potenciál do budoucna. Turismus v Severním Frísku a Lužici přispívá k ekonomickému rozvoji regionu a vytváří pracovní místa, která umožní Frísům a lužickým Srbům zůstat v tradiční sídelní oblasti. Pro jazyk hraje turismus rozpornou roli, jelikož v kontaktu s turisty přechází mluvčí na němčinu, jejíž užívání je ekonomicky výhodnější. lužická srbština a Lužice ovšem v minulosti utrpěly velké škody především ničením oblasti hnědouhelným průmyslem a je otázkou času, zda se podaří následky překonat.

„Pro zachování kultury a jazyka je zásadní, aby menšina byla schopná konkurovat většině, jen tak může být zaručen její rozvoj“ (Stephens 1979:14).

Zhodnocení postavení menšinových jazyků ve vzdělání a kultuře

Pro většinu dětí není menšinový jazyk jazykem mateřským a poprvé se s ním setkávají ve školkách a školách. Ani intenzivní výukou nelze vynahradit předávání a kultivaci jazyka v rodině. Romština na rozdíl od ostatních menšinových jazyků je pak omezena pouze na předávání v rodině. Dolní němčina zavedením ECRML profitovala nejvíce, značně byla

rozšířena její nabídka ve vzdělání. Srbština se potýká s akutním problémem zavírání srbských škol, způsobeným částečně demografickým vývojem a částečně nedokonalou zákonnou úpravou, toto vše může ohrozit předávání jazyka dalším generacím. Pozice dánštiny ve vzdělání je zajištěna, fríština je vyučována převážně na školách dánské menšiny.

Tam kde je jazyková produkce podporovaná politikou dvojjazyčného vzdělávání, lze vysledovat pozitivní hodnocení menšinových jazyků.

Ve všech menšinových jazycích a regionální dolní němčině nalezneme bohatou kulturní nabídku. Právě tato kulturní sféra by se měla zapojit aktivně do snah o šíření jazyka a spolupracovat se školstvím. Velké nedostatky spatřuji především v zastoupení jazyků v médiích, které hrají v dnešním světě velkou roli ve společnosti. Nejsou to dnes ani tak knihy, které jazykově formují člověka, ale především televize. Proto je nutné zajistit na regionální ale i na spolkové úrovni přítomnost menšinových jazyků a regionální dolnoněmčiny. Nové televizní a radiové stanice v menšinových jazycích často přebírají roli motorů lokální ekonomiky (Pan 1999:142).

Množství spolků a organizací a iniciativ vycházejících od samotných mluvčích menšinových jazyků ukazuje na velkou a značně rozšířenou identifikaci příslušníků menšiny s cíli jejích hlavních organizací a na vůli jazyk a kulturu zachovat i pro budoucnost. Tento trend lze zařadit do celoevropské tendence k rozvíjení regionálních a místních identit.

Přesto se lze obávat o osud menšinových a regionálních jazyků v Evropě. Kromě některých velkých jazykových skupin se jazyková produkce v rodině během posledních generací zastavila. Obyvatelstva venkova, tradičního nositele menšinových jazyků, v absolutních číslech ubývá. Mnoho mluvčích menšinových jazyků považuje svou řeč za méně užitečnou, mnohdy vidí její budoucnost negativně.

Pro celkové zhodnocení situace menšinových jazyků v SRN nám může posloužit tzv. Fishmanův model GIDS (Graded intergenerational disruption scale) (srov. Grin 2003: 41).

Označuje škálu ohroženosti jazyků, stupeň osm označuje nejvyšší ohrožení, stupeň jedna nejnižší. Domnívám se na základě rozboru, že dánština se nachází na stupni 4 až 3, fríština a srbština na stupni 4, romština na stupni 5 a dolnoněmčina na stupni 4 až 5.³⁰

Efektivní ochranu menšinových a regionálních jazyků je možné zaručit pouze, pokud je zachována vitalita jazyků ve všech třech oblastech. Je nutné vytvořit právní a institucionální rámec na podporu jazyků, poskytující možnost jazyky mluvit. Jazyky musí být užívány v sociálním a ekonomickém životě, tím bude zvýšena prestiž jazyka a podporována vůle mluvčích jím mluvit. To vše by nebylo možné, pokud by mluvčí jazyk neovládali či ovládali nedostatečně; zajistit toto je úkolem vzdělávacího systému. Zastoupení jazyka v kultuře pak slouží zprostředkovávání tradic a pozvedá prestiž jazyka ve společnosti.

³⁰ **Stupeň 8:** jazykem mluví pouze velmi malý počet mluvčích a jazyk nemá často psanou formu, **Stupeň 7:** mluvčí regionálního či menšinového jazyka jsou sociálně integrováni, ale většinou v postproduktivním věku a nemohou tak demograficky přispět ke zvýšení počtu mluvčích. **Stupeň 6:** znovu se objevuje mezigenerační rodinné fungování v ohroženém menšinovém jazyce, to je strategická fáze. Je zásadní pro posílení ve sféře „domov-rodina-sousedství-komunita“, podle Fishmana klíčovou oblast jazykové revitalizace. **Stupeň 5:** gramotnost doma, ve škole a komunitě, ale je omezena pouze v rámci komunity a netěší se virtuálně oficiálního uznání a podpory, dosažení stupně 5 zaručuje mezigenerační zachování jazyka. **Stupeň 4:** představuje zásadní zlom, jazykům se dostává oficiálního uznání a je zajištěna jeho role ve vzdělávání. **Stupeň 3:** jazyk je užíván v „nižší pracovní sféře.“ **Stupeň 2:** jazyk je užíván v nižších vládních službách a masových médiích. **Stupeň 1:** jazyk je užíván ve vyšším školství a vyšších složkách státní správy, médií a profesionálního života. Neznamená, že revitalizace jazyka je kompletní a že jazyková politika není nutná (srov. Grin 2003:41).

7 Résumé

Diese Arbeit behandelt das Thema der Anwendung des Sprachenrechts und der Sprachenpolitik beim Minderheitenschutz in der BRD. Die abschließende Fallstudie, die den Streit zweier sorbischer Gemeinden mit dem Freistaat Sachsen um die Schließung der sorbischen Mittelschulen in den Jahren 2001-2006 analysiert, zeigt Schwachpunkte sowohl des deutschen, als auch europäischen Minderheitensprachenschutzes.

Der Schutz der Minderheiten und ihrer Sprachen liegt in der Kompetenz der Mitgliedstaaten der EU, die Union selbst bemüht sich jedoch auch um eine eigene Politik gegenüber den Minderheiten und den Minderheitensprachen. Die Union ist auf dem Prinzip der Multikulturalismus aufgebaut, unter dem Motto „In Vielfalt geeint“; trotzdem gibt es aber auf supranationaler Ebene kein Instrument des Minderheitenschutzes, lediglich ein Diskriminierungsverbot in der Grundrechtecharta vom Dezember 2000. Die EU Institutionen der EU befassen sich nur indirekt mit dieser Problematik. Für den Minderheitenschutz in der EU und ihren Mitgliedstaaten sind die Instrumente der anderen internationalen Organisationen unentbehrlich (der UNO, der Organisation für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa (OSZE) und insbesondere des Europarates), da sie von den meisten Mitgliedstaaten unterzeichnet worden sind. Obwohl es sich dabei entweder um unverbindliche moralisch-politische Instrumente oder um sehr flexibel formulierte Verpflichtungen handelt, erzielten sie für die Situation der Minderheiten eine beträchtliche Besserung ihrer Lage. Diese Arbeit versucht jedoch, auf die verbleibenden Probleme aufmerksam zu machen.

Insbesondere die Europäische Charta der Regional- und Minderheitensprachen bedeutete für den Minderheitensprachenschutz einen Durchbruch. Die zum Teil zu flexible Formulierung verursacht jedoch bei der Implementation der Sprachenpolitik Schwierigkeiten.

In der Bundesrepublik Deutschland sind laut Charta als Minderheitensprachen Dänisch, Friesisch (Nordfriesisch, Saterfriesisch), Lausitzer Sorbisch und Romanes und als

Regionalsprache Niederdeutsch anerkannt. Die Situation der jeweiligen Sprachen ist unterschiedlich.

Den Regional – und Minderheitensprachen sollte für die Bemühungen um den Erhalt ihrer Vitalität ein rechtlicher und institutioneller Rahmen gesichert werden. In der BRD wird der rechtliche und institutionelle Rahmen gewährleistet, problematisch ist jedoch die praktische Umsetzung der gewährleisteten Rechte. Die Position der Minderheitensprachen in der Gesellschaft hängt auch von der wirtschaftlichen Stärke der Siedlungsgebiete der Minderheiten ab. Viele der Siedlungsgebiete der Minderheitensprachen in Deutschland gehören zu wirtschaftlich schwächeren Regionen und so wird die Konkurrenzfähigkeit der Sprachen gegenüber dem Deutschen verringert. Mängel finden sich im Bereich der Bildung, Kultur und Medien. Die unzureichende Präsenz der Minderheitensprachen in den Medien, die eine entscheidende Rolle bei der sprachlichen Entwicklung der Sprecher spielen, sollte beseitigt werden. In der Bildung wurden seit dem Inkrafttreten der Charta der Regional- und Minderheitensprachen und des Rahmenübereinkommens zum Schutze nationaler Minderheiten große Fortschritte erzielt. Ein effektiver Regional- und Minderheitensprachenschutz ist nur dann möglich, wenn die Vitalität der Sprachen in allen Bereichen bewahrt bleibt (öffentliches Leben, Kultur und Unterricht und Familie).

Die Fallstudie versucht anhand eines konkreten Beispiels der Schließung zweier sorbischer Mittelschulen die Implementierung des Sprachenrechts und der Sprachenpolitik zu analysieren und auszuwerten. Die Analyse der Gerichtsbeschlüsse zeigt wie verschieden internationale und staatliche Verpflichtungen interpretiert werden können und aufgrund dieser Interpretation, dann eine Schule ihr Bestehen behauptet und die andere geschlossen wird. Das

Die Schließung jeder sorbischen Mittelschule bedeutet einen Einschnitt in das sorbische Sprach- und Siedlungsgebiet. Die Schulen dienen als Barrieren gegen Assimilationsdränge und sichern die Überlieferung der Sprache und ihr Fortbestehen auch bei

neuen Generationen. Dies ist das Hauptziel aller Regelungen des Minderheitensprachenschutzes.

Beiden Fällen ist der Streit um die Förderungspflicht gemeinsam. Uneinigkeit herrscht darüber, ob die Sächsische Verfassung, das Sorbische Gesetz, der Vereinigungsvertrag und die Europäische Charta der Regional- und Minderheitensprachen die Pflicht der Förderung einer konkreten Schule oder nur des Sorbischen Schulwesens allgemein fordern.

Die Schließung der Schule in Crostwitz und die bevorstehende Schließung der Mittelschule in Panschwitz-Kuckau in 2007 werden zu Folge haben, dass viele Kinder näherliegende Schulen besuchen werden, an denen Sorbisch im Unterricht nicht Muttersprache ist. Es kommt zu Kompetenzverlusten bei den jungen Sorben und die Vitalität der Minderheitensprache wird ernsthaft bedroht.

Die Forderung der demokratischen Mitbestimmung und Konsultationspflicht bei sorbischen Angelegenheiten, die in der Charta verankert ist, wurde im Falle der Gemeinden Crostwitz und Radibor verletzt.

Das grundlegende Problem liegt in der finanziellen Sicherung des schulischen Bestandes, da an die kommunalen Schulträger sorbischer Mittelschulen keine gesonderten Zuwendungen erfolgen und die Gemeinden, in den wirtschaftlich schwachen Regionen können selbst nicht notwendige finanzielle Mittel aufbringen.

Neben konkreten Maßnahmen zum Erhalt der Minderheitensprachen ist es notwendig, der Mehrheitsgesellschaft und den Minderheitenangehörigen den Wert ihrer Sprachen bewußt zu machen und sie von der Nützlichkeit der multikulturellen, multilingualen Gesellschaft zu überzeugen.

8 Summary

This master thesis deals with the application of language law and language policy in the protection of minorities in Germany. In the conclusive case study the dispute of the Wendish Municipalities Crostwitz and Radibor with the State Saxony between 2001 – 2006 is analysed. The minority language protection in Germany cannot be understood properly without setting it in the broader international and European minority protection framework. International treaties and soft law of UNO, OSCE, Council of Europe and European Union create a complex system of protection. Particularly the European Charter for Regional and Minority Languages by Council of Europe meant a breakthrough in minority protection.

The Federal Republic of Germany recognises as minority languages on its territory Danish, Frisian, Romani, Sorbian, and Low German as a regional language. The thesis analyses the legal and institutional anchorage of the minority language rights in Germany. Essential for the vitality of a language is the socio - economic situation of its speakers. Many minority languages are used in economically weak regions and are threatened by a reflux of the speakers. The third pillar is the representation of the minority and regional languages in the culture and education, which enables and assures its transfer to future generations. This transfer is particularly threatened in the case of Sorbian by the closing of a substantial part of the Sorbian school network as discribed in the case study. The case study shows the discrepancy of the law in books and the actual law in action.

9 Přílohy



Srbské dívky jako nevěsty při Fronleichnam v Lužici



romská tanečnice



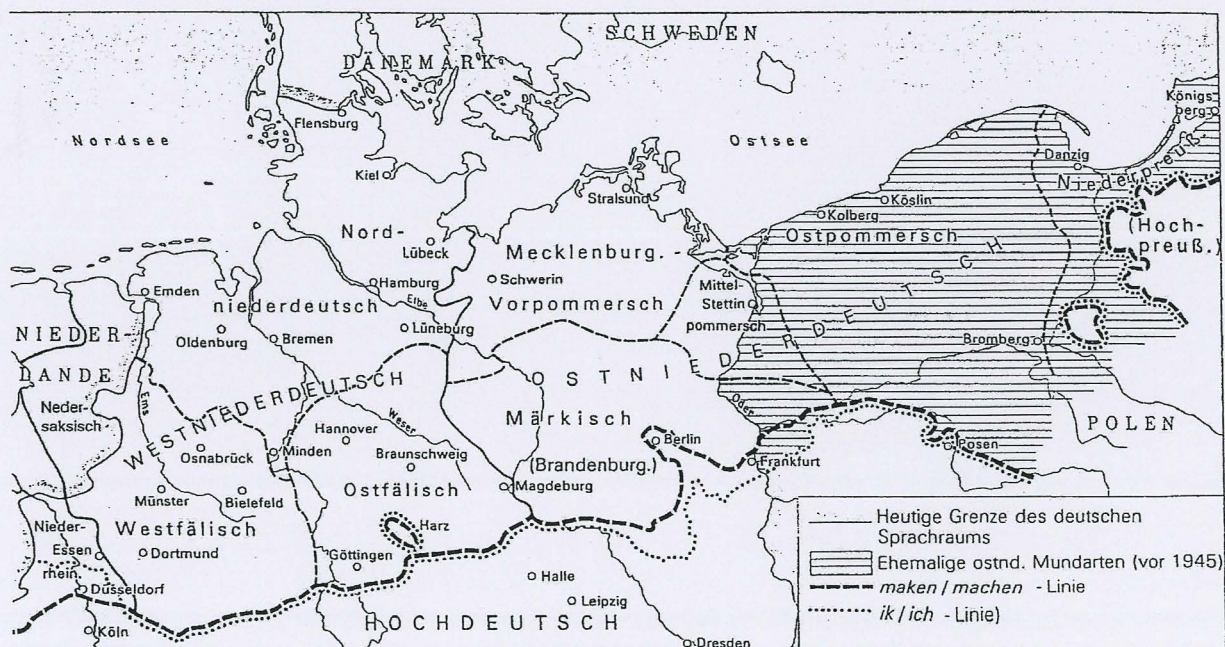
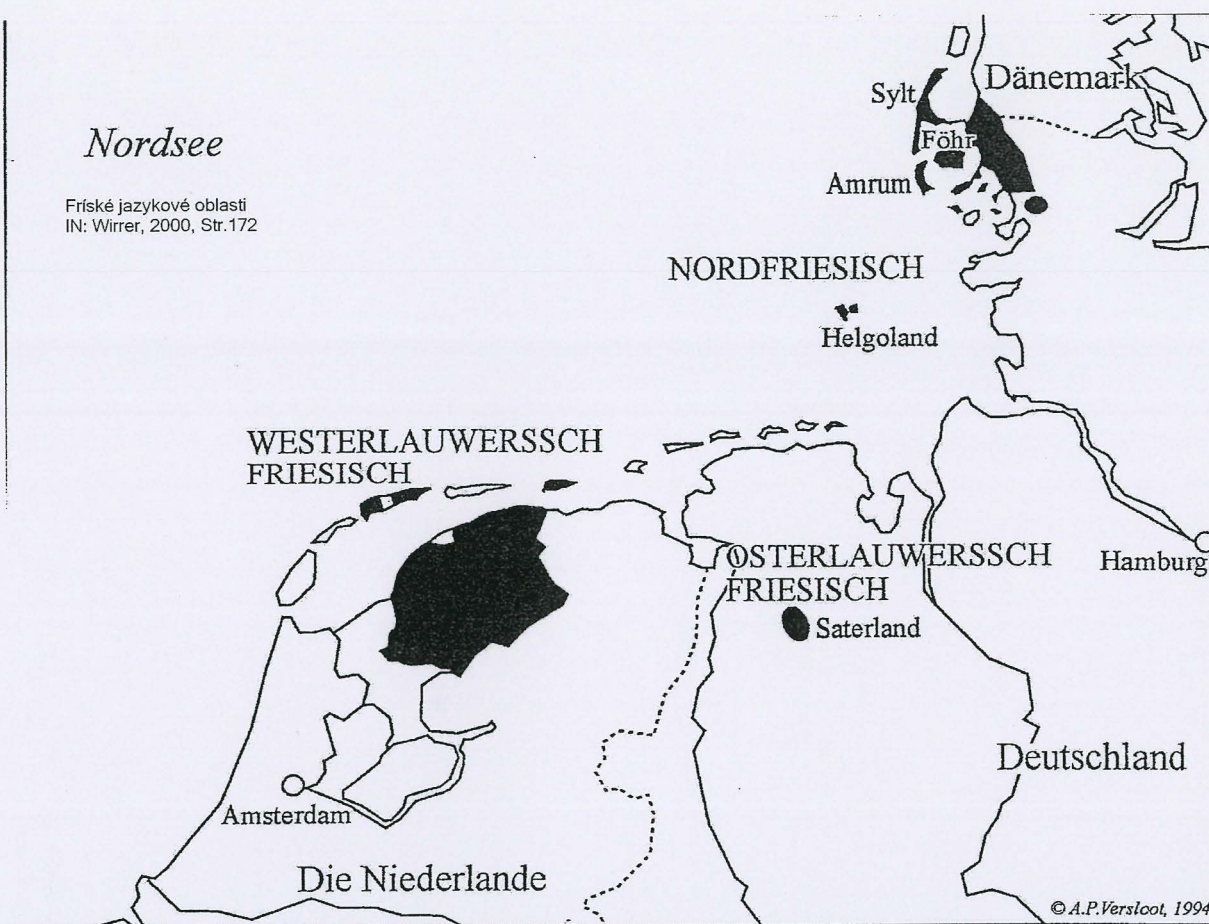
Každoroční setkání setkání Dánů „Arsmøde“



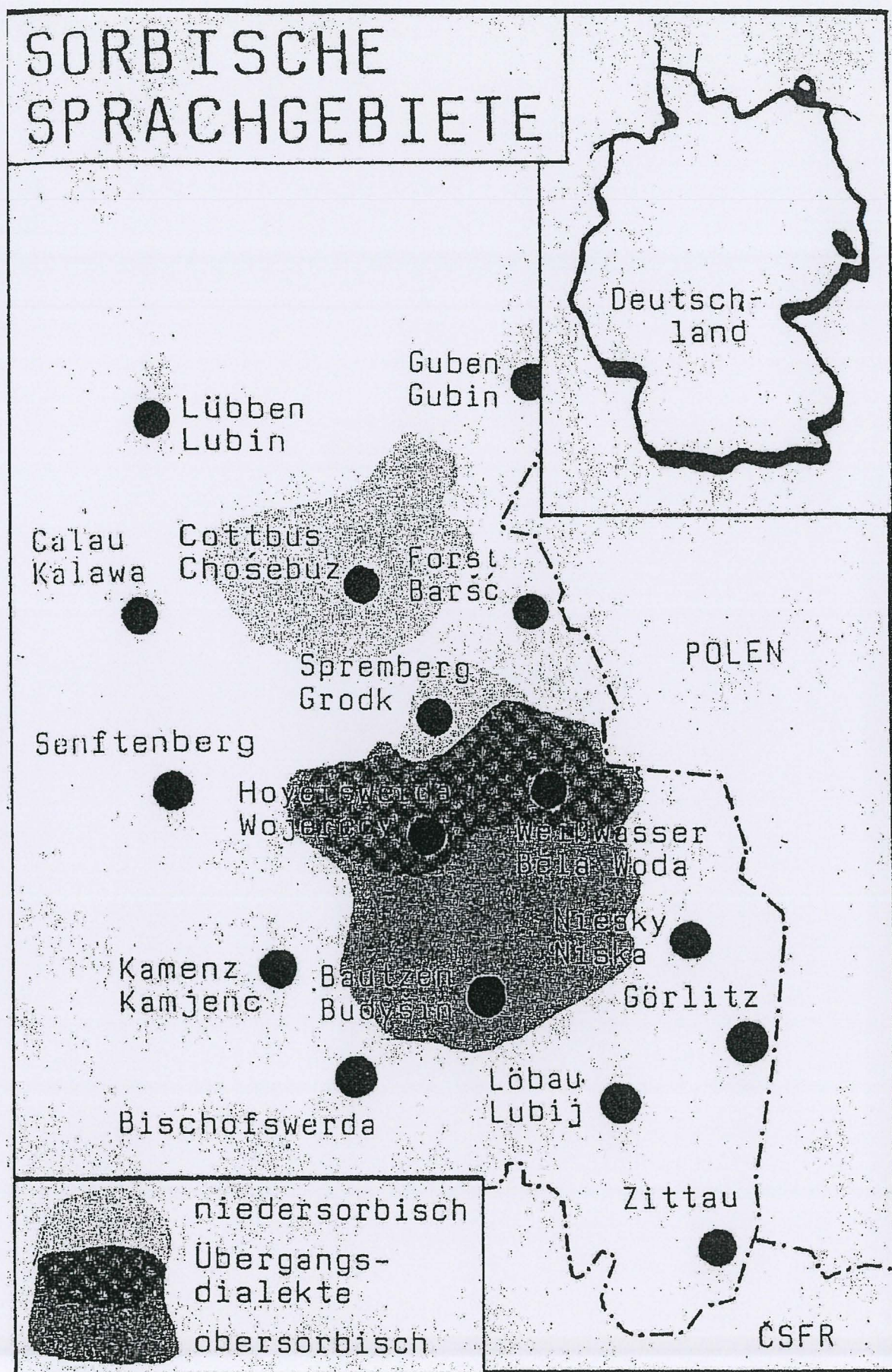
Dívky ve fríském kroji

Nordsee

Fríské jazykové oblasti
IN: Wirrer, 2000, Str.172



Dialekty dolnoněmčiny
IN: Wirrer, 2000, Str.128



Srbské jazykové oblasti

10 Prameny a literatura

Internetové stránky:

http://www.bmi.bund.de/cln_007/nn_164196/Internet/Navigation/DE/Themen/Minderheiten/PolitischeZiele/politischeZiele__node.html__nnn=true [cit. 12.12.2004]
http://www.brandenburg.de/cms/detail.php?id=50734&_siteid=20 [cit. 28.2.2005]
<http://www.br-online.de/bildung/deutsch2000.htm> [cit. 15.5.2004]
http://www.ciemer.org/mercator/Menu_nou/index.cfm?lg=gb [cit. 20.5.2004]
<http://www.conventions.coe.int> [cit. 13.11.2004]
<http://www.destatis.de> [cit. 22.3.2005]
<http://www.domowina.de> [cit 16.12.2004]
http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/langmin/langmin_de.html [cit.27.11.2004]
<http://www.friiske.de> [cit.18.3.2005]
<http://www.friisk-foeriining.de> [cit.18.3.2005]
<http://www.lausitz.de> [cit. 18.3.2005]
<http://www.minority2000.net/Delkort1gb.htm> [cit. 12.5.2004]
http://www.mi.niedersachsen.de/master/C1632011_L20 [cit. 26.2.2005]
<http://www.plattnet.de> [cit. 14.4.2005]
<http://www.regierungonline.de> [cit. 22.3.2005]
<http://www.regis-online.de/german/region/cloppenb/arbeit.htm> [cit.7.3.2006]
http://www.sachsen.de/de/wu/smwa/download/standort_sachsen_2005.pdf [cit.7.3.2006]
http://www.sachsen.de/de/wu/smwa/download/smwa_wuais-pdf [cit. 12.3.2005]
http://www.sachsen-macht-schule.de/recht/schulgesetz_04.pdf [cit.19.11.2005]
<http://www.schleswig-holstein.de> [cit. 28.2.2005]
<http://www.smwk.de/de/kf/sorben> [cit.19.11.2005]
<http://www.sorben-wenden.de> [cit. 23.3.2005]
<http://www.statistik.portal.de/Statistik/Portal/de-jb27-jahrtab65.asp> [cit. 26.3.2005]
http://www.statistik.baden-wuerttemberg.de/Arbeitskreis_VGR/VR_tab01.asp [cit. 5.3.2006]
<http://www.sydslesvigsk-forening.de> [cit. 10.2.2005]
<http://www.tcm-kp.de/downloads/saechsischessorbengesetz.pdf> [cit.28.12. 2005]
<http://www.zfn-ratzeburg.de> [cit.13.3.2005]
http://www.zuskomzaka.cz/zakony/561-2004_skolsky_zakon_.htm [cit.6.3.2006]

Prameny:

- Beratender Ausschuss für das Rahmenübereinkommen zum Schutz nationaler Minderheiten(2002): **Stellungnahme zu Deutschland**, ACFC/OPI(2002)1, IN: www.bmi.bund.de
- Bundesministerium des Inneren (Hrsg.) (2004): **Nationale Minderheiten in Deutschland**, Berlin.
- Einigungsvertrag IN: www.jura.uni-sb.de/BIJUS/einigungsvertrag/
- **Erster Bericht der Bundesrepublik Deutschland gemäß Artikel 15 Absatz 1 der Europäischen Charta der Regional- und Minderheitssprachen** (2000), IN: www.bmi.bund.de
- Open society institute (Hrsg.) (2003): **Monitoring des Minderheitenschutzes in der Europäischen Union: Die Lage der Sinti und Roma in Deutschland 2002**, Verlag Gesellschaft für bedrohte Völker, Göttingen.

- Präsident des Schleswig-Holsteinischen Landtages(Hrsg.) (2003): **Minderheiten-und Volksgruppenpolitik in Schleswig-Holstein 2000-2005**, Referat für Europaangelegenheiten, Ostkooperation und Minderheitenfragen, Kiel.
- Präsident des Schleswig-Holsteinischen Landtags (Hrsg.) (1999): **Europäische Sprachencharta-was nun?, Dokumentation**, Kiel/Leck.
- Sächsisches Obergerverwaltungsgericht Beschluss in der Verwaltungssache der Gemeinde Crostwitz gegen den Freistaat Sachsen vertreten durch das Sächsische Staatsministerium für Kultus, Dresden wegen Fortführung der Sorbischen Mittelschule Crostwitz :(Az:2BS 183/01)
- Sächsisches Obergerverwaltungsgericht Beschluss in der Verwaltungssache der minderjährigen Kinder B.B, S.B, F.K, L.R...in Vertretung gegen den Freistaat Sachsen vertreten durch das Sächsische Staatsministerium für Kultus, Dresden wegen Fortführung der Sorbischen Mittelschule Crostwitz: (Az:2BS 273/03)
- Sächsisches Obergerverwaltungsgericht Beschluss in der Verwaltungssache der Gemeinde Radibor gegen den Freistaat Sachsen vertreten durch das Sächsische Staatsministerium für Kultus, Dresden wegen der Teilaufhebung der Sorbischen Mittelschule Radibor im Schuljahr 2005/2006: (Az.: 2BS236/05)
- Sächsisches Schulgesetz IN: www.sachsen-macht-schule.de/recht/schulgesetz_04.pdf
- Sächsisches Sorbengesetz (1999) IN: www.tcmkp.de/downloads/saechsischessorbengesetz.pdf
- Verfassung des Freistaates Sachsen IN: www.landtag.sachsen.de/slt_online/de/infothek/volksvertretung/popup_verfassung.html
- Wirtschaft und Arbeit in Sachsen (2004), IN: www.sachsen.de/de/wu/smwa/download/smwa_wuars-pdf
- Zweiter Bericht der Bundesrepublik Deutschland gemäß Artikel 15 Absatz 1 der Europäischen Charta der Regional- und Minderheitssprachen (2003), IN: www.bmi.bund.de

Literatura:

- Blumenwitz,Dieter, Gornig, Gilbert H. (Hrsg.) (1996): **Der Schutz der Minderheiten- und Volksgruppenrechte durch die Europäische Union**, Bd.15, Verlag Wissenschaft und Politik, Köln.
- Boden, Martina (1993): **Nationalitäten, Minderheiten und ethnische Konflikte in Europa**, Olzog Verlag, München-Olzog.
- Cooper, Robert L.(2000): **Language Planning and Social Change**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Coulmas, Florian(ed.): **A Language Policy for the European Community, Prospects and Quandaries**, Mouton de Gruyter, Berlin/New York, 1991.
- Despeux, Gilles (1999): **Die Anwendung des völkerrechtlichen Minderheitenrechts in Frankreich**, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main/Berlin/Bern/Bruxelles/New York/Wien.
- Grin, François (2003): **Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages**, Palgrave Macmillan, Hampshire.
- Haarmann, Harald (1973): **Grundfragen der Sprachenregelung in den Staaten der Europäischen Gemeinschaft**, Verlag Dr. Sasse & Co., Hamburg.
- Haugen,Einar; McClure, J. Derrick; Thomson, Derrick(ed.)(1980): **Minority Languages Today**, University Press, Edinburgh.

- Heintze, Hans-Joachim(Hrsg.) (1998): **Moderner Minderheitenschutz, rechtliche und politische Absicherung?**, Dietz, Bonn.
- Kimminich, Otto (1997): **Einführung in das Völkerrecht**, 6. Auflage, Francke Verlag, Tübingen/ Basel.
- Kühn, Günter (1997): **Plattdeutsch in der Charta-was nun?**, Symposion an der **Carl-von-Ossietzky-Universiät**, Isensee Verlag, Oldenburg.
- Läufer, Thomas(Hrsg.) (2005): **Die Verfassung für Europa**, Bpb, Bonn, IN:www.bpb.de.
- May, Stephen (2002): **Developing greater ethnolinguistic democracy in Europe: Minority language policies, nation-states, and the question of tolerability**, S.1-13
IN: Ammon, Mattheier, Nelde (Hrsg.):Sociolinguistica 16 – Sprachpolitik und kleine Sprachen, Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Oschlies, Wolf (1991): **Die Sorben- Slawisches Volk im Osten Deutschlands**, Friedrich Ebert Stiftung, Godesberg.
- Pan, Franz (1999): **Der Minderheitenschutz im Neuen Europa und seine historische Entwicklung**, Braunmüller, Wien.
- Pastor, Thomas (1997): **Die rechtliche Stellung der Sorben in Deutschland**, Domowina,Budyšin.
- Scheu, Harald Christian (1998):**Ochrana národnostních menšin podle mezinárodního práva**, Nakladatelství Univerzity Karlovy, Praha.
- Stephens, Meic (1979): **Minderheiten in Westeuropa**, Matthiesen Verlag, Husum.
- Triplet, Jean Marc (1990): **Sprachenpolitische Implikationen beim Aufbau der Europäischen Gemeinschaften, dargestellt am Beispiel einiger Programme**, Philipps-Universität Marburg.
- Wessels, Wolfgang, Weidenfeld, Werner (Hrsg)(2000): **Europa von A bis Z: Taschenbuch der europäischen Integration / Institut für Europäische Politik**, Europa Union Verlag, Bonn.
- Wirrer, Jan (Hrsg.)(2000): **Minderheiten- und Regionalsprachen in Europa**, Wetsdeutscher Verlag, Wiesbaden.